

ĐORĐIJE - ĐOLE MAKSIMOV OJDANIĆ
N A R A S K R Š Ć U

Đorđije - Đole Maksimov Ojdanić
N A R A S K R Š Ć U

Izdavač
Crnogorski kulturni forum Cetinje

Za izdavača
Borislav Cimeša

Edicija
Savremeni roman

Urednik
Borislav Cimeša

Recenzenti:
Ljubomir M. Mudreša
Borislav Cimeša

Slog, korektura i tehničko uređenje – autor

Prelom knjige
IVPE Cetinje

Štampa
IVPE Cetinje, e-mail: ivpe@t-com.me

Tiraž:
300 primjeraka

ĐORĐIJE - ĐOLE MAKSIMOV OJDANIĆ

N A R A S K R Š Ć U

Podgorica, 2015 godine.

MOME IV-7 GLASITIJ GENERACIJI
GIMNAZIJE 1959. GODINE PANTO MALIŠIĆ

Udobno se smjestilo selo Lanište sa svojim kitnjastim braonkasto-sumrkastim brvnarama u omanjoj ravnini, koju su stijesnili okolna brda, od kojih neka skoro vertikalno, kamenita, kao da su neki džinovi iz bajke krenuli kolo, ili možda da stražare kao dobri vojnici, a neka, skoro od dosade, ležerno, i ne mnogo okomito, naslanjajući se na Lanište, okreću se prema gromadnoj Bijesnici, ljepotici među crnogorskim planinama, uranjajući u njena ogromna njedra. Lanište, zbog svojeg pložaja usamljenosti, bijaše dobježište familijama, najvećim dijelom iz podlovcenske Crne Gore, jer smješteno u ovoj planinskoj zabiti, udaljeno od najbližih gradova po dva - tri sata hoda, bilo je sigurno mjesto, u kojem, ih oni, kojima duguju krv, neće lako pronaći.

Smrčevicu, planinsku omanju rijeku, koja teče kroz Laništa, dijeleći ih na pola, kao kad se jabuka preseče, sačekuju nabujale, od prolječnog otapanja snijega; Planinica i Sušica. Na samom dnu Laništa im se priključuju vode jakog Treskavačkog vrela, pa kad se te vode sjedine, kao da ih uhvati pomama, počnu da se lomataju između tijesnih, kamenitih obala, predajući ogromnu snagu, ničim iskorišćenu, tom kamenju, koje je Smrčevica vjekovima nagrimala, dubeci svoje korito.

Prohladno jutro, nošeno tišinom, kao da je nešto skrivilo, polako i obazrivo se penje uz čađave krovove, već dobro pocrnjele šinde, kroz koju se izvijaju ogromni pramenovi

ljutikavog i oporog dima, pošto se na svakom kućevnom ognjištu nalagahu sirovkasta ljeskova, jovova, brezova i bukova drva, od kojih krovovi dobivahu specifičnu patiniranu sumrkasto - sivkastu boju. To su domaćini namjerno ložili sirova drva, kako bi što više dima izašlo sa ognjišta, da bi se na pantama iznad ognjišta što bolje sušilo meso od krmećih polovina i ovčija lubina.

Proljećni odšaj zlatasto žutija kopalja od sunčevija zraka, koja se stidljivo zabadahu u magličastu koprenu omotanu oko Sokolovca, poče se odslikavati u bisticima virova, koje Smčevica povremeno pravljaše, kad bi naišla na neku malo veću kamenitu prepreku, koja bi ju za trenitak zaustavila i umirila, da bi Smrčevica, skoro se ljutito svećajući, još mahnitije poslije toga, nastavila sa suturanjem kroz kamenite ušeke, toliko na pojedinim mjestima uzane, da se kroz njih Smrčevica sa teškoćom provlačila.

Prvi topli aprilski zraci kao da su mjestimično izujedali ogromnu bijelu gunjinu od sniježnog pokrivača, koji te zime bješe štedro zatrpao podbijesnički kraj. Ti ujedni sunčevija zraka, na pojedinim mjestima se bijaju pretvorili u velike lazine od kopnine, pa ličijahu na velike sumrkaste zakrpe, prišivene na bijeli gunj.

Naglo topljenje snijega probudi mnoge usnule potočiće, koji se sa glasnim klokotanjem i gregorom ulivahu u Smrčevicu, u vrijeme prvija, istovremeno toplija, aprilskija dana, prebogatu vodom. Nestvarnu tišinu bi narušio samo pokoji rano probuđeni slavuj, ćubasta ševa ili veselo čavrljanje nemirnija vrabaca, koji vječito nekud žure, a ne stignu dalje od prvog zagušćalog šumarka.

Na kopnini oko Smrčevice i njenija pritoka se već uskočoperili kukurijek i visibaba, a vrbovi omladi i rese na

vrbama pričahu o novom lijepovremenom dolasku, koje započinjaše dolaskom proljeća. Podno napupjelija jova i lijesaka, sitnog bukovog šipražja i zakržljalija smrčevija omanjija čičakâ, stidljivo uzdizahu cvijetne glavice nježno žute jaglike, a po livadama, đe imadijaše najviše kopnine, bijaše buknulla opšta poplava ljubičastijja kaćunica.

Sa jova i vrba pored rijeke Smrčevice kaplje polagano rosa, pa kao izuzetno vješt muzičar, stvara harmoničnu zavičajnu melodiju, udarajući pri padu o plavkasto – zelenkaste virove, koji se tu nalazahu kao namjerno zaustavljeni, da bi proljećna arija što milozvučnije letjela ka oblama. Podno šumaraka se razastrle prve ljubičice, praveći omanje vijence, koje se mirisom i ljepotom gordijahu, kao da se radi o krupnim cvjetovima, a ne o sićušnom biserju, razasutom podno grmova i gomilica kamenja, sakupljenog pri trijebljenju livada.

Jaglika, kao da ju je jarko žutom bojom obojio vješt majstor, u ćumpicama polako izviruje iz omanjih grmenova oniskog šipražja, skoro stidljivo se smješkajući, pomalo nesigurno pomaljajući svoju prelijepu žutu krunicu, oblikovanu tako da čini uzorak za pravu krunu.

Bijesnicu, posebno njene vrhove, koji se bijahu uzgordili kao dijamanti u nekom carskom znamenju, obasu jutarnje sunčevo zlatillo, ozarivši njene nevino bijele smetove i sniježne namete, koji bijahu ogromni, tako da je bilo sigurno, da će se i Petrovdansko sunce teško probiti kroz te ledene oklope, pravljene tokom zime, pomamom ševernog vjetra i jakijja sniježnijja oluja.

*

* *

Idilični jutarnji mir tek probuđenog sela bi nenadano narušen žestokom puščanom i revolverskom paljbom i po

kojim tromim, ali gromkim pucnjem iz starog crnogorskog kolaša. Pucnjava se čula sa sredine sela, đe se nalazahu gusto načičkane kuće Kojadinovića. Čim se začuše prvi pucnji kod kuće Nastadina Kojadinovića, pristigoše njegovi prvi rođaci i komšije, jer su pretpostavili da to šenluče Nastadinovi bratučedi i otac, oglašavajući dolazak na svijet još jednog Kojadinovića, očekivanog sa nemjerenom strijepnjom i radošću.

To bijaše poseban događaj, jer je Nastadin imao već četiri, kao jabuka petrovača rumene i lijepe djevojčice. Pošto ga bijahu žene išcerale iz kuće, on ču kroz drvena brvna djetinji plač, pa se skameni, očekujući sa strahom od neizvjesnosti, da mu kažu šta mu se rodilo. Prva istrča Nastadinova majka Petra, pa ga zagrlila, stiskajući sina, tako da Nastadin skoro izgubi dah:

-Neka ti je živ i zdrav sin, i da Bog da, da napuni sto godina, a da ga glava ne zaboli!

Udžupio se Nastadin, uzaslonivši se uz brvna od kuće, kako se od nenadane vijesti ne bi srušio, jer se prišeo seoskih ženskih torokuša, koje, po običaju, u dokolici pogađahu, da će Nastadinova supruga Mijojka i ovaj put, kako posprdnog govora, rodit čoru - šćerunu. Prođe kroz glavu Nastadinu i crna pomisao, koju za malo ne ostvari, kad htjede da se razvede od svoje umilne i krotke supruge, koju naročito podržavaše Nastadinova majka. Razlog je tražio u njenom rađanju samo ženske djece, računajući da će mu se tako zatrijeti ognjište bez muškog nasljednika.

Nije on jedini koji nema mušku decu, ali će za to tražiti lijek – očeraće svoju stopanicu Mijojku, pa će se oženiti nekom koja će mu roditi sina.

-Bogami, kunijaše se, razgovarajući samoga sebe, ne bi bio ja ni prvi ni potonji čovjek koji je to uradio. Zar da se zatre barjaktarsko ognjište, koje čuva tradiciju još od vremena kad im

knjaz Danilo dade crnogorski barjak, kojim se gordijaju ne samo Kojadinovići, nego i čitav kraj.

Priskočiše u njenu zaštitu svekrva i đeveri, Nastadinova braća od strica, koji Mijojku pazahu bolje no da im je šćer ili sestra. Najžešće i sa puno autoriteta je svoju snahu branio Stamat, Nastadinov otac, Mijojkin svekar, koji ljutito u jednom trenutku priprijeti sinu:

-Jesi li ti normalan jadan? Kad u njivu posiješ pšenicu, neće ti rodit raž ili ovas, no ono što si posijao. Privali tu, tvoj mi razvod, e ću te ovijem ofukom razvezat, da ti ga kučke poloču - reče mu otac, držeći u rukama jednu oveću brezovu granu. - U moju kuću neće ulazit druga, mimo Mijojke, pa da imaš zube ka kolac! Zar da mi osirotiš one prelijepe djevojčice, od kojija se ne zna koja je od koje ljepša il umilnija. A tek kako ih vaspitava Mijojka, njiveći uzoritu i dobru decu, Bog joj svaku sreću dao, ka što i jeste, sa onakom ljepotom od dece. Radi tebe bi skitunjala po sokaku, pošto se ti na njih i ne okrećeš, sram te bilo! Više si gost u kući nego domaćin, pa te nije sramota da razmišljaš o razvodu sa Mijojkom, koja o svemu vodi računa, ka Crnogorke u stara vremena.

Brzinom munje Nastadinu sijevaju misli kroz glavu, pomišljajući na sve i svašta, pa se trže, još nedovoljno svjestan šta se dešava sa njim i oko njega, kad ga spopadoše bratučedi i rođaci, koji ga umalo oboriše na zemlju, čestitajući mu čvrstim zagrljajima rođenje sina, istovremeno skidajući mu crnogorsku kapu, džemadan i košulju sa njega, cijepajući sve to u paramparčad, držeći se nekog starog običaja, da za srećan dolazak na svijet toga jedvačeka, na njegovom ocu sve treba iscijepati. Niko nije znao od kuda taj običaj, ali eto se sad prišetise, te Nastadin osta go, i poče da se trese, kao prut nad vodom, što od hladnoće, što od nemjerenog uzbuđenja.

Da čudo bude veće, čuše toga jutra i vijest da je cikom zore odletio Gagarin u Kosmos, da druguje sa bogovima. Neki stariji Nastadinovi rođaci, presrećni zbog toga što se rodio Nastadinu sin, likovahu, govoreći, radujući se kriomice ruskom uspjehu, šaputajući - kako niko ne može što može Rus, dok drugi sumnjivo vrtijahu glavom, ne vjerujući u istinitost te vijesti.

-Đe jado moj da čoek poleti u nebo, da druguje sa bogovima, to je samo neka ruska, komunistička propaganda, pametovaju vječita seoska sumnjala, i oni koji su se krišom ili javno zakleli na vjernost kralju i otadžbini.

Dokone babe, tetke i strine novorođenog deteta to pripisaše nekom čudoveniju, jer nije slučajno taj Nastadinov jedvaček rođen baš toga dana. To je neka sutuka, ko zna kakvu će sudbinu zbog toga imati to dijete.

*

* *

Među prvima, koji dotrčaše pred Nastadinovu kuću stiže i Nastadinov brat od strica Jokaš, valjajući osrednje bure stare, prije petnaestak godina ispečene šljivove rakije, kojom Jokaš bijaše planirao da časti goste za sinovljevu svadbu. No Gorčin, Jokašev sin, to Jokaševo nadanje pokarabasi i išteti, pošto ne ispuni očevu želju, da se oženi nekom, po očevom računanju uglednom kućanicom i domodržnicom, od dobre kuće, nego uze jednu tankovijastu, vrane kose i volujski krupnija očiju Milanu, kojoj jedini, ali pravi miraz bijaše ljepota, kojoj se zaneseno divljahu svi podbijesnički momci.

Osim začuđujuće ljepote, Milana nosaše sa sobom i ružnu priču o svome ne baš glasitome domu, zbog koje Jokaša fataju u manite, kad bješe vidio koga će mu sin u kuću dovesti.

Od velikog jada i muke pobježe u jednu oveću i zagušćalu smrčevu šumu iznad Mramorja, prolječnog katuna Kojadinovića,

đe se sakri, kako ga niko ne bi pronašao, jer njegovome jadu nije bilo razgovora.

-Zar ja da prijateljujem sa onijem krmeljivim ljudskim čemerom od Peraša, Milaninim ocem, što nema čime obraz da pokrije, samo može i umije da pokrije prkno prslim čakširama, koje mu je, ka njegovijem starijema, vazda bilo preče od obraza? Ako neko dođe da mi čestita snahu, biće mu zapazno, pa ću mu dat ja čestitanje! Dabogda tome čestitali ovakvu snahu i od ovakija ka što je moja!

Prišećaše se Jokaš grdne prošlosti Milaninog đeda i parađeda, koji na neljudski način izdadoše čovjeka, koji doblježe, da se kami spasi u kući Milaninog prađeda pred goniocima, koji ga ranjenoga i iznemogloga već bijahu skoro pristigli. Oni, ne da ga spasiše, no pripomogoše, te ga izvukoše iz omanjega stanka, što im bijaše mljekar, iza kaca, đe bijaše ojađenik ranjen skapulao, računajući nesrećnik da se kod ljudi omrčio, i krijući se spasio. E crno se ojadio i spasio! Tu ga na oči Milaninog prađeda utukoše, razbijajući mu glavu, ka kad se ubija zmija, a da se niko ne pomjeri, kako bi branio nesrećnika i čast kuće, zaboravljajući crnogorsku tradiciju da je gost u kući svetinja, preča od svoje glave, i onu svetu crnogorsku: „...puštite toga što bježi da uđe u kuću, a zatvorte vrata pred goniocima!“. Okle, misliš da to znavaju ovi jadi od ljudi.

Sve se skupilo Jokašu, pa opalu iz lubine ne moga da zataška ni lednom kao led vodom sa izvora, koji izviraše ispod jedne smrče. A znao je, pričao mu je otac, da je ta voda ljekovita, jer su sa toga izvora, iako daleko od sela, seljani donosili vodu svojima, koji su bivali od nečega boni. Naže se da popije malo vode, ali se samo skvasi, ne mogući ni da se nad izvor od muke posagne da valja.

U tim trenucima Jokašu kroz glavu u djeliću sekunde prođe čitav njegov dotadanji život. Prišeti se zle njegove kobi

i jedne Rovčanke, koju bijaše upoznao ćerajući na kolašinsko pazarište drvene sudove da prodaje. A bijaše pravi majstor za pravljenje tija sudova. Ne bi čestito ni rastovario drveno suđe, kad stigne na Pazarište, a već bi mu ljudi, seljaci iz okoline Kolašina pokupovali kace, kablove, štruglje, kablice i sve ostalo što je svojom rukom napravio Jokaš, od dugog, na pantama iznad ognjištaa, sušenija duga. Ne pitahu za cijenu, samo da se dokopaju drvenija sudova, koje pravljaše Jokaš.

U povratku za Laništa, sio bi malo podalje, postranice, pored jedne kamenite kuće, koja bijaše uz sami put, i tu upozna Kovijanu, u koju se dobrano zagleda. Ni ona ne ostade ravnodušna, pa se obeća Jokašu, a on joj dade prsten, potvrđujući na taj način da će biti njegov suđenica, čim prekosi livade i sagna sijeno u Laništa.

Češće nego je imavao običaj naglio je da napravi što više drvenoga suđa, pa ako ne bi imao dovoljno svojih drvenih sudova pokupio bi po komšiluku još suđa, kako bi imao da natovari pun tovar, da ne bi ćerao pola tovara suđa za Kolašin, radujući se susretu sa Kovijanom, koja kao budan stražar čekaše Jokašov povratak iz Kolašina. Da ju ne bi ko opazio otišla bi podaleko od kuće u jedan lazinač, skriven u bukovoju šumi, obrastao borovnjakom, pa bi tu šela, i ugovorenim se zviždukom javila Jokašu, kako bi znao đe se Kovijana nalazi.

Činjelo joj se da prolazi vrijeme izuzetno sporo, i da je prošla čitava vječnost, od kako je Jokaš minuo put Kolašina, a kad bi se Jokaš pomolio iza jednoga cklada, pretvori joj se kao da sa te strane izgrijava sunce. Jokaš bi prišeo pored nje, ne vodeći računa đe seda, no bi vrlo često borovnicama nagrdio široke, od bijeloga valjanoga sukna tkane čakšire, karakteristične seljačke crnogorske robe, sašivene od posebno pripremanog sukna. Nije mnogo brinuo da li ko gleda, nego bi počeo sumanuto da ljubi

Kovijanu, koja mu u svojoj mladalačkoj zaluđenosti ne ostajaše dužna, zaboravljaše da može naići neko od njenih.

Jedva čekaše Jokaš kad će doći sa svojom braćom i ocem da ozvaniči njinu vezu prosidbom, ka što rade časni ljudi, a bivajući veliki gazda, već je počeo da priprema koga će da odabere za u svatove, planirajući da napravi veliko svadbena veselje, koje će se pamtiti.

Još nije bio završio sa srađivanjem livada, koje mu za dobre pare bijaju pokosili, oplastili i prignali plastove za đeniđu sijena jedno četiri - pet dobrih kosača, koji se grabljahu da dođu u vrijeme kosidbe kod Jokaša, znajući da će biti dobro plaćeni, a da će im hrana biti kao da su na svadbi; kad vraćajući se iz Kolašina svrati kod njih jedan Laništanin. Ne bijaše mnogo Jokašu stalo do tog komšije, niti mu zbog njegovog spletkarenja po Laništa bijaše prirastao za srce, ali mu u ime poslovičnog gostoprimstva Jokaševog doma učinješe mjesto da sedne pored radnika, koji bijahu pošedali sa Jokaševom familijom da malo odmora i popiju po čašu rakije. Začudi se Jokaš njegovom dolasku, pa ga ne baš mnogo ljubazno priupita.

-Kojim dobrom Petrislave?

-Ja, vala samo da vidim jeste li se umorili, i kako je rodilo sijeno - pa počeo da široka očima, taman ka da je nešto skrivio, ne gledajući Jokaša.

-Nijesi ti zbog toga došao, ne!, no priča šta si stio!

-Pa evo da ti kažem: poručili su ti Rovčani, Kovijanina rodbina, nemo da se krpaš sa proscima, nit da kupiš svatove, da dolaziš kod nji za Kovijanu, e su tvoju vljerenicu, ukopali prije neđelju dana.

-Kako ukopali, tebe dao Bog naopako kopali, šta to trabunjaš, jesi li ti poludio? - zabezeknuto pita Jokaš

-Lako, našli su ju mrtvu jedno jutro, od nečega presvisla u snu.

Navrije pravi usov od novonadošlja misli, koje nahrupiše Jokašu. Prva pomisao bijaše šećanje na smrt Gorčinove majke, kojom se skoro na silu oženi, jer ga otac nije ni pitao, no jedno veče ode sa svojim starijim bratom i dvojicom sinovaca te dovedoše Vukosavu, jednu ne mnogo lijepu djevojku, ali veliku pačnicu i domodržnicu, koja bijaše presrećna da uđe u taj čojški dom. Pristala bi da se uda za Jokaša i da nijesu došli da prvo priupitaju njene hoće li je dati, toliko bijaše zaludena Jokašem, seoskim kmetom i američkim dobrovoljcem, koji sa dva - tri bratučeda i jedno desetak Laništana dotrča iz Amerike, da pripomognu vječitoj crnogorskoj težnji, kao i težnji ostalija porobljenija naroda, e da bi se konačno kurtalisali teškog robovanja pod ovom azijatskom najezdom.

Na veliku žalost i doma i roda, Vukosava umrije tri dana, nakon što bijaše rodila Gorčina, Jokaševog prvijenca. Nije čekao mnogo Jokaš, ne od volje, no što je morao, te poslije četrdesetodnevnog pomena svojoj supruzi, Gorčinovoj majci, ne birajući mnogo, ode i dovede jednu kršnu djevojku iz Bukovika, računajući da će da mu podnjivi Gorčina ka da je njeno dijete. Poslije godinu dana umrije i druga supruga na porođaju, ne donoseći na svijet živu djevojčicu.

Naljuti se Jokaš na samoga sebe, i zareče se da se više neće ni po koju cijenu ženiti. Tada je pomislio:

- Ja sam neka, ne samo moja, pregolema nesreća, nek sam proklet sa mojim ženidbama!

Te mu slike strjelovitom brzinom prolazaju kroz glavu, sada se posebno ljuteći na samoga sebe, što cio vijek ostavi oko Gorčina, a on mu vraća ovako, namjeravajući da dovede Milanu i Jokaševu kuću, kojoj, Bog je duša, Jokaš nije znao ništa

loše, osim da je od tankolozovića. Naprotiv: stasom, ljepotom, otmjenošću i radošću odskakala je od skoro svija djevojaka u Laništima. Barjačila je ljepotom u cijeloj Podbijesnici, pa momke hvataše pomama od njene ljepote i nedodirljivosti, pošto bijaše uzdigla samu sebe i svoju ljepotu do nedohvatljivosti, kao da je od gospodarske kuće sa Cetinja.

*

* *

Raste Gorčin, kao da ga neko za uši vuče, pa stiže i do gimnazije u koju ga upisaše u B., Izraste u momka visogog skoro dva metra, širokija ramena i jake građe, kao što bijaju svi njegovi. Govoraše Ranislav, jedan seoski siromašak, koji svake godine kosaše seosko groblje:

-Ja počinem kad dođem na ove Kojadinovića grobove, e tu mogu da razmanem kosom ka na livadu, za razliku od ovija Pešaljskija grobova. Kad na nji dođem, ka da su tu deca ukopana, pri ovijem gorostasima Kojadinovića.

Nađoše Gorčinu kvartir kod jedne dalje rođake Gorčinove majke. Brzo Gorčin protutnje kroz gimnaziju, jer bijaše odličan đak, dok stiže na maturu. Tu ga zadesi velika nevolja, jer jedna pošeđela, skoro klimakterična djevojka, profesorica matematike, već dobro ušla u godine, azar bi mogla biti majka Gorčinu, mimo ikakvog povoda i mimo poštovanja odnosa đak i profesor, bijaše bacila oko na Gorčina, koji svoju lijepu, plavom kosom, ka dobrom grivom ukrašenu glavu nosaše, plijeneći ljepotom učenice i po koju varošku namigušu.

Ne davaše mu profesorica oka da otvori, no ga proganjaše, đe god bi Gorčin krenuo. Jednom ga sustiže u mračnom hodniku na sporednom ulazu u gimnaziju, pa navali na njega kao sumanuta. Prepade se Gorčin, ne znajući šta ga snađe, jer u polumraku nije dobro ni vidio ko ga to tako napasno

taptisa, okačivši mu se na vrat. A bijaše se bukvalnio okačila, jer svojom visinom ne doseže ni do pola Gorčinovija nabreklija momačkija prsi.

Grubo ju odgurnu, ona od tog naglog Gorčinovog pokreta pade, pa tek tada Gorčin vide ko je, krenu da sa prezrenjem preskoči preko nje, ne obazirući se na profesoricu, koliko da je gubava. Ona pokuša da ga iz ležećega položaja zaustavi, dok on ne vrisnu:

-Ostavi me uspasljenice i prokletnice sumanuta!

-E platićeš mi ovo majkoviću. Vala ćeš viđet!

I bi tako. Pune tri godine uzastopno Gorčin ne moga da položi maturalni ispit, nego uvijek dobijaše slabu ocjenu iz matematike, jer mu profesorica tražalaše posebno teške matematičke zadake, koje ne bi ni pojedine njene kolege riješile. Dosadi mu to uzaludno traćenje vremena, pa odluči da ode u neku bosansku zabit, đe se zaposli kao učitelj.

Svakoga ljeta, za vrijeme godišnjeg odmora dolazalaše u Laništa, pomažući ocu da poradi sve težačke poslove. Tu sreće i svoga ispisnika, dragog komšiju, koji uveliko bijaše završio studije na filozofskom fakultetu, i bijaše neđe u Metohiji direktor jedne gimnazije.

-Dođi jadan kod mene, pa ćemo i tu formalnost oko polaganja mature brzo završiti!

Prišeti se Vasilije, taj Gorčinov drug i komšija, Gorčinovih odličnih ocjena i izuzetnog znanja, koje je pokazivao tokom školovanja u gimnaziji, jer su idući zajedno u gimnaziju bivajući u istom odjeljenju, drugovali i prijateljivali. Čak je bio pomalo i ljubomoran ne shvatajući kako profesori nijesu mogli nikad da zateknu Gorčina nespremnog. Gorčin je bio jedan od najboljih đaka, bolji od mnogija, koji bijahu u međuvremenu pozavršavali razne fakultete.

Posluša ga Gorčin, položi maturu i upisa na filozofskom fakultetu istoriju, studirajući uz rad. Bistroum, vrijedan i nada sve odlučan, ne gledjući bijeloga dana od knjige, u rekordnom roku, istovremeno radeći, završi studije, čak prije onih koji redovno studirahu.

Posluša savjet očev i vrati se u B., đe ga objeručke primiše da radi kao profesor u istoj gimnaziji u kojoj je i đakovao. Na njegovu veliku radost mu sopštiše, da je njegova dušmanka, profesorica matematike, odlomila vrat neđe u Srbiju.

Praktično Gorčin bijaše svakog dana kod kuće i svojih, koji se radovahu misleći da to Gorčin ne može bez njih, nego im uzvraća za veliku pažnju, što su mu ukazivali, podižući ga od rođenja dok nije odrastao. Gorčinova tetka, stric i strina gledahu u njega kao da je božanstvo, uvijek se prišćavajuću koliko su muke podnijeli dok su podnjivili Gorčina.

Nije Gorčin dolazio tako često, praktično svakodnevno zbog ukućana u Laništa, pješačeći u jednom pravcu skoro više nego dva sata, iako je bio izuzetno vezan za ukućane, iskazujući pažnju, kupujući poklone strini i tetki, često doturajući ocu Jokašu novac, ako bi mu za nešto bio potreban; nego zbog toga što mu se činjala da ne može da živi, ako ne vidi Milanu. Gorčin se kriomice sastajalaše sa Milanom, a ona ga svojim zamamnim stasom, vranom kosom i nestvarnom ljepotom općini, pa gledalaše u nju kao u svetinju. Samom sebi se kleo da ga od Milane može rastaviti samo smrt.

A Milana uzvraćalaše, gledajući u Gorčina kao općinjena, koji na saborima i skupovima omladine odvajalaše: visinom, ljepotom, momačkim skokom, u bacanju kamena sa ramena, i svim drugim momačkim igrama, koje bi momci započeli. Nijedan momak iz Nahije, Gornjih i Donjih Vasojevića i Rovaca na Ilindanskom saboru, koji se održavalaše na ravnoj povši

Smrčevica, kroz koju tecijaše istoimena rijeka, ne mogaše se primaći u takmičenju sa Gorčinom. On bi bacio kamen sa ramena, pa bi se izmakao, šedajući u hladovinu ispod jedne bukve, sa ošjećajem dosade, rekao bi nadmeno poručujući:

-Kad neko dobaci, zovite me!

Tako bi bilo i kad bi započeli da skaču iz mjesta, trupačke. Gorčin bi, kao da se sprda, stao ma mljesku, malo zamhni rukama, pa kao da poleti, toliko skoči.

Seoska govorkanja, koja pronosaju kroz Laništa dokone seoske alapače, donesoše Jokašu aber da se Gorčin ne odvaja od Milane. Čim ču Jokaš za to i tu njegovu usplamćelu strast za Milanom, jedno več, kad ostadoše sami u kući nabusito reče Gorčinu:

-Nemo da ti nije kazano, da te zmija izede, da mi dovodiš one jade u kuću, e ćemo ti i ja zbog toga završit za sva vremena!

Ne haje mnogo Gorčin za te očeve riječi prijetnje, niti udaraše na trag njegovoj ljutnji, bolje li da je Jokaš udarao prutom po vodi, nego ćera po svome i skoro svako več dolazaše, da bi se vidio sa Milanom. Nimalo mu nije smetalo dugo pješačenje, nego se tome radovao, jer bi tada uglavnom ostajo sam, uz nemjereno radovanje, što mu niko neće smetati da misli na Milanu

*

* *

Iskali Jokaš svoj bijes, tako što ne progovori više ni riječ sa sinom, nego sve što je planirao za Gorčinovu svadbu podijeli nekim slabostojećim rođacima. Osta samo rakija, koju danas doturi Nastadinu, kako bi mu uvećao veselje. A bijaše potrebno mnogo pića, jer se pred Nastadinovu kuću sjazi cijeli selo. Pristigoše neki prijatelji iz Brezovika, Kanareva, Krčevina i Bukovika, kad čuše pucnjavu iz Laništa, jer Nastadin

bijaše uglednik i, zbog prilježnosti poslu, oglašen kao izuzetan činovnik. Bio je upravnik tek formirane zadruge, a još i zaslužan iz rata, učestvujući na strani komunističkih revolucionara, pokazujući nemjereno junaštvo.

Do duboko u noći čulo se vrlo glasno, a počesto i polupijano pjevanje mladeži podgrijanije dobrom Jokašovom rakijom. Želio je Jokaš da isprazni bure potpuno, kako ne bi Gorčin vidio nikakve koristi od, za svadbu namijenjene rakije. Toliko bijaše ljut na sina.

Dok se napolju veselila mladež, u kući se već bijahu pokupile strine, tetke i Nastadinove komšinice, ne dozvoljavajući dobrodušnoj i veoma odobrovoljenoj, ali umornoj Mijojki, da malo klene i makar na trenutak zaspi. Odmah počese da nagađaju, kako će ime da daju tom jedvačeku, pominjući imena slavija predaka, ili kakvo drugo ime, koje se daje iz milošte. Jedna tetka reče da bi mu trebalo dati neko vučje ili tursko ime, jer na vuka i Turčina neće nikakav đavo.

Njihovo naglabanje prekide Nastadinov majka Petra:

-Nećete mu vi nadijevat ime, ne! Ne dok nam je živ kum! A i tada nećete znat njegovo pravo ime, no ćemo ga zvat po nadimku, da mu ne bi kakva vješticitina zlija oči nudila svojim činima. No čim izađete odavde i ostavite Mijojku da se malo odmori, ja ću mome unuku vezat crveni konac oko ručice i dobro ga nagaravit čađom sa kotlova, kako mi ne bi otišao od oči, i da na njega ne prijenu ničije čini. A se pridigne Mijojka, svaku njegovu robicu ćemo mu zaednički obukivat prevrnuto, dako ga tako zaštitimo od uroka.

Doista krstiše novorođenog Crnogorca, dovodeći popa u kuću, krijući od Nastadina, komuniste, koji žestoko poštovaše odluku Partije da se sa Crkvom raščisti, te da se Bog i sveci u njegovoj kući ne pominju.

Ne znajući da su krštenje obavili u njegovom odsustvu, ode sa kumom kod matičara, više pijanog nego trijeznog, da mu upišu ime, noseći jednu oveću demižanu rakije, kojoj se matičar obradova ka da mu je došao neko najrođeniji iz daljine, pa i ne traga kako se upisuje ime detetu. To taman bijaše dobrodošlo Nastadinu da poslušša majku Petru, koja i kumu prikriči da nikome ne kažu pravo ime novorođenog Crnogorca, nego samo da pričaju da se zove Istok. Taj se nadimak veoma dopade Nastadinu, pošto mu je majčica Rusija bila prirasla za srce. Zamalo zbog toga nije glavom platio, da ga ne spasi jedna bliska rođaka, inače narodni heroj iz Revolucije, jer bijaše prikupila Nastadina i sve rođake, saopštavajući im:

-Nemo da je koga zmija izela da od sad pomisli na Rusiju, a ne šta da o Rusima progovori, da mu ne bi bio kami u dom, e smo se sa Rusima grdno zavadili! Dobro bi bilo da više ne sijete ni ruske kompijere! Šta će vam ruski kompijeri, kad imate naše domaće seme?

Pod nadimkom Istok će ga znati svi, i zadugo se neće znati njegovo pravo ime. Čak ga je i priučeni seljak-učitelj uveo u školski protokol pod tim nadimkom.

*

* *

Raste Istok, okružen nemjerenom pažnjom roditelja i ostale rodbine, a sestre bdiju nad njim, pazeći ga bolje nego oči u glavi. Poznata priča o nemjereoju sestriškoju ljubavi, koja nikad nije prepoznala bilo kakvu izdaju prema bratu, potvrđivala se i ovaj put. Za stotine đavolija maloga Istoka, u kojima je prosto uživao, koje su vrlo često bile i neugodne i opasne, sestre su preuzimale odgovornost na sebe, kao i za štetu proisteklu iz Istokovog manitovanja. Bijaše nemirno dijete, koje stričevi, strine i tetke prepadaju:

-Stani, popričeka, dok ne kreneš u školu, viđećeš ti svoga Boga, kad te ufati pod svoje učitelj Stanoje, koji je i nemirnije od tebe uveo u brazdu!

Od takvija priča, Istoka su podilazili žmarci i neki neodređeni strah, pri samom pogledu na školu, koja bijaše smještena u jednoj ovećoj seoskoj brvnari, pored koje već uveliko bijaju počeli radovi na novoj školi, u koju će ići đaci iz cijelog podbijesničkog kraja. Gradnju te nove, velike škole prokleše bivši vlasnici zemljišta na kojem je pravljena škola, pošto im zemlju oduzeše komunisti u ime opšteg interesa, ne tragajući za njine proteste i ljutnju, a modrikavo zeleni kolomboć, koji počeo bijaše da svila, dobrovoljno uzeše da žanju skojevske aktivistkinje, praćene krvničkim pogledima i kletvama nemoćija vlasnika.

Iskopaše i podigoše temelje škole, koju zidahu pločastim kamenjem iz sušednog majdana, a nijesu žalili ni otesano kamenje, sa zidina već odavno zapuštene crkve. Razuriše njene zidine, koje bijaju visoke i do dva metra, ugrađujući to osvještano kamenje u školske zidove. Uzidaše u zidove škole i jednu veliku pravougaonu ploču, na kojoj bijaše staroslovenskim slovima ispisano ime ktitora i vrijeme gradnje, zatirući na taj način namjerno ili nenamjerno i zadnji dokumenat, koji govori o ktitoru i vremenu zidanja crkve, pošto su ostala dokumenta spalili Turci, i to poodavno. Sravniše zidove crkve do samija temelja, pa je tek po koji komadić zidnog maltera, oslikan bojama govorio da je crkva bila freskopisana.

Brzo stiže i taj dan, kad Istoka svečano odjevenog, sa fino izatkanom džakljom, koju Istoku pred polazak u školu dade Jokaševa sestra Jelisava. U džaklji Istok nemaše ništa, no bijaše prazna, ali Istok okovratio povraz od džaklje preko vrata i ramena, pa kao pravi đak ode sa stricem put škole.

*
* *
*

Istokov stric Kostadin bijaše jedan zbojak od čovjeka, prilično visok, a namrgođeni momak, prosto nemjerene snage, koju nije mnogo trošio pomažući ocu Stamatu i bratu Nastadinu u seoskim, teškim, fizičkim poslovima pri oranju, kopanju, kosidbii, plastidbi i đenidbi sijena, no kao da je tu svoju snagu čuvao, da kad stigne septembar odnese za Beograd, zaputivši se, probajući da studira.

Nije mnogo brinuo o smještaju, jer je svaki student prve godine dobijao mjesto za stanovanje u studentskom domu. Pošto Kostadina ne bijaše ubila velika briga za fakultetom i studijama, svake godine bi se upisivao na drugi fakultet, bivajući stalno student prve godine, na taj način dobijajući smještaj u studentskom domu. Desi se da jednog dana sreće nekog svog rođaka iz Nahije, koji obradovan što ga vidi priupita Kostadinai:

-Đe si Kostadine, čoče? Nijesam te vidio dugo vremena. Šta ono ti studiraše, Boga ti?

-Ne znam života mi! Ove godine me upisivao onaj moj bart od ujaka!

Zato je svoju snagu nemilice trošio po igrankama i drugim sastajalištima Crnogoraca, neštedimice se razmećući snagom. Ta njegova družina ga prihvati kao nekrunisanog vođu, u svim svađama sa Beograđanima. Naročito im bijaše merak da odu na Zvezdino košarkaško igralište, na Malom Kalemegdanu, đe su namjerno provocirali grupe iz pojedinih krajeva Beograda. Posebno zadovoljstvo im bijaše, da, kad zasvira orkestar Mila Lojpura, pa počnu da luduju beogradske šiparice, oni ne tragajući za partnere tih đevijaka utrče, pa i ih na silu preuzmu od momaka sa kojim su počele da igraju.

Tada bi nastala gužva i tuča, u kojoj je barjačio Kostadin, koji bi, kad bi pogodio pesnicom nekog protivnika, oborao ga jednim udarcem, kao da ga je udario maljem. Jednoga Savamalca tako krvnički udari, da ga, kad je pošao u hitnu pomoć priupita doktor:

-Da te nije ovo konj udario kopitom?

Upoznaše ovu grupu i Dorćolci i Čuburci i oni iz Sava Male, koji dobro nastradaše u svađi i opštoj tuči sa ovim crnogorskim siledžijama, te ih redovno izbjegavahu, pa se dobro začuđiše, kad jedno večer na igranku stigoše Voždovčani, predvođeni Mikom Glavonjom, samo da bi izazvali te manite Crnogorce, kako bi ih naučili pameti.

Ne dugo pošto zasvira orkestar muziku za igru nastade gužva i tuča, iz koje se Voždovčani povukoše isprebijani, a Miku Glavonju, svog u modricama načeraše da klekne pred Kostadinom i moli za oproštaj, što se usudio da izaziva nevolju.

Bili su mirni poslije toga, niko ih nije uznemiravao, a Kostadin navali te večeri, doživljavajući sebe velikijem junakom, na jednu izuzetno lijepu đevojku, ne znajući i ne hajući za to što je bila u najužem izboru za mis Jugoslavije, pa se mnogim momcima činila neosvojivom.

Lijepa Snežana, dali impresionirana orijatskom snagom, dali ljepotom, dali nekim čudnim, njoj neznavenim ošećanjem, samo zinula u Kostadina, pa kao da on nosi neki magnet, kojim je vuče sebi, ne odvaja se od njega, no se začepitila za Kostadina kao čičak uz vunjenu robu. Zaigrao bi joj neki damar, pa uz nju krene kao vreli talas. Čim Kostadin priđe Snežani da ju zamoli za ples, ona se kao omađijana privije uz njega, kao bršljan uz neku veliku kamenitu gromadu. Kostadin s vremena na vrijeme pobjednički i sa prezrenjem bi pogledao na učesnike igranke, pa još jače pritegne Snežanu.

*
* *

Povede Kostadin Istoka u školu, okićenog lijepom robom, za mnogu đecu sa sela u to vrijeme nedostupnom, kao da su ga opremili u svatove. Istok veselo trčkara uz stica, a prazna džaklja, koju ma donese na dar Jokaševa sestra, Istokova malo dalja tetka, landara po njegovom boku i stražnjem dijelu tijela, jer bijaše prazna. Svoje glavi Istok ne poslušava nikoga od ukućana, da ne nosi praznu džaklju u školu, no krenu za stricem put škole, pun samopouzdanja, kao da je već dugo godina đak.

Stiže Kostadin sa novim đakom pred školu, pa pošto tu bijaše dosta Istokovija rođaka, nešto starija od njega, ostavi im ga, moleći ih da pripaze na njega. Čim Kostadin ode, navalije seoska đeca iz starijih razreda na Istoka, želeći da mu vide knjige, a Istok, znajući da u đaćkoj džaklji nema ništa, prislonio se uz ogradu od taraba kojim bijaše ograđena škola, pritiskujući džaklju uz tarabe, tako da niko nije mogao da mu zaviri u nju.

Ne ostavljaju ga na miru, nego navalili da mu vide knjige po svaku cijenu, stvori se gužva oko Istoka, pa on počeo da vrišti, jer mu jedan krupan dječak iz četvrtog razreda izvru džaklju, pa svi viđeše da je prazna, a da u njoj nema nikakvog školskoga pribora. Počeše đaci iz starijih razreda da mu se podruguju, od čega se Istok nemoćan, prvo zastiđe, pa potom razbješnje i obeznani, ali im to dobro upamti. Od napasnika Istoka spasi učitelj, raščerujući dokonu đčinu, koja se bijahu navramila na njega i uvede namrgođenog Istoka u učionicu, sa ostalom decom.

Pošto uđoše u učionicu, sede ga u prvu klupu, jer je bio načuo kako je Istok nemiran, pa ga smjesti da prvoj u klupi bude sa jednom devojčicom zlatasto plave kose, dugačkija vitica i nemirnija šiški iznad čela; kako bi mu bio stalno pred očima.

Đevojčica, sitnija pjegica po licu i malo prćastoga nosića, a nebesno plavija oči se razdragano osmjehivaše Istoku, koji sa prezrenjem gledaše na ovu umilnu devojčicu. Na Istokovo jogunjenje, njegova nova drugarica iz klupe, Milosija, još mu se umilnije osmjehivaše

Ne poznaše Istok tu drugaricu iz klupe, jer njena kuća bijaše na kraju sela, pored puta, kojim se ide za planinu Smrčevicu. A to već bijaše daleki svijet za Istoka, pošto tamo nije smio da ode, plašeći se ogromnija pasa, koje držahu roditelji te devojčice, poznati buljučari, kao i drugi seljani, komšije ove nove Istokove drugarice.

*
* *

Brzo se završi taj prvi Istokov školski dan, pa što je brže mogao, ali ne mnogo raspoložen, otrča kući, sa ostalom dečurlijom. Čim stiže kući, susrete ga čitava bulumenta strina, tetaka, nekakija zaludnija baba, pa navalije na njega, pretičići jedna drugu sa pitanjima, kako mu je bilo u školi. Istok kratko, i sa dosadom odgovara, a u sebi kuje plan kako neće on više ići u školu iz dva razloga: prvo ga izbrukaše oni stariji klipani, otvarajući mu praznu džaklju, a drugi još jači razlog - neće vala on da sedi u klupi zajedno sa nekom devojčinom, sa vrh sela nekom popišuljom, koju do tada nije nikad vidio, pa još da mu se podsmjehuju i drugovi i ukućani.

Naredno jutro uprti Istok džaklju, ali ovaj put u njoj bijaše bukvar, kamena, crna tablica, uokvirena drvenim ramom, sa jedne strane išpartana uskim i širokim linijama, a sa druge linijama od kojih bijahu napravljeni pravilni jednaki kvadratići. Šeti se Istok jučeranjega dana, pa umjesto u školu, sakri se iza jedne velike grmuše, i tu osta da čeka da se završi taj novi školski dan. Poslije zvona kojim školski poslužitelj Isailo označi kraj

časova, vesela đecurlija se rastča, pa kao da prhnu jato veselija vrabaca, otrča svako na svoju stranu. Istok se priključi nekim rođacima i sa njima ode kući.

To Istokovo skrivanje potraja jedno pet - šest dana, dok učitelj Stanoje ne sreće jedno jutro Kostadina, pa ga priupita:

-Života ti, što onaj tvoj sinovac ne dolazi u školu?

-Kako ne dolazi, kad svako jutro podrani, da ne bi zakasnio, ka da ga u školii čeka neka čarolija?

-Viđi ti sa njim. Njega od onoga dana, od kad si ga doveo u školu, nikako nema.

-Nemo učitelju ništa da pričaš Nastadinu, jer ću to ja riješit. Prebio bi ga Nastadin, e mu nije platio ni za tuču prvog dana kad je bio u školi. Potukao se sa dvoje starije đece iz Donje Male vraćajući se iz škole, razbio jednome nos, pa su dolazili da se žale na ovoga maloga nemika, govoreći nama ukućanima:

-Smirite vi ono vaše razmaženo djetište, da ga ne smirujemo mi!

Jedva smo ga iščupali iz ruku pobiješnjelog Nastadina, koji bijaše dovukao jedan frbovi ofišljak, da mu naveze prkno.

*

* *

Šutra ujutru, kad krenu Istok u školu, nazorice krenu za njim i stric mu Kostadin, pa sustiže Istoka, koji se bijaše već smjestio iza one velike grmuše, ne hajući za pozive drugova iz razreda, koji ga pozivahu da sa njima krene u školu, nego se sakrio iza jednog povećeg kamena, pa iza njega kriomice izviruje, dok ga za vrat skopa stric Kostadin:

-Magare bezobrazno, rđo jedna nevaljala, trkom predamnom u školu!

Na silu ga povede Kostadin u školu, predade učitelju, pošto mu usput bijaše dobrano priprijetio, da će ga odrijet od

batina, ako ne nastavi da ide u školu. Još mu objasni, što će to, kako bi ga istukao on, biti šećer u kavu, pri batinama što ga čeka od Nastadina, ako mu otac sazna da ne ide u školu. Poslušša Istok strica, pa svako jutro, ne baš oduševljen ide u školu. Znao je da će biti velike muke, ako se u rješavanje toga problema uključi njegov otac Nastadin.

No počеше nove nevolje, vezane za Istokovo školovanje. Ide on u školu, ali skoro da nije bilo dana, a da se nije potukao sa jednim ili više dječaka, i to obavezno sa onima starijima od sebe, jer ove iz svoga razreda preziraše, pošto bijaše viši i krupniji od svih njih. Ta nevolja nije mogla jednostavno da se riješi, ne pomagaju ni prijetnje ni batine, Istok ćera po svome.

Iznenada stiže rješenje za taj problema: Istokov otac, časni i poštteni, a nada sve na poslu prilježni činovnik, kao sposoban i vješt organizator posla, uz to jedan od rijetkih Laništana, boraca i učesnika u Revoluciji, koji bijaše pismen i relativno obrazovan čovjek, dobi nalog iz Komiteta, da se preseli u grad, da tamo nastavi da radi. Rat ga je prekinuo u školovanju, taman kad je završio šesti razred gimnazije.

Dobi Nastadin nalog od Glavnog opštinskog kadrovika, da se preseli i počne da radi u opštini. Kao poslušni vojnik svoje Komunističke partije, koju je slijepo slušao, prvi put poče da se lomi, šta da uradi, kako da napusri selo, koje je napuštao samo u vrijeme kad je služio vojsku, i u toku Revolucije, lomatajući se sa partizanskim jedinicama, ne zajući ni sam kuda.

Nastadin se nimalo nije radovao tome kolaču, jer će morati da rasproda brojnu stoku: ovce, goveda i gizdavo lijepoga konja vranca, kojega je uglavnom koristio za jahanje. Mora praktično silom da sa sobom u varoš povede oca i majku, jer onako stari i ojađeno bolešljivi nijesu mogli da brinu ni o sebi, a kamo li da se brinu o tolikom imanju i malu.

Bijaju se starčevi začepitili za kućni prag, ne mareći i ne hajući za sinovljeve molbe i preklinjanja, da se presele sa njim u varoš. Od prevelike žalosti za kućnim pragom Nastadinova majka poče da nariče, ka da im je ne daj Bože neko iz kuće umro. To bijaše raskuć, kako govoraše Stamat, Nastadunov otac, jer će mu ostati imanje neobrađeno, zapustiće prelijepu, staru, ali izuzetno očuvanu brvnaru, otuđiće se od svojija Laništa i Laništana, koje je neizmjerno volio.

Na jedevite jade, poslije Nastadinova preklinjanja i molbi popustiše Nastadinovi roditelji, ali ne da bi poslušali Nastadina, nego ne mogoše da se odgovore unučadima, koja im o vratu obiskoše kao i njina miljenica Mojojka, koja na kraju reče svekru:

-Ni ja neću da idem iz Laništa, pod zarok, niti ću da ostavim vas stare, onemoćale, pa neka se Nastadin razvede od mene, po cijenu da ćemo osirotiti ovu decu!

Pred takvom pričom i navaljivanjem Nastadinove braće od stričeva, i nepopustljivi Nastadin pristade, pa im ljutito reče:

-Čin te šta god očete, ja sam inače bliže grobu no tome vašemu gradu! Kako misliš Natadine da ugasiš vljekovno ognjište? Ko će otis na Zadušnice da upali svijeće našim, po svemu glasitim precima. Niko se neće šetiti da ode na naše barjaktarske grobove, no te zaras u trnje i korov! Ne bilo ti od Boga i od mene prosto što me odvoji od ognjišta, đe si ti, ka i mloga đeca iz naše familije prohodao. Kako ću da se naviknem ja na tu vašu varoš, kad ne mogu da šednem pored ognjišta, da uživam slušajući kako polako krčka kačamak, koji tako umlješno spremaše Petra. Pa kad bi ga još dobro osmočala mlješavinom i starim skorupom, iz mrtvija bi vratio čeljade.

*

* *

Prihvati Nastadin direktivu Partije, jer direktivi Partije i Komiteta se usprotiviti, bio bi veliki, neoprostiv grijeh, koji se

najčešće plaćao dugogodišnjim robijanjem. Prišeti se kako prođe Dragojlo Mirašev, prvoborac, ranjenik sa Pljevalja i Sutjeske, koji se suprostavi sekretaru Oblasnog komiteta, govoreći mu:

-Nijesmo se mi za to borili da ti gazduješ, ka da ti je od baba ostalo. I mi smo krvavili, možda više nego ti! Neću i nijesam se ja vala, ni pred tobom, ni predi višijema od tebe umivao vazduhom, no ću reć što mislim, pa makar čelo prslo!

Nije prošlo ni neđelju dana Dragojlo nestade. Niko nije znao kud je, ali se kriomice šaputalo da je zaglavio u zarvoru, i da su ga surgumisali neđe u Hrvatsku, na nekakav Goli otok. U početku nijesu Laništani ni znali šta je to otok, pa im postade jasno, tek kad Radomana Pešaljja, predratnog skojevca i ratnog komunistu sa lisicama na rukama provedoše kroz Laništa, pri čemu i najbliži rođak Mijajlo, milicioner sa završenom četvororazrednom osnovnom školom, šinu dva tri put po zatiljku, te Radoman pobode nosom pred njim, govoreći mu:

-Daću ti ja ljubav prema Rusiji. Usavršićeš ti to svoje znanje o Rusiji na Goli otok.

Zato Nastadin bezpogovorno napusti Laništa žrtvujući i roditeljsku muku i najbolje imanje u Laništima, i poče da radi u opštinskoj administraciji, odakle ga brzo prebaciše da bude direktor jedne trgovine, kojoj nije cvjetalo cvijeće. Računali su u rukovodstvu Komiteta, da će Nastadin, kao vrijedni, poštenu i sposobni organizator, a uz to i čovjek od bezgraničnog povjerenja što ga Partija ima u njega, bitno popraviti situaciju u tom preduzeću.

Rasprodade Nastadin svu stoku, za kojom njegove ćerke, supruga i majka plakahu, kao ne daj Bože, da ih je našlo najveće zlo, a Nastadinov otac začuta ne progovarajući ni riječ, nego samo zatomljuje u sebi čemer, koji ga uhvati, gledajući nekud u stranu, moleći Boga da mu prihvati dušu, kako ne bi gledao taj

razur njegovoga uzornoga domaćinstva, ne znajući, nego samo pretpostavljajući, kako će mu teško padati varoško čamovanje. Svakodnevno Nastadinovi roditelju proklinjaju sudbinu, koja im bijaše namijenio usud, da pod stare dane žive skoro kao zarobljeni, jer u varoši nemaše, ničim spućene slobode iz njinija Laništa.

Kako sad da se ravnaju po tamo nekom drvenim ramom uokvirenom satu, sa koga ne umijahu da pročitaju koliko je sat. Njihovo računanje vremena bilo je po popasku ili prvoj jutarnjoj muži, puštanjem stoke ne ispašu, i predvečernjim prijavkom. Kako znati koliko je sati, kad nema ni zaladka ni šenke, po čijoj dužini ili obliku bi znali koje je doba dana.

-E crni Stamate, šta dočeka da gledaš u prazne pljatove, u koje nema ništa, osim neke splachine od nekakija čorbetina, Bože me oprosti, koje Petra, moja stopanica, ne bi ni Šarovu usula. Će je pun vagan skorupa i sira i kablić mlijeka da oprem lubinu od ove varoške splake i muke. Nastadine, Nastadine, jazuk ti bilo šta učinje od mene. Znaš li crnjo ocrnjeni, liše mi Istoka, da mi kamen u Laništa više znači no sve ove varoške tričarije i tarakovine? Dako Bog da, da mi što prije ispane duša, kako bi makar tako otišao u Laništa.

*

* *

Uzalud se Stamat nadao da će mu spas od preseljena u varoš doći od mlađeg sina, Kostadina, koji i dalje ne napuštaše Beograd, nego, i ako više nije pomišljao na studije, bolje li nego na lanjski snijeg, ostade u Beogradu snalazeći se za život, kako je sam umio. Od ukućana nije tražio ništa, pa mu bijaše lak izgovor, što ne dolazi kod svojija. Vrlo rijetko dolazaše ukućanima, a skoro da se i nije nikome ni javljao, niti pisao pisma. Kostadin praktično izbrisa Laništa, roditelje i svu rodbinu iz svojija, bilo kakvija obaveza.

Preko nekija beogradskih poznanika uvijek je dobijao poslove u kojima je bio preduzimač, nalazeći među siromašnim studentima radnike, koji će čistiti prozore na manjim i velikim zgradama, koje u to vrijeme nicahu kao pečurke; istovarati ugalj, pretovarati prepune željezničke vagone sa žitom, cementom ili bilo čime drugim.

Često je Kostadin bio glavni organizator raznošenja mlijeka po beogradskija kuća i stanova, a on bi se uključivao u taj posao, jednom mjesečno u vrijeme naplate usluga. Te dane Kostadin jedva čekaše, jer je skoro redovno dobijao bakšiš, a na vratima bi ga obično dočekivale domaćice, počesto u kućnim haljinama, samo lagano zakopčanim, ispod kojija nemaše ništa osim golotinje, koju bi diskretno pokazivale, pozivajući Kostadina da uđe, kako bi spravili račune, pošto to ne mogu na vratima, stojeći.

Kostadin bi taj poziv jedva dočekaao, jer je znao da će biti dočekan i kavom i rakijom, i bogme onim, što je on najradosnije čekaao, krevetom, koji još mirisaše na žensku svježinu, u koju bi se Kostadin uvalio, ponašajući se kao da je domaćin tu, Će sada trenutno pršti nečiju tuđu ženu. Bijaše se kod tija domaćica ugnijezdio, ponašajući se kao da je to njegova svojina.

*

* *

Kad čuveni varoški mesar Nasuf počera i posljednje june iz tora na kasapnicu, nastade pravi kukanj od Nastadinove porodice, pošto kompletan buljuk ovaca kupi jedan Laništanin, malo dalji komšija, koji, znajući za kvalitet Nastadinovog buljuka, bez riječi pokupova sve ovce, za prilično dobre pare. Samo konja, koga je timario i pazio kao da je ćeljade, ne prodade Nastadin, nego ga pokloni bratu od strica, Jokašu.

Jedino se rasprodaji tolikoga mala radovao Istok, jer nije više morao da razmišlja o ćobanovanju, pošto bi ga, ćim bi se

završila škola, upregli da čuva nemirnu jagnjad. Nije znao šta ga čeka u varoši, ali je bio siguran da mu neće biti lošije nego u Laništima, pošto tamo nema čobanstva, što njemu bijaše najveći problem.

Preseli Nastadin svu porodicu, na jedevite jade i majku i oca, i smjesti se i jednu konfiskovanu kuću, koju bijaše nova vlast rekvirirala od jednog ostarjelog učitelja, naklonjenog četnicima. Bijaše to jedna velika kućerina sa podrumom, u kojoj dvije prosrotije bijahu bez patosa, golih, neomalterisanih zidova, u kojima bijaše nekakvija batal motora od automobila, raznoraznoga alata i još ponešto drugija stvari i sitnica, što je šedočilo o boravku italijanskija vojnika u toj kući. Ostale prostorje: kuhinja, tri prostrane sobe i jedan oveći špajz bijaju prilično uređene, i uslovne za život.

U prostranom dvorištu bijaše pumpa za vodu i na jedno stotinak metara udaljen od kuće klozet, a sav ostatak prostranaog, i u korov zaraslog dvorišta bijaše zapušten, sa podosta zakržljanim jabukama, kruškama i šljivama.

Prvo što uradi Nastadin je da povede Istoka i njegove sestre do škole, koja im bijaše prilično udaljena, đe ih uz pomoć direktora škole i Gorčina Jokaševoga, koji već bijaše počeo da radi kao profesor istorije u gimnaziji, uvede u odjeljenja u koja bijaju raspoređeni ti novodošli đaci, Istokove sestre i Istok, pa sa direktorom, svojim ratnim drugom i Gorčinom sede kod direktora te u njegovoj kancelariji popiše po neku dobru šljivovu rakiju, koju direktor sam proizvođaše od šljiva požegača, sa svoga imanja u sušednom, ravničarskom selu, pored hučnoga Lima.

Prihvati se vrijedni Nastadin, osim svojega redovnog posla, krampa i lopate, pa u svom slobodnom vremenu prekopa cijelo dvorište sadeći kompijere, kromid, bijeli luk, kupus i

ostalo povrće, ne mogući da se tako brzo otarasi navika sa sela, smatrajući da je grehota da zemlja ostane neobtađena. Na to ga naročito ćeraše otac, govoreći mu:

-Ajde Nastadine, jazuk ti bilo, ako bidneš živio u ovakoj pustoliji, prifati se trnkopa, motike i posivke, te ovo uredi, pa i ako ne bidneš za stalno ođe živio!

Sredi Nastadin kuću i dvorište, tako da kad dođe njen stvarni vlasnik zastade, ne mogući da prepozna svoje dvorište i baštu, misleći da je ušao u tuđe, kako bijaše Nastadin orezao zapušteno voće i zasadio svaku vrstu povrća, koje izraslo izgledaše kao da je neki čarobnjak tu prosuo svakovrsni zeleniš.

*

* *

Istok već počeo da stašava u junosu gorštačkog gena, nemirnoga duha i ponašanja, vragolaste prirode. Krenu da ide u novu školu, koja ga prvo svojim ogromnim dimenzijama prosto prepade. Kad bi neko postavio onu laništansku, Istokovu školu, pored ove varoške, ličila bi na nekoga kepeca, koji je zalutao među gorostase, što kod novopridošlog đaka izazva neki neodređeni strah, iako nije bio plašljiv.

Nenaviknut na novu sredinu, Istok bijaše u početku zbunjen i ne pokazivaše ništa od svojih vragovanja, dok se malo ne odomaći i upozna sa učenicima iz svoga i sušednija razreda. Tada već poče da se ponaša onako, kako se ponašao u Laništima. Za vrijeme velikog odmora i na putu od škole do kuće i obrnuto, poče da se u početku prepriječa sa nekom varoškom đecom, koja se žestoko izrugivahu njegovoj seljačkoj robi, koju nosaše, a koja odavaše tipičnu sliku seoskog deteta, koje je skoro zalutalo u tu varošku sredinu.

Ti njegovi prvi svađalački trenuci, kao da bijahu uvod u pravu buru Istokovog ludovanja, kad poče da se tuče i ćerupa

sa svakim ko bi ga krivo pogledao, a ne kamoli pomenuo neke seljačke manire, koji bijaju glavno oružje varoške đečurlije protiv njega. A tek kako bi ga ufatila pomama kad bi njegove sestre, starije od njega, neko uvrijedio ili napao. Tada bi uletio među te dječake, ne hajući da li su stariji od njega ili da li su brojniji. Uglavnom, Istok bez straha ulijetaše u tuču sa njima, najčešće svojom vještinom i snagom rješavaći probleme, onako kako je on mislio da je pravično, vrlo često izlazeći kao pobjednik iz svija tija tuča.

Nažalost, Istoku svejedno nijesu ginule batine: ili bi ga izubijala varoška đeca, ili bi došavši kući dobijao batine od majke, kad bi pristigle žalbe na ovog preispljog nemirka od roditelja isprebijane dece.

Počeše da zaziru dječaci, pa i oni iz starijih razreda od ove goropadne Istokove prirode, a on kao da poleti, poslije svega što bi u svađama preživljavao, pokazujući sa ponosom sredini u koju je došao, da đeca sa sela nijesu manje vrijedna od ove varoške.

Svi ti njegovi nemiri su se još žešće preslikavali na njegovu mirnu i tihu majku Mijojku, kojoj dojadiše svakodnevne žalbe od prvija komšinica, pošto skoro da ne smijaju da puste svoju đecu da se igraju na sušednoj poljani, jer tamo se najčešće nalazio Istok, kome se svi pokoravahu, bojeći se njegove nabusite i prijeke naravi. Ko se ne bi ponašao po pravilima koja je on ustanovio, bio bi oćeran sa te poljane. Ako ne bi htio da ode poslije Istokovog upozorenja, slijedila je njegova intervencija, koja nije bila nimalo nježna, nego vrlo gruba, često propraćena udarcima noge u zadnjicu, šamarima ili bubecanjem po nekom nepoštovaocu Istokovija nepisanija pravila.

Mijojka stalno krijaše te komšijske žalbe od Nastadina, pokušavajući da sama riješi nastale probleme, ponekad uzevši

malo jači brezov prut, da njenoga raskrupnjalog, sada već petnaestogodišnjeg jedinca, svršenog polamaturanta đaka prvog razreda realne gimnazije, koga uveliko bijaše šinuo pubertet, ne bi snašao kakav zvek od ljutitog Nastadina, koji nije mario što mu je Istok jedinac, nego bi, sam vaspitavan patrijahalno, prije pristao da mu ne živi, no da mu uzima obraz. To Istokovo ludovanje se nastavi i kad se pođe u šesti razred gimnazije, dok jednoga dana ne dovedoše jednog đetića, izubijanog, krvavoga lica i razbijenoga nosa.

Na Istokovu nesreću tu se bijaše zadesio Nastadin, jer dotrča kući da uzme neke papire, koje zaboravi kad je krenuo u kancelariju. Kad mu komšije ispričaše šta sve njegov sin radi i kakvome teroru izlaže tu komšijsku đecu, a još kad se lično uvjeri kako izgleda ovo dijete razbijenoga nosa, Nastadin se od ljutnje prosto obeznani.

Jedva saćeka da komšije odu, pa izvuće vojnički opasać iz pantalona, skide Istoka gologa i poče da ga bije kaišom. Nije pomagalo Istokovo zapomaganje, ni molba babe Petre, jer Mijojka nije smjela ni da se primakne, koliko se bijaše razbijesnio Nastadin. Obudovjeli Istokov đed Stamat nije ni shvatao šta se dešava u kući, nego kao obaljena klada ležaše na jednom otomanu, ne pomjerajući se. Vjerovatno da Stamat nije više ni shvtao šta se dešava oko njega, samo bi povremeno zavapio:

-Nastadine, kumim te velikijem Bogom, vodi me u Laništa, uželio sam sve. Kukavci sinjemu, da mi bi da sednem u lad pod onu krušku ispred naše kuće, đe sam najčešće sedio! Odma bi ozdravio! Čini mi se da bi mi i na laništanski kamen bilo udobnije, nego ođe na ovaj otoman.

Pošto se umori od batinanja i ljutine koja ga bijaše spopala, Nastadin ode u kancelariju ljut kao ris, moleći Boga da ne bude morao toga dana da rješava nikakav problem, jer

je znao da bi onu svoju ljutnju izasuo na nekoga, ni krivoga, ni dužnoga.

Čim Nastadin izađe iz kuće Istoka umotaše u neko ćebe i runo neprane šerave vune, kako bi mu izvuklo ubojce, mažući ga melemima, napravljenim od maslinovoga ulja i kantariona, kako bi mu umirili bolove, i da bi mu frandosi, koji su nastali od udaraca kaišem, i rane od krvničkija batina, što brže zarasle. Položiše ga na jedan krevet u Istokovoj sobi, koju dijeljaše sa još tri sestre, odakle se nije pomjerao nekoliko dana, nego ga je majka povremeno iznosila uz pomoć najstarije kćerke Sofije, kad bi htio da ide u klozet.

*
* *

Nije Istok išao neđelju dana u školu, pa razredni starješina, koji Istoku predavaše geografiju, dođe kući da vidi što Istoka nema u školi. Saopštiše mu da je dobro bolestan, i da ne može da ustane, a i da može, ljekar je preporučio da mu se ne prilazi nikako, jer nije siguran kakva je bolest u pitanju. Bijaše izubijan, pa ih bijaše sramota, da ga razredna starješini takvog vidi.

Ode razredni starješina, ukućani rekoše Istoku ko mu je dolazio u pošetu, a on iako već frkunić, skoro od jada zaplaka. Bi mu veoma krivo što se nije ispričao sa razrednim, jer ni sa kim od ukućana nije komentarisao nemio događaj. U sebi je kovao plan: e nećete više imati prilike da me bijete, ja vam se kunem.

Poslije nekija petnaestak dana pridiže se, pa poče da pomalo šeta po dvorištu, provjeravajući, da li može da se kreće. Tri - četiri dana, poslije prvog samostalnog kretanja, taman uoči svoga šesnaestog rođendana, kad su ukućani bili izašli iz kuće, poče da pretura po majčinim stvarima, smještenim u đevojačkoj škrinji njegove majke, koju Mijojka donese sa sobom, kao dio obavezne đevojačke spreme, koju je pripremala

kao svaka Podbjesničanka kad bi se zađevojčila. Tu je škrinju dočerao na konju svat komordžija, kad su svatovi dovodili Mujojku za Nastadina.

Pošto dobro ispretura majčine stvari, ovaj momčuljak, koji ličijaše na mnogo starijeg nego li on imaše godina, nađe u jednoj maramici zavezane pare. dobijene od prodaje stoke, koje su čuvane za ne daj Bože.

Prepolovi Istok taj novac, dio ostavi u onom zamotuljku, a drugi dio novca uze, pa kriomice, da ga niko ne vidi ode na autobusku stanicu, i ugrabi da uđe u autobus, koji bijaše krenuo za Rašku. Šede na zadnja sedišta, kako bi bio što manje upadljiv, plati kartu čim mu kondukter priđe i leže, pokrivajući se svojim kaputom, izbjegavajući svaki kontakt, sa bilo kim.

Poslije skoro cjelodnevnne vožnje preko Tutina i Novog Pazara, u kasnim poslijepodnevni satima stiže u Rašku. Nije morao mnogo da pita đe je željeznička stanica, jer tu odmah, pored autobuske, bijaše i željeznička. Kupi kartu za voz za Beograd, koji dolazaše iz pravca Kosova Polja, i stizaše tek u ponoćne sate, pa se smjesti u jedan ćošak željezničke čekaonice, nenavikao na truckanje u autobusu i nikad ne idući na tako dalek put, zaspao. To mu pomože, da što lakše prekrati vrijeme do dolaska voza.

Probudi ga galama putnika i tresak vagona koji se zaustavljaju. Skoro bez ikakvoga reda počеше da se putnici iskrcavaju i ukrcavaju u voz, gužvujući se na izlaznim vratima od vagona, međusobno se sudarjući: oni koji bijahu krenuli da se ukrcavaju u voz sa onima koji iz voza silaze. Sa mnogo ispuštenog dima, prepunog gareži od uglja iz lokomotive. Zaustavljeni voz prosu svu tu čađ po putnicima i peronu. Dosta nevješto, ali ipak uskoči nekako Istok u jedan vagon sa drvenijem sedištima. Njemu to nije smetalo ništa, samo da što dalje bude od kuće.

Ni sam nije znao kuda će, idući bez nekog određenog plana. Pade na pamet, da bi najbolje bilo da iz Begrada produži za Sloveniju, pa potom do granice, odakle će pokušati da kriomice uđe u Italiju. Možda tu ostane, ili ako ga sreća posluži krene još dalje u nepoznato. Njemu bijaše sve jedno kud će, samo da se udalji od krvničkija batina, što ih dobi od oca, plašeći se da će poslije ovoga bjekstva, ako ga Nastadin skopa, biti još žešćih. Nije mnogo mario što mu do završetka šestoga razreda gimnazije bijaše ostalo nekoliko dana, nego napusti školu.

Dopade mu se taj plan, pa odmah, čim stiže u Beograd, poslije grozomornog truckanja, izgaravljen po licu i robi čađom iz lokomotive, koja je vukla voz, kupi kartu za Ljubljanu. Pogleda oveći smotuljak para, koje bijaše ukrao iz kuće, zadovoljno konstatujući da ima dovoljno novca, pa osetivši glad, pogleda šta rade ostali putnici, priđe i on kiosku na kome se prodavaše burek, koji Istok tada prvi put viđe. Poruči od prodavačice porciju bureka, ni sam ne znajući šta je to. Viđe da ostali narod to jede, navali i on kao gladan vuk, zagriže komad bureka, razočarano pomišljajući:

-Pa ovo je obična pita! Mnogo bolju, i što je vašnije ukusniju, pravi moja majka Mijojka.

Nastavi da jede, jer ga bijaše skolila glad, pa nemaše vremena da mnogo probiruje i nalazi mane onome što je kupio za jelo. Pošto se najede, raspita se koliko vremena treba da čeka do polaska voza, a na šalteru za obavještenja mu rekoše da ima još puna četiri časa.

Istok pođe u novu avanturu. Izađe iz željezničke stanice, pa zabezknuto poče da gleda u ogromne zgradurine, kakvija nemaše ni na slikama u njegovim knjigama. Zinuo od čuda, gledaše uznezvijereno ne znajući ni sam na koju stranu da okrene.

Oprezno idući, ne udaljavajući se mnogo od željezničke stanice, da se ne bi izgubio, gleda ogromnu gomilu naroda, koji se u haotičnom neredu sudara, obilazi, susrijeće, zastajkuje, gleda izloge, ne mogući da shavti od kud toliki narod, a na njegovo zadovoljstvo ne poznaje nikoga. Samo bi mu to trebalo da sretne nekoga koga poznaje - to bi bio kraj njegovom putešestviju. Svi prolaze jedan pored drugoga, ne osvrćući se jedno na drugo, nego nekud užurbano jure, Istoku nejasno kud i zašto tolika jurnjava svijeta, koji se ne pozdravlja i ne nazivajući dobar dan niko nikome. Na njega niko ne obraća pažnju, bolje li da ga tu i nema.

*
* *

Prepade se da se nije mnogo zadržao i udaljio od stanice, pa da ne bi zakasnio na voz, skoro trčeći uđe u stanicu. Opet ode do šaltera za obavještenja, đe mu rekoše da ima još dva sata do polaska voza u koji bijaše planirao da se ukrca. Sede na jednu peronsku klupu strpljivo čekajući da se postavi voz, pa čim začu glas, koji preko ogromnog zvučnika promuklo i ne mnogo razgovijetno obavještavaše putnike na kojem se peronu nalazi, kad kreće i kud ide koji voz, i upućuje poziv putnicima. Ču da je voz za Ljubljanu postavljen na peronu, hitro uskoči u prvi vagon, u kome bijaju prilično udobna sedišta, obložena plišanom crvenom tkaninom, za razliku od neudobnija sedišta u vozu kojim je došao iz Raške, smjesti se u jedan ćošak, sve strahujući da ne naiđe neko od poznatih.

U jednom trenutku se skameni jer viđe strica Kostadina, kako sa jednom plavušom nešto ćući na vratima od drugoga vagona. Još dublje se priljubi uz ćošak, navlačeći zavjesu od kupea, iza koje provirivaše, premirujući od straha da ga Kostadin slučajno ne vidi.

Kostadin se zabavio ovom djevojkom, pa da mu je u tom trenutku naišao otac ne ga primijetio, a ne da vidi sinovca, kojega nije vidio pet - šest godina, pa ga vjerovatno ne bi onako raskrupnjalog ni poznao, a ne da mu padne na pamet da se tu Istok obreo.

Nije prošlo mnogo vremena, ču se rezak i dug pisak lokomotive, koji upozoravaše putnike da je vrijeme za polazak, Kostadin uhvati u naručje onu plavušu i ubaci ju u vagon, a on osta na peronu čeznutljivo gledajući da se ova pojavi na prozoru kupea. I doista, poslije jedno minut dva, otvori djevojka prozor na vagonu, saginjući se koliko je mogla da bi dohvatila Kostadina, koji se bijaše propeo na prste, da se još jednom, za oproštaj poljube.

Tu idilu prekide još duži pisak lokomotive, koji objavljuje polazak i lagano pokretanje voza, koji polako kloparajući odnese putnike ka njihovim sudbinama i na njihova odredišta, a Istoka, srećnog što ga nije vidio stric, u veliku neizvjesnost. Kostadina obuhvati i prekri ogromni oblak pare iz lokomotivnoga kotla, a Istok u sebi likovaše, jer i da je htio, stric ga iz toga oblaka pare nije mogao vidjeti.

*

* *

U nedogled se prosula ravnica vojvođansko - semberijske pitomine, pa horizont čini beskraj, koji Istoku predstavljaše veliku zagonetku, da li je tako nešto moguće, pošto bijaše stigao iz krajeva u kojima su planine ukras, poput vijenca ukrašenog kao za svečanost.

Poslije dužeg i dosadnog kloparanja točkova na vozu, uz stajanje u nekim stanicama, Istoku čudnih imena, nekako stigoše do Zagreba. Pomisli da je to Ljubljana, pa krenu da iskače iz voza, kad kroz prozor vagona pročita: Zagreb, te se

brže bojle vrati i ponovo smjesti u onaj ćošak od kupea, kao da se plašio da mu neko ne uzme mjesto.

Već se uveliko bijaše smrklo, pa, ponovo se zamotavši u zavjesu od kupea leže, nastavljajući da spava, kad ga jedna prosijeda, starija gospođa, kad se smještao u ugao da šedne, upita dokle putuje, a Istok sumnjičavo i podozrivo ju gledajući, samo procijedi kroz zube:

-Do Ljubljane!

Poslije podužeg truckanja vozom, Iz dubokoga sna Istoka trže naglo zaustavljanje voza, a ona starija gospođa, koja prolazeći pored Istoka, nehotice se spotače o njegove ispružene noge. Onako bunovan skoči, a gospođa mu saopšti:

-Evo momče, stigli smo u Ljubljanu.

Istok siđe sa voza i pođe da se raspita, kako da najlakše dođe do Gorice, a jedan ljubazni milicioner, preplašenome Istoku objasni, da će najlakše doći do Gorice, ako odmah pretrči preko ulice do autobuske stanice, i da uhvati autobus, koji se spremio da krene za Goricu. Milicioneru, Slovincu, nije ni na kraj pameti bilo od kud ovaj momčić, tako mlad putuje sam, nego upotrijebi svu svoju ljubaznost, upinjući se da mu, na Istokovom jeziku objasni i odgovori na postavljeno pitanje.

Istok jedva čekaše da se udalji od milicionera, stalno se bojeći da može da ga priupita ponešto, što bi izazvalo sumnju kod milicionera, kud je krenuo. Postupajući po milicionerovom uputstvu, da ne bi izazvao sumnju, pođe ka autobuskoj stanici malo žurnije, ali ipak ne trkom.

Učini mu se da autobus do Gorice putuje čitavu vječnost, kujući plan kako da kriomice prijeđe granicu, jer nije kod sebe imao nikakav dokument, što bi pri prvoj provjeri zakopalo njegove planove o bjekstvu preko granice. Oko podneva stiže autobus u Goricu, a Istok, da ne bi izazvao kakvu sumnju, polako izađe iz autobusa.

Svrati u jedan prelijepo uređeni restoran, pa kad konobar postavi pred njega veliki, u crnu kožu povezani jelovnik, Istok se zbuni, pa se diže, ne poručivši ništa za jelo, jer nije znao šta će mu ta velika crna knjiga.

Pomisli: „Nije sada najpreče da jedem, pošto i nijesam baš mnogo gladan“, nego pokušavajući da se orijentiše, poče da osmatra, na koju bi stranu trebalo da bude granica. Gledajući sunčev zalazak, zaključio: granica je tamo kud grabi sunce da se uvali iza velikija i visokija planina, pa pješice pođe na tu stranu, u pravcu šume, koja mu se činjaše kao najbolje mjesto kuda bi se polako provukao, ako granica bude na toj strani.

I doista, sve dublje zalazeći u šumu, kroz orijetka bukova stabla primijeti naoružanog vojnika, koji vođaše sa sobom ogromnog vučjaka. Iza vojnika viđe i jedan kamen u obliku nevelike piramide, pa zaključio, da je došao do granice. Zaobiđe to mjesto, pa poče da traži ima li đe kakav gustiš, kroz koji bi mogao neopazimice da se provuče.

Nenadano, kao da neko prosu iz rukava, sruči se pljusak koji dolazaše sa Alpa, bez ikakave nade da će da prestane, koliko neprijatno iznenadi Istoka, toliko ga i obradova, jer je pretpostavljao da će pažnja graničara sa obje strane granice malo popustiti, što će mu, iako mokrom do gole kože, olakšati da se što neprimjetnije provuče preko granice

*

* *

Tu se onako moker primiri, dišući tiho, bojeći se da ga i glasnije disanje ne oda, potom se što je mogao tiše zavuče u jedan gustiš od zakržljalića bukovija grmova i tu riješi da sačeka dok se potpuno ne smrači, prosto ne osećajući od uzbuđenja koliko je moker, pa tek onda da pokuša, da se kradom provuče preko granice. Kad nastupi mrak. Uplaši se Istok od kojekavija

čudnija zvukova koji dolazaju iz velike šume, pa u jednom trenutku pomisli:

-Daj da se vratim, preveliki je ovo zalogaj za mene. Kud ću ja bez ide ikoga, da mi se nađe na muku, ako bi me spopala kaka nevolja.

Kad se prisjeti šta ga čeka, ako bi se vratio kući, odmah odluči:

-Idem, pa kud puklo da puklo. Svud mi je bolje, nego da se vratim, da me još jednom, onako krvinički izubija otac. Neću, nazad vala, nako me na silu neko vrati!

Istoku se učini da je prošlo mnogo vremena, kad pored samoga grma u kojem se bio sakrio, začu priču dva graničara. Sačeka da se oni malo udalje, hodajući graničnim prostorom predviđenom za prolazak granične patrole, pa tiho, vučji, poče polako da se primiče piramidi, koja bijaše usred šume, kako bi se prošunjabo preko granice.

Ptimičući se kamenoj piramidi koj označavaše granicu, poče da se okreće na sve strane, kako bi vidio ima li koga da što je brže šmugne preko granice. Ču kako mu srce od uzbuđenja lupa, pa kao da čuje neke korake iza sebe u strahu pomisli: -kuku, evo neko trči za mnom. Kad se uvjeri da trenutno nikoga nema i da ga niko ne vidi, prosto preleće preko granice, znajući iz ranijih priča, koje je slušao, da ga preko granice, od našija graničara neće niko juriti.

Na italijanskoj strani bijaju graničari, koji ležerno razgovrajući nijesu ni pretpostavljali da u tom trenutku neko prelazi njihovu granicu, pa Istok uz dosta sreće prijeđe u Italiju, zalazeći u italijansku teritoriju. Trčeći kao bez duše, poslije jedno desetak minuta izađe na široku cestu, koja na Istokovo čuđene bijaše široka, kao omanje fudbalsko igralište.

U sam cik zore stiže, pa potom šede pored puta, očekujući da mu se neko smilluje, i povede do prvog naselja. Učini mu se da ovo nije stvarnost, jer takve zore nijesu u njegovim Laništima. Bijaše pomalo oblačaka, pa se činjaše da je još tamnije nego inače, zbog sumaglice koju veliki grad, dišući svojim ogromnim, od svakakvoga dima i gareža, zapuštenim plućima.

Izgubljen i prestravljen od svega nepoznatog što ga okružuje, skrhan umorom i nespavnjem, a još mučen glađu, ostade dugo šedeći pored same ceste, očekujući, neće li se neki kamion ili auto zaustaviti, kako bi se nekako dokopao tog grada, kojeg više naslućivaše, nego što ga je vidio.

U jedno zlo doba, jedan veliki teretni kamion se zaustavi, iz njega izađe čovjek osrednje visine, od kojega Istok, iako još samo momčuljak, bijaše skoro za glavu viši. Vozač, obučen u kožno odijelo, počeo da nešto pita Istoka, koji bijaše stao pored ceste, rukom dajući znak vozaču da stane. Istok ništa ne razumije šta mu čovjek govori, a ovaj mu nekako gestikulacijom i mimikom objasni da će da ga primi da ga poveze, onamo kud je vozač krenuo, pretpostavljajući da Istok hoće da se preveze do grada.

Stigoše do tog velikog grada, koji Istoka svojim izgledom zaprepasti i stravi. Zinula na Istoka nepoznata tuđina, što ga veoma učini nespokojnim. Vidio je oko željezničke stanice u Beogradu i usputnija stanica zgrade, ali ove bijahu toliko visoke, da kod Istoka izazivahu nemjereni strah. U svoj svojoj mucu i strahu još pomisli:

-Fala Bogu, kako li su se popeli kad su zidali ove zgradurine?

*
* *

Na ulazu u grad vozač istovari Istoka i ne pitajući ga ništa, pa se ovaj došljak nađe u čudu, pitajući samoga sene - kud sada.

Pogledivaše desno i lijevo, ne bi li vidio, ima li će kakvo mjesto da malo otpočine, pa primijeti prelijepe kontejnere, ne znajući da su ti kontejneri namijenjeni za smeće.

Uđe u jedan, u kojem bijahu samo neke kartonske kutije, koje Istok podijeli na dva dijela: neke kutije prostrije po dnu kontejnera, a sa drugima se pokri, pa slomljen umorom zaspao, kao da je u najudobnijem krevetu.

Iz dubokoga sna ga trže neko tupo udaranje po kartonskim kutijama, kojima se bijaše pokrio, pa se onako bunovan uspravi, kad pred sobom ugleda jednu prelijepu đevojku, koja bijaše izasula smeće u kontejner, a koja se od nagle Istokove pojave staršno uplašila, pa poluglasno kriknu. Poče da gestikulira, pošto Istok na svu njenu priču ćutaše kao zaliven, jer ne razumijaše ništa, šta mu ova đevojka priča.

Sandrina, kako bijaše ime ovoj ljepotici, se sažali nad izgledom ovog lijepog i stasitog, ali veoma zapuštenog rano odraslog momka, pa mu pomože da izađe iz kontejnera, plašeći se da ga je povrijedila, a isprljala sigurno jeste smećem, koje bijaše bacila u kontejner. Uze ga pod ruku i počeo skoro nasilno vući. Ne mogući da se sa Istokom nikako sporazumije, prišeti se svoje komšinice i prijateljice Stele, hrvatske Italijanke, koja se doselila iz Istre, nadajući se da će joj ona pomoći, pošto Istok na sva njena pitanja uglavnom odgovaraše: Jugoslavija, pa se zaputi pravo ka Stelinoj kući, pošto pretpostavljaše da ona razumije što ovaj neznanac priča.

*
* *

Sa Istokom i komšinicom Stelom dođoše do Sandrinine prelijepe, i raskošnoga vrta vile, pa počeo da ispituju Istoka, koji strjelovito razmišljaše:

-Neću ispričat istinu, nego ću smislit nešto, jer ako im ispričam da sam pobjegao od kuće i krišom priješao granicu, mogu me odmah prijaviti policiji.

Odgovara Istok na prevedena Sandrinina pitanja vrlo uvjerljivo i otresito, zastajući samo da Stela prevede što su izgovrili, bilo Sandrina, bilo Istok, tako da njegovim sagovornicama bijaše sve logično što im priča. A Istok razvezao priču:

-Ja sam đak, iz jedne male varoši u Crnoj Gori, koji je sa učenicima iz moje škole i nekoliko nastavnika krenuo na školsku ekskurziju, pa sam se u jednom trenutku odvojio od drugova, razgledajući izloge, udaljivši se malo od njih. Kad sam se poslije nekoliko vremena okrenuo, nijesam vidio nikoga od mojih drugova. Trčao sam ulicama, tražeći ih, ali nažalost, nikako nijesam uspijevao da ih pronađem. Jedino što mi je ostalo, bilo je da potražim neko mjesto đe bi se malo skrasio, i eto ova devojka me pronađe u kontejneru, đe sam se bio sakrio.

Zahvali se Sandrina Steli, oduševljena Istokom što je iz Montenegra, odakle je njihove prelijepa, gospostvena i humana, legendarna ređina Elena, pa pošto Stela ode, Sandrina Istoka uze za ruku, kao da je malo dijete, uvede ga u kupatilo, pokazijući mu sapun, peškir i način kako da koristi tuš. Uđe Istok u kupatilo i ne znajući čestito šta tu traži, pošto prvi put viđe kupatlo, koje ličijaše na dobro opremljene varoške sobe, ali se prišeti da mu Sandrina pokaza sapun i peškir, pa skide sa sebe, već žestoko zaprljanu odjeću i poče da se kupa.

Poslije jedno petnaestak minuta pokuca Sandrina na vrata od kupatila, malo ih otškrinu i doturi mu neku robu; Istok vjerovaše da je to veš i odjeća Sandrinoga brata. Kad se obuče viđe da je to roba nekoga podebljeg muškarca, jer na Istoku ta roba visaše, više žalosno nego smiješno.

Sandina u međuvremenu bijaše raspremila sto, postavljajući doručak, pa tek tada Istok oseti kako mu krče crijeva od gladi, jer nije skoro cijeli dan jeo ništa. Dok je Sandrina pošla do kuhinje da donese još nešto za jelo, on proždrije sve što je Sandrina postavila za sebe i ovog nenadanoga gosta. Žalostivo ga gleda Sandrina, pa ga gestikulacijom priupita, bi li još, a on klimnu glavom, stavljajući do znanja da želi.

Pošto završiše doručak, Sandrina dohvati ponovo Istoka za ruku, izvodeći ga iz stana, a on se poče opirati, bojeći se da ga Sandrina vodi u policiju. Na jedevite jade mu objasni Sandrina, da ga vodi u prodavnicu, da mu kupi odjeću, jer ovu njegovu, prljavu i pocijepanu, već bješe smotala u jednu kesu, hoteći da ju ubaci u onaj isti kontejner, u kojem je Istoka i pronašla. Obukla mu je neku robotinu nimalo po Istokovoj mjeri, ali ko te pita: važno je da sve bijaše mirišljivo čisto.

Uđoše u jednu veliku trgovinu, u kojoj Sandrina odabiraše odjeću za Istoka, a on stao nasred prodavnice, od čuda zijevajući šta sve tu vidi, prišećajući se malija prodavnica u njegovoj varoši sa ćepencima i vječito namrgođenim starim trgovcima, koji sa dosadom dočekivaju mušterije, znajući da će više da razgleduju, nego da što kupe.

Uvede mlađana, ljubazna, uredno našminkana i namirisana prodavačica Istoka u jedan mali garderobni kutak, navuče zavjesu na ulazu, da Istok proba novu odjeću i da se tu presvuče. Mlađana prodavačica, kad viđe onako nakinđurenoga Istoka, pošto on izađe iz garderobne prostorijice, ne odolje, nego ga sočno poljubi, od čega ga podiđoše žmarci, jer imaše ošjećaj kao da mu prodavačica nasu žar, kad mu svojim usnama dodirnu usta.

Gleda Istok tu mlađanu prodavačicu, nešto malo stariju od njega, čudeći se njenim, kao krv crvenim usnama i bijeloj

puti dugačkoga vrata i lica, po kojem se razlijevaše blago rumenilo. Neočekivano oseti svoju muškost, od čega se onako neiskusno zastiđe, pa počne da gleda samo ispred sebe, kao seoska mlada, taze dovedena u mladoženjinu kuću. Od te muke ga spasi Sandrina, tzažeći od prodavačice da joj zapakuje robu u kojoj je Istok došao, dohvati ga za ruku, pa onako zatravljenog ljepotom mlade prodavačice, povede ponovo kući. Izbezumljen od mladalačkih čari lijepe prodavačice, dade ruku Sandrini, koja ga vođaše kao malo dijete kući, kao kad ga je vaktile stric Kostadin vodio u školu.

*
* *

Sažali se Sandrina nad sudbinom ovoga neznanca, prihvati Istoka, kao da joj je neki rod, pa mu pripremi jednu sobu, kojih imaše na pretek u svojoj luksuznoj vili. Namjesti sobu lijepo, sa udobnim krevetom, koji se Istoku činjaše nestvaran, poslije onih slamnjača u Laništima i u kući kod njegovoga oca u varoši B., jer Nastadin nije mogao brojnoj porodici priuštiti malo moderniji namještaj, nego je Istok ležao na jednom vojničkom, gvozdenu krevetu, kod koga se bijaše istegla mreža na ležaju, pa se stvorila neudobna uvala, u kojoj je Istok spavao u poluzgrčenom položaju.

Prvih večeri bi Istok rano legao, pa bi zaspao kao zaklan ne čujući ništa od buke, koja dolazaše iz ovog severnog italijanskog velegrada, čijeg se imena Istok sada prišeti, kao i komentara, o umalo izbjegnutoj sukobu između Italije i Jugoslavije oko tog grada, Trsta. Istok je slušao priče od oca i očevija prijatelja, upamtivši dobro pjesme koje su tada mladi pjevali: „...druže Tito samo zovi, lećećemo ka orlovi, lećećemo kao tice iznad Trsta i Gorice...“, prijeteći Italijanima, kroz pjesmu ih podsećajući kako su obršili po crnogorskim vrletima, za vrijeme Drugog svjetskoga rata

Razmišlja Istok o pričama, što je čuo od starijih, da je predstojala nova mobilizacija, i da će morati da se ponovo ratuje sa žabarima, kako pogrdno nazivahu Italijane. Sad mu je tek postalo jasno, zašto je tada umalo izbio sukob, vidjeći onu Božju ljepotu od širokija bulevara, veleljepnih građevina i prostranija trgova. Susrijećući se sa ljudima, činilo mu se da su mnogo pitomiji i prilježniji, nego oni u varoši B., u kojoj je sve probleme morao da rješava svađama.

Uživa Istok u slobodi, koju mu je podarila Sandrina, dozvoljavajući mu da po čitav dan baza kud ga oči vode i noge nose, dajući mu da uvijek kod sebe ima dovoljno italijanskija lira, kako bi svratio neđe da popije po neki sok, ili kupi sladoled. Uvijek bi mu prikričila, da ako bi se udaljio, pa ne umije da se vratiti, zadrži toliko novca kod sebe, da može taksijem da se doveze kući, okačivši mu oko vrata u jednu plastičnu foliju umotanu adresu.

U toj skitnji i dokonom bazanju pripade na pamet Istoku da navrati u onu trgovinu, u koju ga bijaše uvela Sandrina, čeznutljivo očekujući da se pojavi ona lijepa prodavačica, koja ga onako krvnički tresnu nenadanim poljupcem, da počne samo da misli kad će se sresti sa njom, iako bijaše starija od njega nekih dvije - tri godine. Kad je prvi put poslije trgovine sa Sandrinom svratio u tu ogromnu prodavnicu, kasnije će Istok saznati da je to robna kuća; skoro zaluta, idući od tezge do tezge, nažalost ne nalazeći onu ljepoticu. Prišeti se da možda radi poslije podne, pa riješi da narednog dana ode u tu prodavnicu u kasne poslijepodneve sate, znajući da trgovina radi do osam sati uveče.

Ohrabren svojim razmišljanjem, a pomalo već naučio da se sporazumijeva italijanskim jezikom, dođe sutra poslije podne, i čim uđe zaputi se na onu stranu, đe je prvi put vidio onu dražesnu prodavačicu, koja upravo usluživaše jednu postariju

gospođu. Kad Istok viđe Đovanu, ovu njegovu pubertetsku opsesiju, zamalo se ne onesvijesti, od uzbuđenja koje ga obuhvati.

Viđe ga Đovana, prvo nezainteresovano ga gledajući, kao što gleda svaku mušteriju, pa tek kad ga prepoznade, prepusti svoju mušteriju jednoj koleginici, i brzim se koracima zaputi prema Istoku. Poče nešto da mu govori, ali Istok, niti što čuje, niti razumije, i ono italijanskoga jezika što je naučio, pred ovom italijanskom pomamom od ljepote mu izvjetri. Pokuša Đovana da mu objasni, da će skoro kraj radnog vremena, pa će moći da šednu i u obližnjem kafiću popiju kafu i popričaju. Istok sluša, pa kao robot se pomjera mehanički, ne kontrolišući svoje pokrete niti čujući šta mu govori Đovana, više rukama nego riječima, shvativši jedva na kraju šta mu priča i kud ga upućuje.

Pokaza mu Đovana kafić, u kojem će da je sačeka, pa se trkom vrati na svoje mjesto, đe uslužno, vješto i milokrvno nastavi da dočekuje nove mušterije.

Nikako da prođe vrijeme Istoku, pogledujući na ogromni sat postavljen na jednom velikom tornju neke zgradurine, istovremeno brinući šta će mu reći Sandrina, pošto se ni jednoga dana nije dovoljno dugo zadržao izvan njene kuće.

Nije baš mnogo o tome brinuo, nego sav ustreptao očekivaše da se pojavi Đovana, koja prosto trkom dojuri, nešto malo poslije zatvaranja trgovine, u kojoj je radila. Šede Đovana na stolicu do Istoka, primičući se da bi mu bila što bliže, pa zagledujući mu se u oči, poče da mu nešto mazno priča, držeći ga blago za ruku, koja Istoku oteža kao da je u njoj vrelo olovo, ne hoteći, a i ne smijući da je pomjeri, bojeći se da bilo kakvim pokretom naljuti Đovanu.

Veselo čavrlja Đovana, a Istoku se čini da čuje tihi žamor potočića, koji tecijaše pored njegove prolječne kolibe u

Mramorju, stočarske nastanbe u vrijeme prolječnog izdiga sa ovcama. Đovana priča li priča, milujući ga po ruci, nježno mu povremeno dodirujući drugom rukom zajapureni i usplamtjeli obraz.

Istok samo nijemo gleda u lijepo Đovanino lice, skoro ne dišući, bojeći se da nekim nepromišljenim pokretom ne poremeti taj njegov raj, u kome se nenadano obreo. Činilo mu se da će kod njega nastupiti prava pustoš, ako ne bi ošeaćao Đovanine dodire. Ne ošeaćajući kako brzo protiče vrijeme, Istok se trže tek kad se sa velikog tornja oglasi sat glasnim otkucajima, koje Istok nesvjesno brojaše, pa kad stiže do broja jedanaest, skoči kao da ga neko ubode, pokušavajući da iznenađenoj Đovani objasni kako će se brinuti i ljutiti Sandrina, njegova zaštitnica, zašto ovako kasno dolazi kući, pošto mu je ovo prvi put da okasni.

Više gestikulacijom nego riječima sporazumje se Istok sa Đovanom, da će doći ponovo sutra popodne do nje, kako bi se ponovo videli. Prije nego li se rastadoše poljubi ga Đovana, a Istoku se zavrće u glavi od izliva njene nježnosti. Kao da se nije ništa desilo Đovana se potom zaputi dugačkim i širokim bulevarom ka svojoj kući, a Istok stoji kao ukopan, gledajući za Đovanom, skoro ne umijući da se pokrene sa mjesta, čineći mu se, da će ta čarolija nestati, ako se pomjeri.

*

* *

Dođe nekako do Sandrinine kuće, koja ga uznemirena njegovim kašnjenjem sačeka na ulaznim vratim, ljutito mu nešto govoreći, pri čemu mu i priprijeti, objašnjavajući mu, da ubuduće mora reći kad misli da dođe kući kasno, kako ne bi brinula, pošto Istokov boravak kod nje u kući trajaše već poduže, pa se Sandrina prema Istoku ponašala kao da joj je neka bliska rodbina.

Istok i ne primjećuje Sandrininu ljutnju, nego samo nekud gleda u stranu, pa će god se okrene, titra mu Đovanin lik pred očima. Nesvjesno pođe za Sandrinom, ne odgovarajući na njena pitanja, nego se polako uvuče u svoju sobu, a na Sandrinin poziv da dođe i nešto pojede, odgovori kako nije gladan.

Odmah, skoro poluobučen, leže na udobni ležaj, zatvori oči, pa kad pokuša da zamisli Đovanu, odjednom mu pred oči izađe slika Laništa, i u njima Milosija, kose kao zlatasti sunčev zrak, očiju zelenkasto-plavih, kao najdublji vir Smrčevice. Bijaše nestalo onih dječjih pjegica po njenom licu, koje bijaše pobijeljelo kao smetovi po Bijesnici, a po toj bjelini se razlijevaše blago rumenilo, kao da je rukom crtano.

Svakoga ljeta, čim bi se završila školska godina, Nastadin bi ženu i djecu poveo u Laništa, ostajući u varoši sam sa najstrijom ćerkom Sofijom i nepokretnim roditeljima, koji ne bijahu u stanju da izađu u dvorište, a ne kamo li da idu pješke oko dva sata, ili da pojašu na konja, kako bi došli do njihove lijepe i dobro očuvane brvnare, koju održavahu Nastadinovi bliski rođaci, kako ne bi zapušćela, zbog toga što nemaše u njoj nikoga preko zime. Pošto nije bilo čobanovanja, Istok bi se veoma obradovao, pa bi poletio kao munja, čim bi se pomenuo odlazak u Laništa.

Sa seoskom decom, sa kojom se toliko gložio, nije se srijetao, jer ta đeca bijaju zauzeta čobanovanjem i pomaganjem u ostalim seljačkim poslovima, naročite kosidbom i pripremom sijena za zimljenje stoke, a sa druge strane davno bijaju prošla vremena razmirica, pa i da se sa srijetao sa tom decom, ne bi bilo nikakve čegrsti.

Zato bi Istok počeo prošetati do samog izlaza iz sela prema planini, sad već oslobođen straha od seoskija pasa, jedno što bijaše već odrasliji, a drugo, pse bijaju domaćini

poveli na katune. U početku činjaše to kriomice, a kasnije i javno, čekajući da se sretne sa Milosijom, koja već počinjaše da se kiti planinskom ljepotom. Već bijaše izrasla u vitku i umiljatu đevojku, osećajući neku posebnu bliskost prema Istoku. Doduše kriomice pogledivaše na seoske momčuljke, ali čim bi se pojavio istok, ona bi se okretala put njega. Ni Istok ne bijaše ravnodušan kad bi se pojavila Milosija, nego bi ga obuzela radost kad bi sreo Milosiju. Često su išli zajedno da beru maline i jagode po jednoj velikoj paljevini, koja bijaše bivše veliko šumsko prostranstvo, koje namjerno zapališe Laništani, kako bi proširili ispašine za brojnu stoku.

U toj prostranoj paljevini, naročito pored polusagorjelih panjeva bi se krajem juna zacrvenjelo polje od roda divljih, ali izuzetno ukusnih jagoda, a po ostalim djelovima paljevine bi ustale sočne crvene maline, kojih imaše u izobilju, pošto tu nemaše seoske dece, koja bi ih brala, jer đeca bijaju po katunima.

To dobro dođe Istoku i Milosiji, kako bi imali izgovor što su po čitav dan zajedno u paljevinama. Ta njihovo druženje trajaše svakoga ljeta, pa jednog dana, kad raskrupnjali Istok bijaše prikrajčio sedmi razred osmogodišnje škole, po prelijepom sunčanom danu, po običaju odoše u paljevine.

Oko podne, kao da navuče neko neki ogromni zastor, smrači se, a mrki oblaci i jaka grmljavina najaviše dolazak jakog ljetnjeg pljuska. Pošto bijaju napunili svoje sudove malinama, počerani naglim pojačanjem vjetera i prvim krupnim kapima kiše, skloniše se pod jednu ovcu razgranalu smrču na kraju paljevine. Istok predloži Milosiji da sednu na suhu zemlju, po kojoj se bijaše razastro debeo sloj smrčevija iglica, pa im činjaše kao da sede na nekoj mekoj prostirci. Odavno su znali, da ispod smrče neće pokisnuti, nego će tu sačekati da prestane pljusak. Kad sedoše, Istok odhuknu, kao da je sa sebe skinuo neki veliki teret, skupi

svu hrabrost, pa bez nekog posebnog uvoda, jednostavno reče:

-Milosija, ja više ne mogu da skrivam ono što me već dugo vremena muči. Mnogo sam griješio dok smo šedeli u klupi zajedno. Zbog toga želim da te zamolim da mi oprostiš te moje gluposti. Nego imam nešto važnije: ti si đevojka, bez koje ja ne mogu da se osećam srećan. Jednostavno ti moram reći – ja te mnogo volim! Ne, malo sam rekao, ja te obožavam i volim!

Zatečena takvim Istokovim riječima, Milosija ne progovara ništa, nego ćuti, skoro se obeznanivši ne mogavši da sakrije radovanje, pa joj se, gledujući nekud u stranu, radujući se zbog tih Istokovih riječi, od nenadane sreće oči napuniše suzama. Srce joj zaigra i zatreperi kao list jove nad hučnom rijekom. Odavno Milosija gledaše u Istoka kao u nešto daleko i drago, ali ipak dostupno i osvojivo, jer se pomalo plašila Istokove plahovitosti, nadmenog držanje i jogunaste prirode. Evo sad se obistini njeno nadanje.

Dugo se lomatao Istok kako i na koji način da saopšti Milosiji, ovo što pred nju istrese, kao iz vreće. Riješi da je najbolje da to uradi ovako, jednostavno i bez mnogo uvijanja i priče, pa šta bude, neka bude. Zeblo ga je u dnu duše, bojeći se kako će odgovoriti Milosija, pa kao da je učinio neko nevaljalstvo pokunji se poslije te svoje izjave, dok ga Milosija ne ohrabri, blago ga milujući po kosi, stavljajući mu do znanja da nije ništa pogriješio.

To Istoka ohrabri pa i on zaposli svoje ruke milovanjem Milosijinoga lica, primakavši joj se da je nježno i kratko poljubi. Nenaviklo i neiskusno uzvratila Milosija, pa se odjednom zastideše jedno od drugoga okrećući glave u stranu, prskoše u smijeh.

*

* *

Sve te čarolije iz Laništa prolazau Istoku kroz glavu, ali njega kao da ne dotiču, jer ga je obuzeo neki plamen, sav gori,

ne znajući kako će izdržati do sutra, kad treba da se vidi sa Đovanom. Skoro da se naljutu na samoga sebe: šta će mu sad ta šećanja na Laništa i na Milosiju, kad je tu čarobna Đovanina ljepota. Nije mnogo mario što je Đovana starija od njega, jer Istok izgledaše kao da ima godina koliko Đovana. Bijaše se dosta protegao, a imaše ga što i videt, onako pubertetski zadržlog i napadnutog lica mrkim maljama, koje govorahu da je vrijeme da počne da se brije.

Šutra več, mnogo prije nego će se zatvoriti trgovina u kojoj bijaše zaposlena Đovana stiže Istok, nestrpljivo šetkajući, očekujući da se Đovana pojavi. Poslije poduzeg čekanja istrča Đovana, dohvati Istoka ispod ruke, pa se zaputiše u jedan kafić, nešto malo dalje od mjesta đe su se sreli.

Čim sedoš raspričana Đovana poče veselo da čavrlja, a Istoku se čini da sluša neku lijepu pjesmu, uživajući u Đovaninom pričanju. U jednom trenutku se Đovani učini da ju Istok ne sluša, pa ga onako zanesenog povuče za ruku, što Istoka vrati u stvarnost. Priča nešto Đovana, a Istok tek u neko zlo doba shvati da Đovana pominje Busto Arsicio, grad na sredokraći između Milana i Torina.

Sada se Istok udubi u njenu priču i poslije dugog Đovaninog objašnjavanja shvati, da će Đovana da otputuje u taj grad, jer u njemu živi njena baka, koja je po njenoj priči praktično pri kraju života, pa traži da do nje dođe Đovana, kako bi bila sa njom u tim njenim posljednjim danima. Đovana veze li ubjedljivo veze: sve što je pošedovala Đovanina baka, zavještala je Đovani, pa je time i osećala veću obavezu prema svojoj baki. Nije znala Đovana koliko će tamo ostati, ali će u svakom slučaju uzeti godišnji odmor, kako ne bi ostala bez posla.

Na saznanje da Đovana neće biti tu neko vrijeme, Istok se uspaniči, pitajući se šta će da radi za to vrijeme, dok bude

odsutna Đovana. Poče ga Đovana ćešiti, nježno ga milujući i počesto ljubeći, kako mu ne bi dozvolila da tuguje. Prija Istoku to Đovanino mazno ponašanje, ali ga veoma boli njen odlazak, kako reče Đovana, već sutra.

Pošto popiše poručeno piće, koje Istok kavaljerski plati, ne dozvoljavajući Đovani da potegne novčanik, kretoše zagrljeni, bez nekoga posebnoga cilja. Stigoše do jednog velikog, gustim stablima i grmovima načičkanoga parka, pa pošto Đovana po travi prostrije nepročitanе novine, koje bijaše pripremila, da ih prije spavanja malo prelista, sedoše na novine i mekanu travu.

Počеше da se lagano miluju, a Istokove nenavikle ruke dohvatiše Đovanu prvo za nabrekle i jedre grudi, a potom počе da svoje ruke spušta sve niže niz Đovanine bokove i bedra, kao da je to često činio, a ne da mu bijaše ovo prvi put, da bez ikakvoga ograničenja tumara po ženskim oblinama.

Đovana se uvija oko Istoka, da bi i ona u jednom trenutku dohvatila rukama Istokovu muškost, pa kao da ne postoji niko oko njih, uvukoše se malo dublje u jedan pogušći grm, đe se Istok navali svom svojom težinom na krhko Đovanino tijelo, a ona prosto izgubljena od požude, počе da skida sa sebe i Istoka sve što bi im smetalo da se upiju jedno u drugo.

Za razliku od istoka, Đovana imaše iskustva u takvum poslovima, pa ga sve više privukivaše, dok se skoro obeznanjeni Istok ne uvali u Đovanu, kad počе njeno kofistanje, kao da ju sa strana ubadaju nečim, pripijajući se sve više uz Istoka, skoro se bojeći da joj se sad u trenucima sladostrašća ne izmakne.

Ne zna Istok šta se sa njim događa, nego kao da je uzletio, prosto lebdi. Instinktivno se oslanjajući na laktove, pokuša da Đovani olakša kretanje, istovremeno, naivno se plašeći da je ne uguši. Nije znao da u tim trenucima Đovana i ne osećaše njegovu težinu, nego ga privukivaše da bude što više pripijen uz nju.

U jednom trenutku se Istoku učini, kao da ga neko drmnu, jer oseti da iz njega kao vulkan izbija nešto čime on skoro prepuni Đovanu, naivno, ne znajući, da je to vrhunac onoga što su željeli, on neiskustveno i instinktivno i Đovana očekivano i sa prilično iskustva.

Dugo su poslije toga sedeli uz neprestano Đovanino veselo čavrljanje i Istokovo tmurno raspolženje zbog najavljenog Đovaninog odlaska. Uzaludu mu Đovana objašnjavaše da je to samo privremeno, Istok misli samo jedno: kako će on sada bez Đovane.

Na jedevite jade, držeći Istoka ispod ruke, povuče ga Đovana, insistirajući da idu svojim kućama, pošto Đovana mora sutra rano da putuje. Doprati Istoka do Sandrinine vile, pa ga Đovana na kapiji za rastanak strasno zagrl i poljubi, a Istoku bijaše kao da ga zapuhnu nenadni vruć talas, skoro kao da mu neko opali vruć šamar. Ostade Istok na kapiji gledajući kako Đovana polako zamiče, polako mu nestajući iz vidokruga.

*

* *

Sporo teku dani od rastanka sa Đovanom, a Istok ne zna šta će sa sobom. Uvukao se u sebe i svoju sobu, pa samo čuti, ne odgovarajući na brižna Sandrinina pitanja, koja se bijaše prepala da nije Istok nešto bolestan. Po čitave dane ne bi izašao iz kuće nego samo zamišljen sedaše, pa mu se i leškarenje činjaše kao ogroman napor, koliko mu bijaše tijesno u duši, očekujući kad će se vratiti Đovana. Prosto za njega nije postojao spoljni svijet.

Počesto čujaše u svojoj sobi kako Sandrina svakodnevno razgovara sa nekim, muškarcima, od glasova, koji bijaju duboko i muževno muško govorenje, pa do onih koji svojim glasovima podsećaju na žensko pričanje, kakve glasiće imadijahu ti Sandrini sagovornici. Nestali bi glasovi povremeno, ne bi se

iz salona, đe su obično šedeli gosti čulo ništa, da bi se poslije izvjesnog vremena ponovo čuo razgovor, Istoku potpuno nejasan. Čuo bi samo kako se pominje novac, ali nije nikako shvatao o čemu je riječ.

U časovima, kad ni sam nije znao šta će sa sobom, riješi da ispita šta se to po ovoj kući događa. Neprimijetno odškrinu vrata i viđe Sandrinu, raščerupane kose, skoro polugolu, kako broji neke pare, dok jedan srednjovječan muškarac vezivaše svoju kravatu, spremajući se da obuče sako, koji bijaše nemarno prebacio preko naslona jedne salonske stolice.

Čim on izađe iz salona, Sandrina ga doprati do vrata, koja za sobom zaključa, pa otrča do kupatila, iz koga se vrati poslije jedno dvadesetak minuta, taze našminkana, namirisana i uredno očešljana. Samo što je šela i zapalila cigaretu, začu se zvono na ulaznim vratima. Hitro skoči Sandrina, ugasi cigaretu, a na kraju ugašene cigarete ostadoše jasni otisci njenih usana od karmina.

Otvori Sandrina vrata, na njima se pojavi pokrupniji momak, koga Sandrina bez mnogo priče povede u svoju spavaću sobu, pošto prije odlaska u spavaću sobu uze neke pare od ovog pridošlog momka. Brzo se otuda začu kikotanje, stenjanje i uzbuđeno disanje, koje još više zainteresova Istoka, pa nečujno otvori svoja vrata, tiho dođe do Sandrine spavaće sobe i prisloni oko na ključaonicu, prenerazivši, se jer viđe golu Sandrinu i potpuno nagog i raskomoćenog muškarca, koji se ponašaoše kao da je u svojoj spavaćoj sobi.

Poslije izvjesnog vremena krenuše da ustaju, a Istok se hitro i bezčujno vrati u svoju sobu. Sandrina, pošto isprati i ovoga momka, ponovo ode u kupatilo, vraćajući se uredno očešljana i našminkana. Ponovo zapali cigaretu, koju ispuši do kraja, pa se podiže, pošavši do kuhinje, kako bi spremila nešto za

jelo. Otvori hladnjak i viđe da je ponestalo namirnica, pa onako stojeći, popisa šta joj treba, pokuca na Istokova vrata, zamolivši ga ode do samousluge i kupi joj ono što je zapisala, nemarno mu dodajući novac, koji bijaše na stolu.

Još pod utiskom onoga što je vidio, Istok prosto ne shvata šta to radi Sandrina, pa poslušno ode u samouslugu, pokupova što mu je zapisala Sandrina, i brzo se vrati kući. Zateče Sandrinu, kako ispija neko piće sa jednim gospodinom, kome mogaše biti nekija pedesetak godina. Uljudno ga pozdravi Istok, pa pošto predade Sandrini ono što je pokupovao, ode u svoju sobu.

Nije se dugo Sadrina zadržala u salonu sa svojim gostom, a Istok ču otvaranje vrata, pretpostavljajući da su to otvaraju vrata od Sandrinine spavaće sobe, pa kad ču da se vrata zatvoriše, polako se izšunja iz svoje sobe, i poče ponovo da viri kroz ključaonicu vrata Sandrinine spavaće sobe. Viđe iste scene kao i nešto ranije, samo se sada zdržaše nešto duže, nego što je Sandrina ostajala sa onim ljudima prije.

Ravnodušno se vrati u svoju sobu, zaključujući da je to ono što su u njegovoj varoši B. pričali neki studenti, da se u zapadnim zemljama kupuje ljubav. Bi mu malo neugodno od toga saznanja, ali u sebi pomisli skoro ravnodušno;

-To je njen problem. Prema meni je izuzetno pažljiva, kao da mi je starija sestra, i ja to moram da cijenim.

Sve se obnađivao da će skoro stići Đovana, pa će, računao je, uz njenu pomoć osloboditi se ovakvoga života. Kako, nije ni sam znao. Računao je da će Đovana naći neko rješenje, pošto mu se činjelo da se Đovana dobroano vezala za njega.

*

* *

Prolaze dani, a od Đovane nikakvoga glasa, pa Istok poče da brine, plašeći se da je ono bila samo prolazna strast,

kojoj su se onako bez ograničenja prepustili; više se bojeći da joj se nije nešto nenadano desilo, vjerujući naivno, da je morao postojati samo neki neugodan događaj, koji je Đovanu spriječio da se pojavi. Poslije petnaestak dana, šetajući bez ikakvoga cilja, bježeći od svakodnevnice u Sandrininoj kući punoj novih i novih muških dolazaka, sreće Đovanu, koja bijaše zagrljena sa jednim momkom od jedno dvadesetak godina.

Gleda Istok, ne vjerujući svojim očima, pa pošto dobro protlja oči ponovo pogleda: stvarno Đovana, u zagrljaju sa nekim momkom, i ne osvrnu na njega. On krenu da je zovne, ali ga od bijesa izdade glas, pa ne moga ni da krmakne, a kamo li da glasno dozove. U njemu sve uzigra, oseti u sebi ogromnu prazninu i pustoš, probudi se u njemu onaj goropadni Istok, koji je sve probleme rješavao snagom, ali mu razum ne dozvoli da pravi gluposti, svjestan da se nalazi u tuđoj zemlji, i da ga bilo kakav nepromišljen potez može skupo koštati.

-To je znači njena bolesna baka. E moj blento blentavi, a bio si spreman da život založiš za ovu talijansku kaćiperku i ćapikuru - reče prekoriavajući samoga sebe, kao da je on nešto skrivio.

Skrhan razočarenjem, bijesom i mukom koja ga iznenada zadesi, bezvoljno se vrati kod Sandrine, kad u salonu zateče onog prosijedog pedesetogodišnjeg gospodina, uglađenog i obučenog kao da je iz kataloga izašao. Prišeti se modernija odijela, koja mu je Sandrina pokazivala iz nekija modnija časopisa, od kojija neko bijaše na ovom gospodinu. Čak je Istoka nagovarala da mu kupi jedno, ali on odbi, jer je više volio da bude jednostavno obučen, u neku jaknu i farmerke, kojija bijaše u trgovinama na svakom koraku.

Uljudno pozdravi gospodina, koji širokim gestom ruke pozva Istoka, dajući mu veliku novčanicu, kojom mogaša da

odabere i sebi kupi šta želi. Nečkaše se Istok da uzme ponuđeni novac, ali ga ohrabri Sandrina, nijemo mu klimajući glavom u znak da je u redu, ako uzme novac.

Ode Istok u svoju sobu, prepun bijesa, šta mu je priredila Đovana, pa smišlja, da li bi mogao nekako da joj se osveti, ali ništa pametno mu ne padaše na pamet. U toj svojoj ljutnji zaspao, kad ga u jedno doba probudi veselo kikotanje iz salona, u kojem Sandrina još uvijek veselo ćaskaše sa svojim gostom.

-Blago njoj, ona je oslobođena ovija briga, koje imam ja - pa ponovo izađe iz kuće, da bez ikakvoga cilja luta ulicama. Na izlazu iz kuće primijeti jedan luksuzni auto, pa pretpostavi da je to automobil Sandrininog gosta. Zaključio da je ovaj gospodin neki bogataš, kad vozi ovakav auto, razmeće se parama i onako luksuzno oblači.

Bezciljno lutajući dođe do robne kuće u kojoj radi Đovana, mehanički uđe u robnu kuću bez ikakvog jasnog cilja, zaputi sa ka tezgji, za kojom je radila Đovana. Ona, onako mladalčki razdragana, usluživaše jednog malo ozbiljnijeg gospodina, ne obraćajući pažnju da njenoj tezgji prilazi i Istok. Kad završi sa ovim gospodinom, okrete se i viđe Istoka, pa mu se ljutito obrati, govoreći da se tu više ne pojavljuje, inače će zvati policiju.

Smučio se Istoku, kao da mu neko zabode nož u stomak, pa se naglo okrenu i kao bez duše istrča iz robne kuće, razmišljajući, kako mu propade svako nadanje, da će se uz pomoć Đovane kurtalisati velike muke, u kojoj bijaše, saznajući čime se njegova zaštitnica bavi. To mu bijaše mala briga, pri pomisli da može tako nešto da se desi, da ga iznevjeri njegova Đovana, jer naivno mišljaše, da nema te sile, koja bi ih razdvojila.

Bijaše, pri pomisli na Đovanu sve zaboravio, pa se pomalo zastiđe, uz veliku grižu savjesti, kako lako uz Đovanu

zaboravi Milosiju. Sad mu tek padaše napamet njena čednost i skoro dječja naivnost. Skoro mu potekoše suze od ljutnje i tuge. To što je Milosija bila takva, Istok mišljaše da je obaveza, ne razmišljajući drugačije ni o Đovai, jer je smatrao da on na nju ima potpuno pravo, kao na svoju đevojku, bez ikakvoga ustezanja i ograničenja. Nikako nije mogao da shvati da u ovom svijetu, đe se sada nalazi, vladaju drugačija pravila.

*

* *

Skoro se snebivajući, vrati se kod Sandrine, koja se bijaše razbaškarila na jednom trošedu, u kratkoj haljinici dubokog dekoltea, koja je više pokazivala nego pokrivala. Pogleda put neraspoloženog Istoka, pitajući ga, šta ga je tako oneraspoložilo, te u zadnje vrijeme i ne govori ništa.

Ne bijaše Istoku stalo do priče, ali Sandrina mu autoritativno pokaza da sedne pored nje, i da joj kaže šta ga muči. Uzdržava se Istok da priča, a Sandrina se uspravi, pa ponovo sijedajući, pri čemu ležerno prekrsti noge, tako da bjelina Sandrinija butina napuni oči i iznenadi zabezeknutog Istoka, jer do ovoga časa u njoj nije gledao ženu, nego svoga dobrotvora.

Ispriča Istok, sada prilično naučenim italijanskim jezikom svoju muku sa Đovanom, ne vjerujući ni samome sebi da se to moglo desiti. Riješi Sandrina da mu u toj nevolji bude na ruku, pokušavajući da svojim zamamnim čarima oraspoloži Istoka, prosto uživajući u Istokovim mukama, jer ćeran muškim insinktom krajičkom oka pogledivaše duboki dekolte i bjelasanje Sandrinija butina.

Gleda Istok kriomice Sandrininu golišavost, a nju to ne uzbuđuje, nego mu se primače, pa ga privuče uz sebe, a Istok oseti njene grudi, koje uz gole Sandrinine butine izazvaše u

Istoku buru mladalačke nesputanosti. Uplaši se od samoga sebe, bojeći se da učini neki nepromišljen pokret, koji bi naljutio Sandrinu. Samo mu još to treba, da ostane bez ičega na ulici, pa pokuša da se izvuče iz Sandrininoga zagrljaja, a ona, da bi ga ohrabrila još jače ga privuče, ljubeći ga ne na način kako je to dosada činjala, nego strasno, slično kako je to radila Đovana.

Otima se Istok iz toga nenadanog zagrljaja, ali ne baš mnogo, jer mu se dopadalo to što mu radi Sandrina, pa i sam krenu da pomogne Sandrini u njenim nastojanjima. Kao da je to činio čitavog života, skoro iskusveno zadiže Sandrininu haljinicu, koju tako silovito i divlje povuče, da se haljina iscijepa, pa Sandrina ostade praktično gola, a Istok više ne brinući za posljedice navali na Sandrinu kao sumanut.

Počeše da se valjaju po prostranom trošedu, a Sandrina iskustveno obuhvati Istoka pa ga povali na trošed, istovremeno ga obuhvatajući nogama, koje se ubrzo nađoše ukrštene na Istokovim leđima, uklještivši ga, pa Istok i da je htio nije mogao da se oslobodi Sandrininog stezanja. Nije se mnogo otimao Istok, nego se svojski potrudi da, ako je moguće što prije izbriše sećanje na slične trenutke sa Đovanom i pomogne Sandrini u njenim namjerama.

Nije mogao da pretpostavi Istok šta će sve da radi Sandrina, a ona kao majstor svoga zanata, ne dozvoli da se Istok odmah ugnijezdi u nju, nego ga načera, da ju ljubi po cijelom tijelu, istovremeno mu savijajući glavu ka svome međunožju. Nije jasno Istoku šta to hoće Sandrina, ne poslušaju, nego upotrijebi svu snagu, pa navali da radi ono što ga je priroda naučila, i ono isto što je radio Đovani.

Ni Sandrina ne izdrža nego u svojoj uspaljenosti, se pribi uz Istoka, navlačeći ga na sebe, pa počеше suludno sladostrašće. U sebi misli Sandrina:

-Pa zar je moguće, da ovo, skoro dijete radi sve ovo bolje, nego neke moje brojne mušterije, prepuštajući se ljepoti koju doživljavaše sa Istokom.

Pošto se raskrstiše, Sandrina ode do kupatila, a Istok osta sedeći na trošedu, čekajući da se Sandrina vrati iz kupatila, bojeći se njene reakcije, taman kao da ga je uhvatila u krađi. Izađe Sandrina iz kupatila, razmišljajući, kako joj je bilo lijepo kad to radi iz zadovoljstva, za razliku od svakodnevnog, pružajući usluga svojim mušterijama, od kojih neki bijaji i zaljubljeni u Sandrinu, kao onaj prosijedi gospodin, Karmelo, koji i ne znavaše kakvim se poslom bavi Sandrina, jer ga sa njom upoznade neki njegov prijatelj na večernjem koktelu upriličenom povodom dana grada, pa Karmelo u njoj gledaše jednu krotku i mirnu devojkicu, koja bi mu po sveme odgovarala.

Sadruge strane Sandrini odgovaraše svježina, mladenački zanos i balkanski Istokov temperament, pa ne da se naljuti na njega, nego ga sada povede u njegovu sobu, u kojoj nastaviše sa ljubavnim ludilom. Istoka u jednom trenutku uhvati panika strahujući do kad ovo može da potraje, jer Sandrina ne bijaše mnogo mlađa od njegove majke, koja se za Nastadina udade kad je imala šesnaest godina.

Od ljubavne Sandrinine nezaježljivosti Istoka bi spasile Sandrinine mušterije, koja bi neki put imala po desetak tokom dana, pa bi jedva čekala da se dočepa kreveta, đe bi premorena zaspala kao zaklana. Naročito je bilo dosta posjetilaca u dane kad ne bi dolazio Karmelo, a on dolazaše skoro ustaljenim redom, obično svaki drugi dan, poslije završenog posla, neđe oko osamnaest časova, tako da u to vrijeme Sandrina ne primaše druge mušterije, ostavljajući Karmela u ubjeđenju da se radi o devojci od svakoga reda, naravno ne naplaćujući mu svoje usluge, koje Karmelo plaćaše na drugi način - skupocjenim poklonima.

*
* *
*

Upamtivši Karmelov redosljed dolazaka, Istok se trudio da ga Karmelo ne nađe u kući, osećajući strašnu odvratnost prema njemu, jer bi, kad bi on došao, Sandrina postala druga osoba, koju Istok ne bi prepoznavao. Dugo je razmušljao kako bi napakostio Karmelu, jer mu ipak preuzima dio sigurnog zadovoljstva, koje ovaj rano zreli junosha osećaše, ne obazirući se na to šta radi Sandrina.

Skova plan, pa jednog dana, kad Karmelo u njegovo uobičajeno vrijeme parkira svoj luksuzni automobil pred Sandroninom vilom, pođe do taksi stanice, koja bijaše nedaleko odatle, pa ostade da čeka kad će se pojaviti Karmelo na vratima kapije od Sandrinine vile. Oteže se Istoku to čekanje, pa poslije skoro dva sata viđe Karmela kako ulazi u svoj automobil, a Istok zamoli prvog slobodnog taksistu da prati taj auto.

Poslije pet - šest minuta vožnje stiže Karmelo do svoje, još luksuznije i raskošnije vile od Sandrinine, ograđene izuzetno lijepom i fino obrezanom živom ogradom, visine od oko jednog metra. Pošto dobro osmotri, zapamti ulicu, pa se istim taksijem vrati, ali ne Sandrinoj kući, nego reče taksisti da ga poveze do robne kuće, ukrijevajući trag, za svaki slučaj, bojeći se da bi se, za ne daj Bože, taksista mogao prišetiti koga je i kada dovezao do Karmelove vile. Dugo je poslije toga nastavio da bezciljno šetka prostranim bulevarima.

Skoro zamoren od šetnje dođe kući, đe zateče Sandrinu, kako se nešto žučno raspravlja sa nekim momkom, koji po Istokovoj procjeni imadijaše oko tridesetak godina. Izgleda da je bio u pitanju novac, jer Istok nije odmah shvatio o čemu se radi, dok u jednom trenutku ovaj zajapureni momak krenu da uhvati Sandrinu za grlo, istovreno joj opalivši prilčno zvučan šamar.

Kad to viđe Istok, prosto poluđe od bijesa, pa sa leđa priđe ovom momku udarivši ga neštedimice, da ovaj momak od siline udarca posrnu, istovremeno kleknuvši na koljena, a Istok pritrča i poče da ga udara još žešće nogama i rukama. Od siline iznenadnija udaraca momak se prostrije po patosu, moleći Sandrinu da spriječi Istoka, kako ga ne bi više udarao, a da će biti onako kako bude Sandrina rekla.

Ne ispratiše ga, nego ga naglavačke izbaciše, kao posljednju skitnicu ovoga momka, pa se Sandrina sa nemjerenom zahvalnošću obrati Istoku, obećavajući mu da će od nje dobiti što god želi: novac ili kakv vrijedan poklon, što Istok bez razmišljanja odbi, objašnjavajući joj na prilično naučenom italijansko jeziku, da je on to smatrao svojom obavezom.

Istovremeno Sandrina bijaše izenađena nemjerenom snagom ovog šesnaestogodišnjeg junoške, u sebi zamišljajući, kakav će to biti muž kad bude u punoj snazi. Iako bijaše toga dana imala neke nenajavljene goste, a uz to i Karmela kome je posvećivala posebnu pažnjom, poslije odlaska u kupatilo, kako bi se osvježila i hladnim oblogama spriječila pojavu modrice na svom licu, priđe Istoku snažno ga zagrlivši, poče da ga sočno ljubi, a Istok, već navikao na Sandrinine izlive nježnosti prihvati njenu igru, povaljujući ju na trošed, započinjući da se igra njenim ogromnim grudima, tražeći po Sandrininom tijelu sve neravnine, pa milujući ih i žestoko potom pritiskujući, kao da pokušava da ih izravna, kolikom silinom navali na te obline.

Njoj se to dopadaše, pošto njeni gosti rijetko unosahu osećajnost u kontaktima sa njom, nego bi samo zadovoljavali sebe, kako im novac kojim su platili Sandrininu uslugu ne bi bio uzalud bačen, ne vodeći računa šta oseća Sandrina. Zato bi Sandrina višak svojih neostvarenija zadovoljstava našla kod Istoka, sa kim sve češće odlazaše u krevet. Uzvrataše Istok

punom snagom, iz zahvalnosti što mu je omogućila lagodan život, i što time zadovoljavaše svoje mladalčke prohtjeve.

*

* *

Karmelo navrati kroz dva - tri dana kod Sandrine, a Istok odmah izađe iz kuće, ponovo uze taksu i ode do blizu Karmelove vile. Isplati taksistu, pa ostade osmatrajući ovu neobično lijepu vilu, čijoj se ljepoti manje divio a više ispitujući, kako se u nju može najlakše neopaženo ući. Prođe sa zadnje strane vile đe viđe uz samu ogradu poveće razgranato stablo neke stare jabuke, koju Karmelo nije pošekao iz njemu samo znanih razloga. A nije joj bilo mjesto tu, jer je svojim nekultivisanim izgledom kvarila savršen red, koji vladaše u ovom, sa velikom pažnjom njegovanom vrtu, sa mnogo raznobojnog cvijeća.

Primače se Istok samoj ogradi, pa se uvjeri, da će moći preko jabuke lako da se prebaci u dvorište vile, na kojoj bijaju u prizemlju jedne prostorije veliki prozori, koji se Istoku uliniše lako savladivi, ako preko njih bude pokušao da se uvuče u Karmelovu vilu.

Kad završi sa osmatranjem, zadovoljan onim što je vidio, polako se zaputi ka Sandrininoj kući, nadajući se, da kad tamo stigne, neće zateći Karmela, koga je nevjerovatno, bezrazložno, mrzio. Bio mu je odvratan, jer po godinama bi mogao biti ded, a on se eto uvaljuje kod Sandrine kao da je neki momak, oduzimajući dio zadovoljstva koje bi mogao imati, da nije Karmela. Ovako mora da dijeli Sandrinu sa Karmelom, zaboravljajući pritom da bi morao da pomlati mnogo ljudi, sa kojima je dijelio Sandrinu.

U trenucima žestokog izliva bijesa i ljubomore, najrađe bi skočio na njega da ga prosto samelje, da ga nema, pošto je često mjerkao ovog, osrednje visine Italijana, računajući da bi lako fizički

mogao izaći na kraj sa njim, ali nije ništa smio preduzeti protiv Karmela, bojeći se Sandrine reakcije. Činilo mu se da bi ga u nastupu bijesa smoždio, ali nažalost to nije smio da uradi, mada je žarko želio. Zato se u sebi bio zarekao da će naći načina da naplati sve svoje muke, kako bi, što je moguće više, napakostio Karmelu, čovjeku, koji je prema Istoku postupao blago, vjerujući Sandrini da joj je to malo dalji rođak, koji je došao kod nje iz Crne Gore.

*

* *

U trenucima dokolice, a Istok imaše svo slobodno vrijeme ovoga svijeta, prošetao bi do autobuske i željezničke stanice, razmišljajući kako da krene dalje, pa bilo da se vrati u Crnu Goru, ili pokuša da se nekako krišom domogne neke druge države, jer bijaše potpuno siguran da ovo njegovo blagostanje kod Sandrine ne može trajati vječno.

Lutajući bezciljno po ovom velegradu upoznade se sa jednim svojim zemljakom, Velišom, sa kojim bijaše iz istoga grada, kome samo ispriča da nije regularno došao u Italiju, i da bi želio da se vrati u svoju zemlju. Ovaj beogradski student dolazaše u Italiju legalno, pokušavajući da preprodajom robe, koju je kupovao na Ponte Roso, i uglavnom, švercujući preprodavao, kako bi zaradio koji dinar, da bi mogao da nastavi školovanje, jer drugija prihoda nije imao.

Kad bi imao više te robe za preprodaju često je koristio usluge nekog vozača sa teretnim autom, koji je u Italiju dočerivao robu iz Jugoslavije, pa bi Veliša zajedno sa vozačem vješto krio tu robu, namijenjenu preprodaji, u robama koje dovozi u povratku iz Italije u Jugoslaviju, izbjegavajući carinu, a zaradu od prodane robe bi dijelili.

Istoka bijaše uhvatila neka mučnina, neka nejasna slutnja, koja u njemu izazivaše osećaj strašne praznine, predosećajući

da mu se nešto dešava ukućanima. Zbog toga bijaše riješio da se po svaku cijenu vrati, pa šta god da ga nađe od Nastadina, neće se ljutiti, jer često u časovima osame osuđivaše samoga sebe, zbog svega što je učinio, i naravno da je preneglio u svojoj odluci da bježi od kuće, a još je i pokrao roditelje, zbog čega ga hvataše očajanje i panika, osećajući strašnu grižu savjesti, da u pojedinim trenucima razmišljaše, kako bi najbolje bilo da završi sa samim sobom, bilo da skoči sa neke visoke zgrade ili pokuša da se objesi, ne mogući da nađe opravdanje za svoj postupak.

U tim trenucima se prišeti, kako je njegov otac prokomentarisao, kad je sa jedne visoke stijene na samom kraju sela skočila i izvršila samoubistvo jedna njegova rođaka, za koju se govorkala da je u drugom stanju:

-Sam ju Bog ubio, što joj je htjelo da Božji posao uzima u svoje ruke. Ni prva ni posljednja, koja je rodila kopile, no zavi u crno ojađenu majku, koja je mnogo jada videla, dok ju je bez muža nživila. Kakvog muža i nesoja, odlomi vrat neđe sa četnicima, iako nije bio ničim uprljao ruke, osim što bi im ponekad iznio karlicu varenija kompijera i grudu sira.

Prišeti se jednog malog i zapuštenog groblja u njegovim Laništima, izvan granica prilično uređenog seoskog groblja, u koje su po nekom starom običaju ukopavana nekrštena deca i samoubice. Podiđoše ga žmarci na tu pomisao, jer pomisli kako bi time ojadio cijelu porodicu, a naročito bi bila uciviljena njegova majka Mijoljka.

Samo se strese od te pomisli, kao da njega neko odjednom nasu hladnu vodu. Ne!, probaću da se vratim kući, pa šta me snađe. -Sam si to zakuvao, pa sad kusaj majkoviću! - naredi Istok samom sebi.

Pošto toga dana bijaše već dogovorio povratak sa jednim vozačem iz Makedonije, Veliša reče Istoku, da će doći ponovo

u Trst i kaza mu kojeg dana, pošto već imaže dogovor sa ovim vozačem, da će ovaj ponovo doći u Italiju kroz nekih mjesec dana. Zato neka Istok bude spreman dogovorenog dana, ako misli nazad sa njima, jer će kao ljudi kojima je krijumčarenje već postalo zanimanje, naći načina da Istoka prošvercuju nazad, pošto legalno nije mogao, jer nemaše nikakav dokumenat, niti bilo kakvu ličnu ispravu, koju zbog godina u Jugoslaviji nije bio obavezan da posедуje.

Poče Istok brižno da odbrojava dane, očekujući da se u dogovoreni dan pojavi Veliša, ovaj njegov novi poznanik, strahujući da je taj njihov razgovor bio prazna priča, a da od Velišine pomoći nema nade. Ali bijaše riješio da sve svoje planove napravi tako, kao da će povratak biti siguran, i prema dogovoru.

*
* *

Za to vrijeme u Nastadinovoj kući svaki dan, naročito prvija dana poslije Istokovog nestanka prepuno rođaka, prijatelja i komšija, koji nikako ne mogu da shvate, kuda to i zašto odjednom netragom nestade Istok, svakodnevno se okupljajući u Nastadinovoj kući, ponašajući se kao da su došli na saučešće. Poslije podosta vremena od Istokovog nestanka, skoro da niko nije od tija posjetilaca vjerovao da je Istok živ, ali to govoraју tiho, šapatom, kad bi ostali sami, bez Istokovija ukućana.

Najviše se u sebi ždrao Nastadin, koji smršavio od prevelike muke i nespavanja, prosto ne ličijaše na samoga sebe, ispisao sa ovoga svijeta, kako govoraše jedna Nastadinova sestra. Istokove sestre lijegahu i ustajahu sa suzama, a nesrećna majka Mijojka, sva spečena od tuge za svojim sinom i od neizvjesnosti šta je sa njim, zanijemila, jer i da je htjela bilo

šta da progovori strahovala je od Nastadinove prijeke naravi, pošto sve nestašluke i probleme koje je stvarao Istok, Nastadin pripisivaše Mijojkinoj neukosti i nemjerenoj toleranciji koju pokazivaše u Istokovom vaspitavanju. Ipak je neđe u dnu duše majčinskim insinktom vjerovala da je Istok živ, i da će se jednog dana pojaviti nenadano, isto tako kako je i nestao.

Utučena Mijojka imadijaše stalno probleme sa okolinom. Kad bi došla u Laništa seoske torokuše ju podozrivo gledahu, govoreći:

-Viđi kumim te velikijem Bogom, kako se ova Nastadinova pogospodila, pa joj more nije ni do koljena. Do juče je vukla čarapčine i prečavine, taman ka mi seljanke. Viđi joj sad lijepija modernih čarapa i cipela. samo što se nije još natakla na štikle, što ih nosaju prije rata varoške gospođe! Ko bi se tome nadao. A eno više ne nosi ni vitice, no pošekla kosu, pa se sa onduliranom frizurom zori ka mladunica.

U B., kao da jedva čekahu dokone i bezposlene varošanke u komšiluku da joj podsmješljivo ne prigovore:

-Viđi ove seljankovine, kako se uznijela, a još za sobom vuče seljačke oputom naopućene opanke.

Nije nimalo krotka i smirena Mijojka obraćala pažnju na ta dokonona ženska ogovaranja i ćeretanja, nego je sviđala svoju: pazila đecu, brinući istovremeno o svekru i svekrvi bolje no da su njeni roditelji. Nije dozvoljavala da joj pomalo aljkavi Nastadin izađe iz kuće, a da na njemu ne cepti sve: čista bijela ispeglane košulje i pantalona, ka da je Nastadin krenuo na sabor, a ne na posao. Ni u vrijeme najviše muke zbog Istokovog nestanka nije dozvolila da Nastadin izađe iz kuće neuredan, koji često odlazaše u stanicu milicije, kod komandira, po činu majora, svoga ratnog druga, inače komšije iz Laništa, koga ne bijaše ubila prevelika škola, ali jeste suluda hrabrost za vrijeme rata.

Za svoje ratne podvige bi nagrađen činovima i odlikovanjima, pa ne mogavši da ga skoro polupismenog imenuju na neko značajnije mjesto, koje je po shvatnjima revolucionara zaslužio, poslaše ga u neke policijske škole, iz kojija se Balša vrati sa teškim epoletama, koje govoraју da je unaprijeđen u čin majora. Čim se vrati iz škole, bi postavljen za komandira milicije u B.

Kad bi Nastadin otišao kod Balše, sa strahom je otvarao vrata kancelarije u kojoj bi počesto nalazio i sekretara Opštinsko komiteta Saveza komunista, koji takođe, bijaše iz Laništa, naknadno školovan u Visokoj političkoj školi u Beogradu, jer bijaše u Revoluciju ušao kao vrlo mlad čovjek, koji je završio samo četvororazrednu osnovnu školu, kao i mnogi poslijeratni kadrovi. Isto tako bi tamo ponekad zatekao u predsjednika opštine B., takođe Laništamin, koji ne imadijaše od školske spreme četiri razreda osnovne škole, ali je zato imao bogatu predratnu komunističku biografiju, pa starovarošani, koji ne bijaju presrećni zbog opšte navale ovija komunjstičkija kadrova iz Laništa, često zlorado komentarisaju:

-Koji nas je jad našao od ovija laništanskija Obrenovića! Fala bogu ima li će koji da nije imenovan na neki visoki položaj? Vala da su sami oslobodili Crnu Goru, mlogo jada!

Ništa Nastadin ne bi pitao kad bi kod Balše ulazio nenajavljen, pored zbunjene sekretarice, nego ulazaše kao da su neđe na laništanskom šedniku, pa bi se samo nijemo spustio na pokazanu stolicu, i ne pozdravljajući se čestito sa prisutnima, sa zebnjom bi očekivao šta će da mu kaže Balša, ima li kakvija novina u vezi potrage za Istokom, strahujući da će mu saopštiti najgore što bi moglo da se desi nestalom Istoku. A Balša bi, samo odhuknuvši, gledajući nekud u stranu, promrsio:

-Ništa novo!

Te Balšine riječi bi Nastadina pogodile kao malj u glavu, ćutao bi nekoliko trenutaka, pa bi se nijemo, onako kako je ušao, nećujno i bez pozdrava skoro se iskradajući izašao, iz prostranog Balšinog kabineta, nadajući se, i on potajno, da je Istok ipak živ.

Došao bi kući izuzetno neraspoložen, ne progovarjući ni sa kim ni riječ, samo bi se uvukao u sobu, đe bi satima nepokretno ležao, buljeći bezciljno u jednu tačku.

*

* *

Jednoga dana iz polubunovnoga stanja Nastadina prenu velika galama i jasno naricenje jedne od njegovija sestara. Skoči Nastadin kao pomahnitao, strahujući da nije stigao glas o Istokovoj nesreći, istrča iz svoje sobe, a Miluša, najstarija Nastadinova sestra ga sreće, pa stravljenog Nastadina zagrlji, govoreći mu:

-Počinu nam otac, prije jedno desetak minuta. Ništa nije progovarao, samo je kružao očima, uzimajući želju od svijeta, malo se zagrcnuo i okrenuo glavu na stranu, kao da ne želi da vidimo da je mrtav.

Na glas o Stamatovoj smrti Laništani, koji živijahu u varoši se iskupiše kod Nastadina, zdraveći mu glavu, pa preduzeše odmah korake oko organizovanja odnošenja mrtvog Stamata u Laništa, jer se mogao sanduk sa mrtvacem ponijeti samo nošen na ramenima, pošto nemaše drugoga puta ka Laništima. Će će biti sahranjen, Stamat je ostavio amanet: da ga sahrane u Laništima, u grobu svoga davno preminulog oca i Ćeda. To bijaše jedna od posljednjih, pri svijesti, iskazanija Stamatovija želja.

Nastadin samo čemerno posmatra šta se oko njega dešava, ne reagujući ni na kakvu priču ili prijedlog šta da se radi u tim, za porodicu teškim trenucima. Sve bijaše prepustio

sinovcu Gorčinu, Jokaševom sinu, koji pokupi neku laništansku mlađariju, školaraca i nešto zaposlenija u B., pa onako složno momački krenuše put Laništa.

Dok su se žalbari spremali da sa mrtvijem Stamatom krenu za Laništa, jedna starija varošanka, komšinica, koja je često navraćala na kafu kod Petre, Nastadinove majke, poznavajući cijelu Nastadinovu užu i širu familiju, prilazeći Nastadinu, da mu izjavi saučešće, onako uzgred reče:

-Neka ti je zdravo glava Nastadine. Po redu je, pa neka bude srećna smrt za ostatak, a hoće ako Bog da. Stamatova smrt je siguran znak da će ti se brzo vratiti Istok u kuću!

Nastadin se strese kao da je upao u lednu vodu Smrčevice, samo začuđeno pogleda, pa se skoro osmjehnu misleći u sebi:

-Iz tvojića usta u Božje uši, a biće ako Bog da, zaboravljajući na komunističku direktivu o ne pominjanja Boga ni u kakvoj prilici, osim ako je neko htio žestoko da opsuje.

Poslije skoro tri sata otežanog hoda sa nosilima, stiže posmrtna povorka, pred Nastadinovu kuću, đe se bijaše okupio skoro čitav podbijesnički kraj. Kad umorni momci spustiše sanduk sa mrtvacem, malo se izdvojivši od ostalija prisutnija, skidajući crnogorsku kapu, svekar Stamatove ćerke Raduše zaleleka:

-Oooo leleeee nama Stamate, lele crnogorski barjaktare! Lele ljudska tvrđo i bratstvenički meterizu, i prijateljski naslonu! Leleee nama za velikijem i neumornim pregaoem i ratnikom sa ratišta na kojima su svi tvoji i ti sa ostalim Crnogorcima svojim životima međili crnogorske granice, a primjeru svakoega čojškoga i sojskoga držanja! Lele tvojoj porodici i nama, jer tvojim odlaskom gubimo prijatelja čije je ime bilo časnost, poštenje i dostojanstvo. Za tobom Stamate, za tvojom dičnom i ponositom glavom i ničim ukaljanom čašču, svijem nama leleeee, lele! Lele

nama barjaktraski utiru, liše ti Nastadina i Istoka! A za tobom, osvetniče, još jednom, bez dermana leleeeee!

Čim završi Radušin svekar sa lelekanjem počese da nariču seoske tužilice, sričući na brzinu mnogo biranija riječi, opisujući ljudske i ratničke Stamatove vrline. Jokaš, Nastadinov brat od strica, Gorčinov otac, već bijaše angažovao neke mlađe rođake, koji pored temelja porušene crkve na obližnjem groblju prekopaše grob Nastadinovoga đeda, u kojem nađoše samo krupne požučele kosti, nešto zlatnog veza sa crnogorske robe i barjaktarski grb, koji je tako ponosito nosio Petrašin, Stamatov otac, bivajući teško ranjavan pod crnogorskim barjakom, ne puštajući ga iz ruku, po cijenu svoje glave, dočekavši da ga, zbog starostiu preda u ruke Stamatu, svojemu sinu.

Stamata sahraniše, a Nastadin se sa familijom, suprugom Mijojkom i kćerima vrati u B., još skrhaniji nego inače, što od neizvjesnosti o Istokovoj sudbini, što žalostan za Stamatom, uglednim Laništaninom, koji je, dok je bio u punoj snazi, bio temelj bratstvu Kojadinovića i uglednik, kome je bilo uvijek mjesto u pročelju među najviđenijim ljudima. Dobrano se drmnuo temelj Kojadinovića kuće Stamatovom smrću. Znali su to Kojadinovići, pa im je zbog toga i teže padala Nastadinova smrt.

O lomovima u dušama Istokovija sesrata i majke da se ne govori, pošto pred Nastadinom ćutahu, ali bi, kad ne bi bilo Nastadina u kući nastupio pravi kolež od plakanja i tihog naricanja, ne izgovarajući glasno i razumljivo svoje riječi, strahujući da tako ne dozovu neko zlo Istoku, za koga su se samo bljedunjavo nadale da je neđe živ.

*

* *

Dogovorenog dana, domanu se Istok do željezničke stanice, mjesta đe se upoznao sa Velišom, istovremeno

označenog kao mjesto đe će se naći, kad Veliša sljedeći put dođe u Trst. Čitavo poslije podne provede Istok na, i oko željezničke stanice, nervozno očekujući da naiđe Veliša.

Poče polako da se smrkava, a Veliše još nema. Zato Istok krenu da smišlja kako bi najlakše mogao da se vrati ponovo kriomice u Jugoslaviju, bez Velišine pomoći, pošto bi se kroz Jugoslaviju snašao sam, kao i kad je bježao iz Jugoslavije.

Iz razmišljanja ga stravi nagli udarac jake momačke ruke po leđima. Istok se instinktivno poput čigre okrenu, krećući da se brani od toga neznanca, kad ugleda Velišu, koji mu posprdmo reče:

-Šta je jesi li se utrtonjio od straha? Ti si mi neki vajni potomak crnogorskija barjaktara, šta se bojiš, junačino? - pa se poslije djelića sekunde zagriše, kao da su rod rođeni. - Mislio si da ću te prevariti. Da ne održim riječ, je li? Mogla me spriječiti jedino smrt ili policija, sa jedne ili druge strane granice!

Odmah še doše, pa u jednoj kafani poručiše piće, praveći dogovor i planove, kako da se vrate, i da se Istok prokrijumčari sakriven među balama pamuka, kojega kao uzvratnu turu za jednu tekstilnu fabriku u Hrvatskoj vozaše Velišin poznanik. Priupita Istok Velišu kad se po planu vraćaju, a on mu reče da se dogovorio sa ovim vozačem, da prekšutra uveče krenu, jer im je to vrijeme, u kojem se nadaju, da će najlakše provući kriomice Istoka preko granice.

Kad su bili napravili plan, Istok reče Veliši da mu ostaje malo vremena da pozavršava još neke poslove. Mislio je kako da se ušunja u Karmelovu kuću, a da ne bude izložen nekom riziku, da bude uhvaćen.

Vrati se kući, kod Sandrine, đe zateče Karmela, kako se oprašta od Sandrine, govoreći joj da će sa puta iz Francuske vratiti za jedno desetak dana, i da će tada definitivno šestu da se dogovori sa Sandrinom kako dalje da nastave, jer Karmelu

nikako nije odgovaralo ovako sastajanje sa Sandrinom, pošto mu je više ličilo na krađu nego na uživanje.

Na Istoka i ne obratiše pažnju, nego Karmelo nemarno spusti ključeve od svoje vile na sto, pa strasno ljubeći Sandrinu za oproštaj, reče joj, kako bi s vremena na vrijeme, u vrijeme njegovoga odsustva, trebalo da ode do njegove vile i provjeri da nema neke štete.

Kao omađijan Istok gleda ključeve od Karmelove vile, dok Sandrina polako ispraćase Karmela. Razmišlja Istok da nemarno spuštene ključeve na sto sakrije, pa odmah odbaci takvu mogućnost, nadajući se da ih Sandrina odatle neće pomjerati. Razmišljaše dalje ovako:

-Ako Sandrina skloni ključeve, meni ostaje da se u vilu uvučem sa zadnje strane vile, kako sam već bio ranije planirao!

*

* *

Vrati se Sandrina, pošto isprati Karmela, sede i sa olakšanjem odahnu, govoreći Istoku da im naspe neko piće, a ona po svojoj torbi potraži cigarete, pa zadovoljna zapali cigaretu, gledajući Istoka, onako razjedralog, kako spretno sipa Sandrini neki francuski konjak, a sebi pravi sok od pomorandže, cijedeći sočne plodove na uređeu za pravljenje sokova.

Prinese Istok piće, postavi čašu sa konjakom pred Sandrinu, a on sede malo podalje od nje. Sandrina mu dade znak da priđe, pa i ne čekajući da to uradi Istok, ona privuče jednu stolicu, pribijajući se uz Istoka, kao što je uvijek činila, kad bi planirala da istinski uživa u zadovoljstvu sa ovim temperamentnim crnogorskim uspaljenikom, koji se mnogo razlikovaše od sićušnih i nježnjikavija Italijana.

Jasno bijaše Istoku šta hoće Sandrina, pa ju podiže se stolice, kao da je perce i ponese do Sandrinine spavaće sobe.

Sve je ovo činio skoro nesvjestan svojih postupaka, jer mu pred očima bijaju samo ključevi Karmelove vile.

Sandrina poče strastveno da grli i ljubi Istoka, a on kao đak, koji dobro zna lekciju samo iz navike udovoljavše Sandrini, koja se začudi takvom njegovom hladnom držanju, pokušavajući da ga iz toga stanja otrgne, upinjući sve svoje znanje iz ljubavne igre. Džabe to bijaše, jer Istok ljubavnu igru ovaj put otaljavaše kao da je na prinudnom radu, pa i Sandrina shvati da se nešto dešava čudno sa njim.

Ležeći sa Istokom u krevetu, poče da ga ispituje šta mu je i šta ga muči, a on joj samo kratko odgovori, da se mnogo uželio kuće i ukućana. Skoro ljutito mu reče Sandrina da je to trebalo ranije da joj kaže, a ona bi preko njene mušterije, visokog policijskog činovnika, sredila da može bez problema da se vrati kući.

Tek se sada Istoku smuča na sve oko njega, naročito na samoga sebe, shativši da mnogo zloupotrebljava dobrotu ove žene, dvostrukog morala. Dok sa jedne strane bezdušno i bez ikakvog osećaja i griže savjesti uzima novac ljudima, prodajući svoje tijelo, sa druge strane se pretvara u velikodušnog dobrotvora prema Istoku, dajući mu sve što poželi, koji isto tako gledaše kako što više da iskoristi Sandrinu dobrotu i nemjerenu naklonost. Uhvatio bi ga bezgranično prijatni nemir i podrhtavanje čitave snage pred Sandrinin dolazak u njegov krevet,

To Sandrina činjaše, jer oseti davno zaboravljene znake zaljubljenosti, ovaj put joj se stvarno učini da se zaljubljuje u ovoga junosu, iako svjesna nemogućnosti takvog razvoja događaja, a isto tako svjesna kolika bijaše velika razlika u godinama među njima. Nije se tako blaženo osećala odavno, od kako se kriomice od svakog, ljubakala sa svojim prvim momkom,

dok još bijaše pubertetski nabujala srednjoškolka. Razmišljaše, da li uopšte postoji mogućnost i način kako da zadrži ovoga, u početku neznanog, a sada izuzetno dragog gosta.

Iz tog razmišljanja ju trže Istok, koji reče da se ne oseća najbolje, i da će da ide u svoju sobu da odmori. Dok to govori prosto gori od nauma kako da se dokopa Karmelove vile, jer pretpostavljaše da će tamo, ako uđe, pronaći mnogo koje čega, što čeznutljivo sanjaše.

*

* *

Pošto do polaska, prema dogovoru sa Velišom, imadijaše praktično još dva dana, poče još jednom da osmotri vilu, gledajući kako da najlakše uđe u nju, ako bude Sandrina sklonila ključeve. Ponovo zaključa da bi mu jedini pravi put za ulazak o vilu bio ako se uspenra na jabuku, pa sa nje uskoči u dvorište, i potom kroz neki od prozora pokuša da se uvuče u vilu, nadajući se da će naći nešto čime bi, ako to nešto ponese sa sobom ili uništi, napakostio Karmelu, zato što mu je bio neprijatan suparnik kod Sandrine, opet zaboravljajući da su mnazina bili preči od Istoka kod Sandrine, a da joj je Istok služio za lijepu i dobru zabavu, kad se ne bi zadovoljila sa posetiocima, otršavajući posao sa njima kao od bijede, ili kao da je, kao što i jeste, na nekoj vrsti prinudnog rada.

Tim poslom se bavila, jer nije znala ništa drugo da radi. Nadala se da će uštedeti nešto novca, pa da krene u otvaranje nekog kozmetičkog salona za muškarce i za žene.

Ali se zato tako rado upuštala u ljubavnu igru sa Istokom, koji je to radio prilično sirovo, divlje i nieskustveno, ali unoseći cijeloga sebe u tu igru sa Sandrinom. Njoj je to izuzetno prijalo, zato bi često uveče, kad se sve smiri, i ne bude nikoga od gostiju dolazila kod Istoka u krevet, koji ju je nestrpljivo i ustreptao

čekao, započinjući iznova da se sa njom strastveno grli i ljubi, kao da mu je prvi put, ali sada mnogo iskusnije nego što je to uradio prvi put sa Sandrinom, ili sa Đovanom, koju sreće nekoliko puta, prezrivo okrećući glavu od nje na drugu stranu, kao da je naišao na nešto kužno.

Pokušavala je Đovana da mu se namjerno nađe u putu, ali čim bi je vidio, Istok bi priješao na drugi kraj ulice, počinjući da razmišlja, kako bi najbolje bilo da joj, za ono što mu je uradila, opali nekoliko šamara. Uzdrža se od tog bezumnog razmišljanja, smatrajući da je dovoljno to što ju prezire.

Povrati se Istok iz obilaska Karmelove vile, pa uđe u kuću, u kojoj u tom trenutku ne zateče Sandrinu, koja bijaše neđe izašla. Prvo pogleda jeli uzela ključeve Karmelove vile, pa kad viđe da stoje na stolu, đe ih je Karmelo ostavio, veoma se obradova.

Dugo se lomatao, ne znajući kad će se vratiti Sandrina, dok na trošedu nađe cedulju ispisanu štampanim slovima, kako bi Istok lakše pročitao, pošto mu kazuje u poruci kud je otišla i kad će se vratiti.

Onoliko koliko je razumio italijanski Istok, shvati da je Sandrina otišla na dva dana u goste kod nekih prijatelja, pišući i objašnjavajući mu đe se šta nalazi od jela. Za svaki slučaj, ako se Istok ne bi snašao u kuhinji, bijaše mu ostavila dovoljno novca da može da objeduje u obližnjem restoranu.

Obradova se Istok Sandrininom odlasku kao da mu je ostavila najljepši poklon, pa spokojno ode da leškari i da se priprema za akciju, koju bijaše planirao da izvede šutra u kasne poslijepodneve sate, kako bi po završetku toga što je planirao da uradi, stigao u dogovoreno vrijeme da se nađe sa Velišom, i što je moguće prije napusti Italiju.

*
* * *

Šutra dan se probudi kasnije nego obično, veoma raspoložen tokom događaja, koji mu bijahu na ruku, kao da je on sam raspoređivao, kud će i kako otići Karmelo i Sandrina. Ponovo provjeravajući sebe ode do salona za prijem gostiju, i viđe da su ključevi od Karmelove vile tu, đe ih je poturio prvi put. Za svaki slučaj obiđe sve sobe, da vidi, da se nije Sandrina iznenada vratila.

Kad viđe da su sve sobe prazne, poskoči od radosti, vrati se u svoju sobu i poče da pakuje samo ono što mu je najnužnije, ostavljajući dosta svojih stvari da leže u neredu po sobi, kako je to često činio, doživljavajući prijekore od Sandrine za neurednost i aljkavost. To uradi namjernno, kako bi Sandrina kad dođe, ako ga ne nađe, pomislila da je, po običaju, izašao da prošeta.

Nije krenuo taksijem, pošto imaše dovoljno vremena, nego pođe najlak šetnjom, kako je to obično radio, činjaše mu se da je to manje upadljivo. Kad stiže do cilja osvrnu se na svaku stranu, viđe da nikoga nema u blizini, ko bi ga primijetio, polako otključa dvorišna vrata, pa pošto uđe, pažljivo i tiho ih opet zaključa. Bez po muke uđe u vilu kroz vrata, koja bijaju ukrašena kao ulaz u neku bogomulju, što mnogo ne impresionira Istoka.

Uđe u salon, pogleda šta tu ima od vrijednih stvari, pa pošto viđe da je to sve u salonu golemo i teško, počev od raznija umjetničkija slika, do vaza za cvijeće, našaranih sa svake strane, i raznog rezbarenog namještaja, pođe u obilazak ostalija prostorija.

Zavire u jednu sobu, za koju ne znavaše čemu služi, jer bijaše krevet pod baldahinom, što Istok prvi put viđe, pa samo sleže ramenima i uđe u drugu prostoriju. Viđe u njoj na jednom zidu malo naherenu sliku, pa priđe da zaviri zašto stoji tako

nepravilno obješana slika, pomjeri je malo, kad ispod nje viđe otvor, u kome bijaše smješten jedan metalni kovčežić, koji se zatvaraše kao majčin komorni sanduk, koji je Istok stotinu puta otvorio.

Dohvati sandučić, pa ga postavi na salonski sto, zavirujući ga sa svake strane, gledajući kako bi ga najlakše otvorio, da provjeri šta ima u njemu, naslućujući, da bi Karmelo mogao tu da drži novac.

Uzalud bijaju svi njegovi pokušaji da ga otvori, zato se odluči na vrlo riskantan potez, izađe u hodnik, iz koga se moglo ući u garažu, u kojoj viđe onaj Karmelov luksuzni automobil. Prošeta se kroz garažu, dok ne nađe kompletan alat: šrafci gere, raznorazne ključeve svija veličina, čekiće i kliješta. Brzo dohvati jedan pojači šrafci ger i velikim čekićem poče da lomi bravu na sandučiću.

Poslije nekoliko jačija udaraca, brava popusti, te Istok otvori poklopac, pa zinu od čuda. U tom malom kovčežići bijaše lijepo i uredno složeno mnogo novca, toliko da to Istok nije mogao ni da zamisli, da ga može biti na jednom mjestu. Prepoznade Istok američke dolare i njemačke marke, jer je viđao taj novac, kad bi Sandrinini gosti plaćali, a imaše dosta italijanskija lira.

Tu bijaše toliko novca da Istok nije mogao sav novac da ponese, pa pođe da po kući da traži, ne bi li našao neku torbu. Nemaše tu po sobama ništa, te se Istok ponovo spusti u garažu, đe nađe jednu ofucanu i dobroano umazanu torbu od alata, kojega istrese po podu od garaže, utrča u sobu i sav novac strpa u ovu prljavu torbu. Svak bi se rado odmakao, ako bi vidio koliko je torba prljava, a ne da slučajno neko u nju zaviri. Čitajući u romanima, da se po otiscima može pronaći krivac, nađe neku rukavicu u garaži, pa jelenskom kožicom za brisanje stakala,

koju nađe na polici pored Karmelovih kola, pažljivo izbrisa sve tragove svojih ruku, držeći alat i djelove kuće koje je dodirivao rukom sa rukavicom, a drugom rukom brišući tragove, po svim mjestima koja je dohvatao golom rukom.

*

* *

Ne žureći, nego idući lagano, krenu prema Sandrininoj kući, pa kad stiže, malo odahnu strahujući da ga nije ko vidio. Ostavi ključeve od Karmelove vile na sto, pošto ih dobroano obrisa nekom krpom, da se na tim neobrisanim ključevima ne mogu pronaći otisci prstiju.

Ponovo poče da se sprema, presvukujući lijepu i novu robu što mu je Sandrina prije dva - tri dana kupila, pa potraži neke prilično ofucane pantalone i jaknu, što je nosio samo po kući, računajući da će sa prljavom torbom tako biti manje upadljiv. Ne uze ništa od svojih stvari, nego ih uredno složi, što je zbog Sandrininog prekori jevanja u zadnje vrijeme često činio, samo dohvati onu prljavu torbu, u kojoj bijaše dragocjeni teret, od kojega se ne odvajala ni u kakvoj prilici, i ni po kakvu cijenu. Sve svoje stvari presloži ponovo uredno, kako bi Sandrina kad dođe pomislila da je neđe izašao, a ne da je pobjegao.

Kad viđe koliko je sati, polako izađe iz kuće, ključevima što mu ih je Sabdrina dala zaključa ulazna vrata, zaključa i dvorišnu kapiju, pa preko ograde ubaci ključeve u dvorište, ne uzimajući ih sa sobom.

Tek sada, kad krenu iz Sandrinine kuće, sa neizrecivom tugom pogledivaše na tu kuću u kojoj je doživljavao trenutke, kojih će se šećati dok je živ, kao nečega čarobnog, što se samo može zamisliti, a teško doživjeti, znajući da je uradio nešto nečasno, što će ga proganjati i obilježiti mu životni put.

Dugo se dvoumio šta da radi, znajući da ne bi trebalo da napravi ni najmanje zlo Sandrini, pošto je prema njoj imao više nego običnu obavezu, prišćajući se sa radošću i izvjesnim žaljenjem, kako mu je Sandrina bila draga učiteljica iz životnija lekcija, koje nije mogao naučiti u kući i u varoši đe je živio, i što je najvažnije, kako je postupila u teškim trenucima njegovog prvog kontakta sa tuđinom, kad mu je bila neočekivani spasioc. Sa uzbuđenjem se prišćeaše čarobno lijepija trenutaka, koje mu je pružala Sandrina, ućeci ga novim životnim lekcijama, za koje ne postoji škola. Iako neiskusano, Istok je pretpostavljao da mora doći do sloma te njegove povremene idile sa Sandrinom, pa mu pomisao na bjekstvo dolazaše kao melem na ranu.

Brzo prortća kroz to svoje drago šććanje, lomatajući se u sebi, da li da postupi kako je naumio, ili da se vrati, pa ponovo odnese novac u Karmelovu vilu, i nastavi da živi kod Sandrine. Zakljući da je besmisleno to razmišljanje, pa nastavi da ide prema željezničkoj sranici, taćnije prema prostoru oznaćenom za parkiranje teretnija vozila. Tamo zateće Velišu, koji ga nervozno prekori, što nije ranije stigao, nego je morao da ga ćeka, umirujući Stavra, vozaća kamiona, koji u nekoliko navrata htjede da krene, ne želeći da ćeka više.

Reće Veliša da se Istok popne i da bude u kabini sa Stavrom i Velišom, a da će neće ispred granice, na nekom proširenom, skrovitijem mjestu probati da ga sakriju među bale pamuka, kako bi ga prokrijumćarili preko granice, naglašavajući da Stavro želi da naplati taj svoj rizik. Istok istrese iz džepova sve pare što mu je ostavila Sandrina, kao i one koje je uštedio od džeparca, što mu je davala. To Stavru ne bijaše dovoljno, pa Veliša ljutito izvadi iz svoga džepa još nešto novca, dajući Stavru te pare, a Istoku reće, da će to morati da mu vrati, ako kad živi stignu u svoju zemlju.

*
* *

Na nekoliko kilometara ispred granice zaustavi Stavro kamion na jednom proširenju puta, oko koga sa jedne i druge strane bijaju visoka stabla jasena, platana i javora. Prionuše svi zajedno, skidajući bale pamuka, praveći u sredini oveću šupljinu, kao kad vješti zidari ostavljaju prostor za prozore, pa u tu šupljinu smjestiše Istoka, zatvarajući šupljinu, podužim balama pamuka, kako bi imao dosta prostora i vazduha, da bi mogao komotno da diše. U šuplini pored Istoka Veliša smjesti svoju švercovanu robu.

Pošto se uveliko bijaše spustila noć, stigoše na granicu, đe ih doćeka jedan bunovi carinik, podbuo od spavanja i polcajac, koji bijaše zadužen za kontrolu putnija isprava. Ne učini im se ništa sumnjivo, pa pošto obaviše carinske formalnosti podigoše rampu, a Stavro nastavi da vozi. Kroz bezcarinsku zonu proće sa kamionom veoma brzo, a na jugoslovenskoj granici ga doćekaše, ne zadržavajući ih nimalo, obavljajući rutinski pregled papira, koje pokaza Stavro, jer bijahu vićeli da su ih Italijani pustili bez zadržavanja i posebne kontrole.

Tako i Veliša proneše svoju robu, a da ga niko ništa ne upita. Poradova se Veliša, jer nije morao da plati carinu, nadajući se dobroj zaradi, pošto ovaj put bijaše prenio dosta robe, ćijom će prodajom zaraditi da naredno pola godine bude miran, i da će moći da se sada posveti ućenju, pošto bijaše prilićno zaostao sa polaganjem ispita.

*
* *

Sve isprića Veliša Istoku, pošto ga na prvom, od granice udaljenom proširenju, blijedog kao krpa i premrlog od straha, izvukoše iz bala pamuka, kako su lako priješli i jednu i drugu

granicu, pošto Istok nije mogao ni da zamisli đe su, i šta se dešava van njegovoga skrovišta među balama pamuka. Odveze ih Stavro do željezničke stanice u Ljubljani, pa on produži sa svojim utovarom ka onoj fabrici tekstila, za koju je vozio pamuk.

Raspitaše se Istok i Veliša, kad imaju voz za Zagreb i kakvu vezu imaju iz Zagreba za Beograd, pa se zaputiše da kupe vozne karte. Tek sada se Veliša prišeti da je morao da doda novca, kako bi isplatili Stavra, pa se ljutito okrenu prema istoku:

-Jeli junačino, a za koje pare misliš da kupiš kartu. Ja nema više nego samo za moju kartu. Ako ću te dalje vuć na svojoj grbači ubio me Bog, no se sam snalazi kako možeš i umiješ!

Istok se samo kišelo nasmija, pa mu odgovori:

-Tvoju i moju kartu platiću ja, da bi ti vratio dug iz Italije - pa zavuču ruku u jedan podublji džep na svojoj ofucanoj jakni, koji se spucao dugmetom, kako iz njega ne bi ispao sadržaj. Izvadi gomilu dinara, koje bijaše ukrao iz majčine skrinje, a ne bijaše ih sve potrošio, nego bješe ostalo toliko da je Istok mogao mirne duše da putuje i da ima nešto da bi kupovao po neku crkavicu za jelo. Za prenoćište nije brinuo, nego, ako bude neđe morao da prenoći, spavaće na klupama po stanicama.

Ne mogadoše da uđu u restoran, pošto Veliša vucijaše sa sobom dvije ogromne torbetine prepune robe, namijenjene za preprodaju. U staničnoj garderobi ne htjedoše da im prime tolike torbe, jer nemaše police tako velike, u koju bi stale, zato Istok bi prinuđen da skokne do obližnje bakalnice i kupi nešto za jelo, a Veliša ostade da pazi na svoje torbe. Istok krenu u bakalnicu, noseći sa sobom i prljavu torbu sa dragocjenim sadržajem.

-Što vučeš sa sobom te glibave jade, što to ne ostaviš kod mene dok se ne vratiš, nije ti unutra neko blago, no prljave gaće. Neće te puštit da sa tom glibeži uđeš u bakalnicu!

Ne odgovori Istok ništa, nego uze sa sobom torbu, pa pošto pokupova nešto za jelo sedoše na čekaoničke klupe i navališe da jedu, kao da su u nekom uglednom restoranu.

Poslije malo dužeg čekanja ču se obavještenje na slovenačkom o postavljanju voza, pa na jedevite jade uvukoše Velišine torbetine u vagon, podigoše ih na police iznad sedišta, u koja se obojica udobno i umorno uvališe.

Ne bijaše neke navalice na ulazak u taj večernji voz, pa do Beograda u njihov kupe ne uđe niko, samo bi po neko promolio glavu kroz vrata kupea, pa kad bi vidio ogromne torbetine i pomalo zapuštenog Istoka, odmah bi pošao dalje, jer bi ga istovremeno iz kupea zapahnuo strašan zadah bijeloga luka, kojim bijaju začinjene kranjske kobasice, koje kupiše za jelo u Gorici.

*

* *

Truckajući se od neravnomjernog kloparanja vagonskija točkova, umorni od dugoga puta, spavali su čitavim putem kao u udobnim krevetima. U svitanje, kad prvi sunčani zraci zaigraše po staklima od vagona i licima usnulija putnika, skoro obeznanjen skoči Istok, prenuvši se iz košmarnoga sna, u kome su ga pritiskali likovi koje je srijetao po Italiji, a poseban strah izazva odjednom, gromadno narastao Karmelo, koji stalno posezaše rukama ka Istoku, kako bi ga dohvatio za grlo.

Instinktivno protrlja svoj vrat, osećajući kako ga nešto u psima guši, istovremeno pokušavajući da se iskobelja iz nemoći i vrtoglavice koja ga obuhvat kad se probudio. Skoči sa svoga sedišta kao da mu je neko postavio pod njim neki oštar predmet, pa od nekontrolisanog skoka udari Velišu, koji do tada spavaše kao dojenče, zadovoljan što je prošao sa robom bez

plaćanja carine, unaprijed se radujući dobroj zaradi, pošto je već imao svoj krug stalnija kupaca.

Nenadano probuđen Veliša pogleda kroz prozor kupea, pa potom u Istoka, i viđe da se Istok skoro obeznanio, pa ga poče umirivati:

-Smiri se jadan, ne boj se više. Skoro smo stigli u Beograd, no sad razmišljaj kako ćeš nazad u B., pošto mu je Istok bio ispričao dio putešestvija, naravno ne pominjući kako je pokrao roditelje, jer ja ostajem u Beogradu, pa se odsad moraš sam snalazit!

Ne brine Istoka kako će se snaći putujući kući, nego ga neprestano muči pomisao kako da se pojavi pred ljutitog Nastadina, koji je sigurno saznao da je Istok pokrao pare, koje je dao Mijojki kako bi ih čuvala za crne dane, kako su zborili.

Nije Veliša mnogo mario više za Istoka, no mu reče da se od sada snalazi sam kako može i umije, jer Veliša narednja desetak dana treba da pronađe svoje kupce i da rasproda prošvercovanu robu.

*

* *

Istok je imao malo sreće, pošto ukućani ne posumnjaše na njega, nego sumnja za krađu novca pade na Istokovog daljeg rođaka, Vujoša, đaka učiteljske škole, koji je početkom te školske godine došao da stanuje kod Nastadina. Dobrodušni Nastadin nije imao srca da odbije Desislava, svoga rođaka, koji mu ne bijaše mnogo prirastao za srce, jer se tokom rata varakao, ne iskazujući otvorene simpatije ni prema partizanima ni prema četnicima. Ta kolebljivost je bila smetnja uspostavljanja bliskih i prisnih odnosa Nastadina i Desislava, jer Nastadin zaokupiran komunističkom idejom nije nikoga doživljavao kao bliskog, ko nije javno iskazao svoje simpatije za Revoluciju i Komunističku partiju.

Sumnja je pala na Vujoša, pošto se u povjerenju njegova majka Stanislava žalila Mijojki, kako je Vujoš ojadio svoga oca, krađući mu novac, koji Vujošev otac bijaše namijenio da kupi konja, jer mu vukovi zaklaše konja neđe u nekim lazinama u Smrčevici. Da nije pobjegao ispred razljućenog oca, ko zna šta bi bilo sa Vujošem, jer otac bijaše latio šekiru da ga zakolje.

Obistinila se sumnja da je Vujoš pokrao očev novac, jer poslije jedno dvadesetak dana u Laništa dođe u novom odijelu i uglancanim novim cipelama. Iskoristi Vujoš priliku da se pojavi u selu, pošto je znao da mu je otac Desislav otišao na sahranu jednom prijatelju u Bijelo Polje.

Planirao je Vujoš da u Laništa ne dolazi do kraja školske godine, pa ako položi maturalni ispit u učiteljskoj školi, a siguran je bio da hoće, jer je bio vrlo dobar đak; računao je da će to makar malo odobrovoljiti Desislava, te da će mu za krađu otac progledati kroz prste, kad mu pokaže da je završio učiteljsku školu.

Nadao sa velikom sigurnošću i da će početi da radi u osnovnoj školi u Laništima na mjesto dotadanjeg učitelja, jer te školske godine seoski učitelj Todor završavaše svoj radni vijek, odlazeći u penziju. Vujoš je bio siguran da će njega zapasti na Todorovo mjesto, pošto on bijaše jedini podbijesnički đak u učiteljskoj školi, a istovremeno bijaše od Kojadinovića, koji listom odoše u partizane, osim njegovog oca Todora, koji je najviše vremena za vrijeme rata proveo varakajući se od sela do katuna i od katuna do sela.

Budući da bijaše od Kojadinovića, koji maltene listom odoše u Revoluciju, Vujoš smatraše da mu je to dodatni plus, kad bude pisao zahtjev za dobijanje posla na mjesto učitelja Todora. Kao đak osnovne škole je slušao kako neki seljani pogrdno zovu Kojadinoviće često kriomice Mošova kopilad. To

bijahu oni seljani, koji ne mogu da smisle komuniste, koliko pas mačku.

To Vujoša nije brinulo, uzdajući se u jake bratstvenike, koji bijahu uveliko zašli na funkcionerska mjesta, kako u vlasti, tako i u Partiji. Siguran da će početi da radi kao učitelj, zaricao se da će od plate, koju bi počeo da prima. trostruko nadoknaditi ocu novac koji mu je bio pokrao.

*

* *

Nije Istok ni u primisli mogao da pretpostavi šta se događalo u njegovoj kući kad je pobjegao. Od nečega nepoznatog što ga odjednom spopade uzigra u njemu svaki damar, predošćajući da se nešto ukućanima desilo. Sve više se plašio od očevog postupka, šta će biti kad se sretnu, te u jednom trenutku pomisli da je najbolje da ne dolazi kući, nego da ostane u Beogradu. Prošlo je više nego godinu dana od kad je Istok pobjegao od kuće. Za život u Beogradu imao je dovoljno novca, pošto pođe u banku te zamijeni neke američke dolare, prosto ne vjerujući koliko mu hrpu novčanica za dolare dadoše u banci.

Napravi ovakav plan: nekako će doznati Gorčinov telefon, pa bilo da ima telefon na stanu, koji je Gorčin u međuvremenu dobio, bilo da ga pozove na gimnazijski telefon, đe Gorčin uveliko bijaše zasio na stolicu pomoćnika direktora škole.

Raspita se đe je pošta, pa izuzetno ljubaznu činovnicu na jednom šalteru upita, kako bi pronašao broj telefona svojih u B., na šta mu činovnica dade jednu ogromnu knjižurinu, sa telefonskim brojevima iz cijele Jugoslavije.

Snade se nekako Istok, pronađe imenik za B., pa sa uzbuđenjem počeo da traži po imeniku, nailazeći na poznata imena, radujući se kao da je te ljude srio. Pronađe i ime svoga

oca, od uzbuđenja i radosti ne zapisa broj, nego, kao da ga ureza, upamti taj broj, vrati imenik činovnici, a činovnica mu istovremeno objasni da će dobiti željeni broj, samo neka pričeka, pa će ga ona pozvati i reći u koju kabinu da uđe i razgovara sa kim je želio.

Uhvati drhtavica Istoka, pa od te drhtavice počeo da mu se tresu vilice, cvokoćući zubima, kao da je go golcijat na najžešćem sjevernom vjetru. Nastavi da se čitavim tijelom tresu od straha – šta ako mu se javi Nastadin.

-Pa prekinuću vezu - razmišljaše Istok, zaključujući da će biti najbolje i da se ne javlja svojim. - Kako da se ne javiš, crna ti pamet, pošto ne možeš ni da pretpostaviš koliko si muke, suza i jada nanio svakome tvome, pa i tvrdokornome Nastadinu, koji je često kriomice, kad bi ostao sam plakao, ne sušeći obraza.

Tako Nastadina jednom zateče Mijojka svog u suzama, pa se skameni od straha da nije čuo neku zlu vijest o Istoku, a Nastadin joj, kuražeći samoga sebe objasni, da mu je iznenada muva ulećela u oko, pa ne može da zaustavi suze.

Skupi hrabrost Istok kad ga pozva šalterska činovnica da uđe u kabinu, bojažljivo podižući slišalicu, kad sa druge strane začu čarobno milozvučni majčin glas, koja pita ko zove.

-Ja sam majko - jednostavno reče Istok, a Mijojka ga sa nevjericom dva – tri puta priupita ko govori, ne vjerujući svojim ušima, jer Istok bijaše počeo da govori dubokim glasom, koji naglo počeo da podseća na Nastadinov govor, što govoraše da se Istok već dobrano zamomčio.

-Ko je to, da se ti ne sprdaš sa mojom mukom, sram te bilo!

-Ja sam majko, Istok govori sa tobom.

Mijojka naglo preblijede, pa se sniza, padajući, kao da nema ni jedne kosti. Pritrčase kćerke da prihvate majku,

a najprisebnija treća po rođenju, Zlatana prihvati ispuštenu slušalicu, pa žestoko vrisnu u slušalicu:

-Slušaj ti bitango! Moli Boga što nijesi neđe bliže, e bi ti bilo zapazno za navijek, kad bi te dohvatio moj otac. A ni od nas ostalija ne bi ti se drijemalo!

Ne prepoznade Istok odmah koja to od sestara govori, pa poče da ređa imena počev od najstarije, dok ne dođe do Zlatane, a ona prkosno viknu:

-Da ja sam Zlatana, a ko si ti, što redom pominješ moje sestre?

-Istok ti govori ludice moja - raznježeno se obraćajući sestri.

Zlatana mu, sada već žestoko ljuta, odgovori:

-Pa što se ne dovukuješ kući bitango i rđo jedna, no nam oči iskapaše od suza, ne znajući šta je sa tobom. Sram te bilo, fukaro bezobrazna, očeš sve da nas poubijaš tvojim idiotlucima! Evo ti se ojađena majka snizala i onesvijestila, ko zna oće li ostat živa.

Istok se samo zagrcnu, pa prekide vezu, u trenutku odluči:

-Idem kući, pa kad bi me Nastadin ubio!

Pošto plati poštanskoj činovnici za razgovor pođe istoga časa na autobusku stanicu, đe mu objasniše da uveliko autobus direktno saobraća iz Beograda za B. Objasniše mu da prije šutra uveče autobus ne kreće, a da može odmah kupiti kartu, što on i učini, pa se zaputi do najbliže kafane, đe, zadovoljan odlukom da se vrati kući, šede i poruči da nešto pojede, pošto ošeti žestoku glad, koja ga bijaše skolila. Do tada ne ošećaše da je gladan, pri pomisli na kuću i ukućane, dok ga ne zapahnu miris jela iz kafanske kuhinje.

Nije mnogo razmišljao đe će prenoćiti, jer je znao da mu ne ginu klupe na autobuskoj stanici, ali je zato brinuo šta će

biti ako tvrdo zaspi, da mu neko ne ukrade torbu. Zato odluči da ni po koju cijenu ne smije zaspati, dok ne uđe u autobus, pa će onda da priligne na zadnje šedište, ako ne bude gužve, stavljajući torbu sa Karmelovim parama pod glavu. Preturi nekako preko glave tu, za njega, dosada najdužu noć, pa kad svanu smožden nespavanjem, poče nestrpljivo da šetka po autobuskim peronima.

Šetajući prišeti se Italiju, Đovane, Sandrine i svih onih ljudi koje je srijetao dok je boravio kod Sandrine. Poče da ga grize savjest, zato što se tako nesojski ponio prema Sandrini, koja ga stimaše kao već odraslog čovjeka i u zadnje vrijeme pravog ljubavnika.

No na samu primisao o onima koje je ostavio u B. brzo prebolje tu svoju grižu savjesti, misleći da ni Sandrina ni Karmelo, ni ostali, po njegovom mišljenju nijesu mnogo precrkli od posla dok su zarađivali novac, koji će on sada da troškari, onako budan sa- njajući kako da najbolje iskoristi novac koji pokrade od Karmela. Istini za volju od Sandrine nije ništa uzeo, osim što će joj nanijeti bol takvim postupkom. A tek ako pretpostave da je ukrao Karmelu novac, kakvo bi tek bilo Sandrinino razočarenje bilo, zbog njene nemjerene dobrote, koju je iskazivala bezrezervno prema Istoku.

U tom svom razmišljanju primijeti da je postavljen autobus sa večernjim redom vožnje i oznakama kuda ide, ispisanim krupnim crnim slovima, na jednoj bijeloj plastičnoj tabli. Slova bijahu ispisana tako lijepo, da u njima Istok prepoznade stil svoga nastavnika crtanja Rusmira Ratiborca, pa mu nekako dođe toplo oko srca, jer odmah ošeti dah rodnoga kraja, za kojim je čeznutljivo i potihio patio.

Tabla sa natpisom biješe smještena pri dnu stakla ispred vozača, pa Istok skoro trkom uleće na vrata autobusa, đe ga

srete kondukter, koga Istok prepoznade, jer to bijaše otac njegovog druga iz razreda. Malo streknu Istok, a kondukter mu ravnodušno zatraži kartu, ne obraćajući mnogo pažnju na Istoka, ne prepoznajući ga, nego u njemu gledaše putnika kao i sve ostale. Na Istokovo pitanje da li ima slobodnija mjesta pozadi, odgovori mu, kako danas nema mnogo putnika, pa osim u prvim redovima sedišta, može da bira i da sedne đe mu je milo.

Odmah Istok prođe do zadnjija sedišta, nasloni se, podmećući torbu pod glavu, pa tvrdo zaspao, prije nego je autobus krenuo.

*
* * *

Velika tmuša, najednom, kao da je nekom čarolijom odnesena, pretvori se u beskrajno more svjetlosti od uličnija svjetiljki i svijetla koje dolazaše sa sušednih zgrada i ogromnih staklenih prozor - vrata na zgradi autobuske stanice iznenadiše Istoka, koji naglo probuđen tolikom količinom svjetlosti, koja se upi u njegove zjenice, pa prosto komiran tvrdim snom, nikako ne uspijevaše da se snađe đe je.

Autobuska stanica u Novoj Varoši, gužva od putnika na njoj, rezak i opojan miris od borovine sa okilnih brda se uliše u Istokov nos, a on, inače stravljen od svakog iole jačeg zvuka uznezdavljeno protrlja oči, ne shvatajući đe se nalazi. Hladnjikav vazduh, koji novi putnici uniješe sa sobom u autobus brzo rastrtjezni Istoka, pa jednu stariju ženu, koja se udobno smještaše da sedne blizu njega priupita, đe su sada, pa kad mu on kaza, još dublje se povuče u sami ćošak autobusa, ne ispuštajući torbu iz ruku, nego je čvrsto prigrlivši, okrete leđa ovoj ženi, ne želeći da sa njom više priča. Ne dugo potom nastavi autobus skoro monotone kretanje, a mirno kretanje

autobusa ponovo uspava iscrpljenog i umornog Istoka.

U samo sviitanje autobus ponovo naglo zakoči, pa se potom ču velika galama i vika od razjarenih seljaka koji bijaju podranili da ćeraju stoku na Pazar, jer autobus zbog neoprezne vožnje uleće u jedan oveći buljuk jagnjadi, zgazivši prednjim točkovima dvoje, koja bespomoćno, u samrtnom ropcu, pokušavahu zadnjim djelićima snage da se pokrenu.

Izađoše iz autobusa vozač i kondukter, a za njima nekoliko radoznalija putnika. koji dobro dođoše vozaču, koga odmah opkoliše seljaci, pokušavajući da se sa vozačem fizički obračunaju. Razdvojiše putnici ljutite seljake od vozača, koji se branjaše koliko je mogao, pokušavajući da objasni kako su mu jagnjad naglo istrčala sa puteljka, koji se ukrštao sa glavnom cestom, i da nije stigao da zakoči na vrijeme.

Gleda Istok kroz prozor autobusa šta se dešava, pokušavajući da odgonetne đe se nalaze. Po seljačkom crnom, suknjenom odijelu i crnogorskim kapama na glavama seljaka zaključio da su stigli u Crnu Goru, kad među grupom ljutitija seljaka prepoznade oca jednog svoga druga, druga iz razreda, koji je svaki dan pješačio po sedam - osam kilometara u jednom pravcu, kako bi došao u školu.

Šeti se kako je taj čovjek dolazio skoro svake neđelje kontrolišući sina kako uči i kako se ponaša u školi. Sa osmjehom se prišeti kako je đed toga njegovoga druga jednom uletio u razred, pa razrednom starješini njegovog unuka reče autoritativno: „Pritegni ga, kumim te velikijem Bogom, e po vas bijeli dan bleji za nekim đevojčicama, a loptu ne ispušta ni kad legne da spava, no sa njom ide u krevet!“

Istok se obradova na samu pomisao da će uskoro ugledati svoj grad i u njemu njegove bliske i drage ljude, ali ga odmah preseče nešto preko stomaka, kad pomisli na neumitni susret

sa stvarnošću, sa goropadnim Nastadinom, ljutitim i izmučenim majčinim licem, brižnim, ali spremnim da oprostite, sestrama.

Nekako se smiri galama ispred autobusa, vjerovatno nagodbom šofera i oštećenija seljaka, pa šofer zauze svoje mjesto, i nastaviše put, te kroz jedno desetak minuta udoše u prostor, koji nazivahu autobiska stanica, prostor zakrčen u neredu parkiranim autobusima i po kojim kamionom.

Objavi kondukter da su stigli na odredište, a putnici, kao da ih neko juri, skoro jedan preko drugog navališe ka izlazu iz autobusa, samo se Istok nevoljno i polako pridizaše, i sam ne znajući šta će sad da radi.

Kad izađe iz autobusa, dočeka ga jutarnja svježina i rezak vazduh pun mirisa, koje Istok prepoznade, pošto je često u jutarnjim satima ustajući rano išao sa knjigom pod pazuhom, osećajući taj miris koji se opijajućom svježinom širio po cerovoj šumi oko manastira. Tamo je Istok za lijepija proljećnija dana često odlazio, kako bi, ni od koga uznemiravan učio, malo podalje od kuće prema hrastovoj šumuci, u kojoj se svojom raskošnom ljepotom gordijaše manastir, napravljen u trinaestom vijeku, nažalost prilično zapušten, mnogo puta paljen od strane turskih osvajača i još više puta obnavljan prkosom i dobrovoljnošću žitelja okolnija sela i grada B.

Seljaci, naročito stariji ljudi i žene, brojno, a varošani kriomice, pošećivali su manastir, i pored komunističke propagande protiv crkve. Prema manastiru bi u ranim jutarnjim satima, posebno o velikim crkvenim praznicima, prosto potekla rijeka, što je moguće ljepše obučenih u, najčešće suknenu, a poneko i u zlatnu crnogorsku robu, organizujući crkvene sabore, pred nemoćnim bijesom komunističkih čistunaca.

Nesigurno koračajući, kao malo dijete kad se uči da hoda, krenu Istok prema kući, kad pred njega onako uplašenog

i zbunjenog stade najstarija sestra Sofija, koja je do tada držala pod ruku svojega muža, jer se u vrijeme Istokovog odsustva udala; pa sa nevjericom kriknu:

-Mili brate jesi li to ti?

Istok se toga časa prosto ukoči, što od straha zbog susreta sa najbližima, što od osećanja krivice, zbog svega što je počinio, pa se naglo okrete prema glasu koji je dolazio, kad se na njega kao usov svali sestra, grleći ga, ne mogući čestito da progovori, koliko bijaše zbunjena i uzbuđena što je vidjela brata. Istok stao kao da je neko poboo neki ojači stub, pa ne može da se pomjeri sa mjesta, dok u jedno zlo doba progovori, skoro grubo odgurnuvši sestru, ravnodušno progovori:

-Ja sam, kao što vidiš - pa kao da je on stariji nastavi - šta cmizdriš tu?

-Kako te nije sramota bezobrazniče da tako pričaš, a mi ne sušimo obraza više od godinu dana, što zbog tvoga bjekstva od kuće, što zbog dedove i babine smrti. Majka ti se ispisala sa ovoga svijeta, pa došla ka vijeljka, a otac precrnio ka crni gavran, u kući skoro ni sa kim ne progovara, jer ovoliko muke da je palo na onaj gromadni Sokolovac bilo bi mu teško, a ne na njega, ožalošćenog za dobrijem roditeljima, unesrećenom od tvoga bjekstva i pomame, problemima na poslu, i svađom sa Vujošom i njegovim ocem. No ti ne znaš zbog čega! Otac je išćerao Vujoša iz kuće, pošto mu Vujoš pokrade neke pare, za koje su znali samo majka Mijojka i naš otac.

Kao da zbacila ogromni teret laknu Istoku, pošto shvati da se na njega ne sumnja da je on ukrao očev novac, pa se naglo okrete sestri, grleći je, koja ne shvati, od kud taka nagla promjena u ponašanju kod Istoka i toliki izliv nježnosti. Skoro i ne obraćajući pažnju na zeta povuče sestru, da što brže krenu da idu ka kući.

*
* *
*

Dok su se kretali prilično brzo idući kući, sestra ga požurivaše, kako bi što prije stigli. Mada brzo, Istok zamišljen nevoljno idaje, pokušavajući da smisli kako će se ponašati pred roditeljima, sestrama i ostalom rodbinom, kad mu sa leđa priđe Miraš, sa kojim je sedio u klupi, sanžno ga obujmivši preko ruku i nabreklija prsi, pa iako jak kao međed, Istok ne moga da mrdne, dok Miraš malo ne popušta stisak, pa mu zaždi dobar šamar, govoreći:

-Konjino jedna došao si! Mi smo pomislili da su te neđe u tom tvom lutanju utukli, čim nema nikakoga glasa od tebe.

Ljutito se poslije popuštanja stiska i žestokoga šamara, što ga dobi od školskog druga, okrete Istok, hoteći da se odmah obračuna sa onim, ko se usudio da ga ovako žestoko ošamari, ali prepoznade Mikaša, pa u njeme splasnu sva ljutnja, jer je sa Mikašom drugovao, od kad se doselio iz Laništa, bivajući i istom odjeljenju, sedeći godinama zajedno u istoj klupi. Istok nije imao rođene braće, pa je Mikaša doživljavao kao rod rođeni, a i bio mu je blizak kao rođeni brat. Malo bi se ko usudio da ošamari Istoka, znajući njegovu prijeku narav i osionost, što ju pokazivaše svuđe i na svakom mjestu, osim Mikaša, koji je mogao što šta da mu uradi, a da Istok ne progovori riječ.

Istoku se malo razvedri pred očima, jer mu je sad Mikaš dobrodošao da uđu zajedno u kuću, kako bi izbjegao neugodnosti pri susretu sa ukućanima, računajući da neće pred Mikašom biti neprijatnih scena i nemile priče, zbog bjekstva od kuće, pa bi Mikašu oprostio i da ga je više puta udario.

Zajednički stigoše kući, u koju već bijaše utrčala Sofija, grabeći muštuluk ukućanima: majci i sestrama, jer Nastadin bijaše već otišao na posao. Mijojka se tresse kao prut nad vodom,

bez kapi krvi u obrazima, drhtavog glasa, skoro ne mogaše da progovori, grca u suzama od radosti, pa onako mršava, skoro kao isposnik, samo se objesi o vrat svome sinu u međuvremenu dobro izraslom, koji zagrlji majku, onako kako to nije nikad do sada činio, osećajući kako joj udara srce, kao u preplašene, i u krletku ubačene ptičice.

-Sine moj mili, oči moje, srećo naša, sunce moje, što me danas ogrija, dobro došao! - stalno to ponavljaše, od uzbuđenja ne znajući ništa drugo da kaže, i da ga pita.

Pritrčaše ostale sestre, pa skoro obališe Istoka, prosto ga istržući iz majčinog zagrljaja, navalivši se na njega, tako da se pod teretom već odrasle tri đevojke Istok umalo sruši, ali se nekako održa. Ništa mu to sada nije teško, nego ga hvata ledka, i pored te dobrodošlice, strahujući kako će da ga dočeka Nastadin, pošto jedna radoznala komšinica bijaše već otrčala da nađe Nastadina u kancelariji, i da mu ugrabi muštuluk, da mu je sin stigao.

Nastadin okupiran sa nekakvim papirima, u koje bijaše prosto zaronio, samo ravnodušno podiže glavu, ne pokazujući, da mu je ta vijest prosto pomutila svijest, pozva sekretericu ostavljajući je da ona sredi taj kancelarijski krš, a on polako izađe, nesigurno koračajući od uzbuđenja za komšinicom, a ne hoteći da pokaže koliko ga je obujmila nemjerena radost, jer se nije nadao skorom Istokovom dolasku.

Kad Nastadin uđe u kuću, svi poustajaše, ukućani i komšije, koje se bijaju u međuvremenu okupile, a Istok kao omađijan, ne pomjeraše se nego onako preblijedio čeka Nastadinov prvi korak i postupak. Kako je ušao na vrata, Nastadin onako, kako je mnogo puta druge razgovarao u teškim situacijama, ujednačenim glasom, ne pokazujući uzbuđenje, samo izgovori:

-Jesi li došao serdaru. Dobro si nas izmučio evo godinu i više. Svaka ti čast! Šta li me još od tebe čeka, da mi ja da znam -

skoro proročanski se pitaše Nastadin. - A koliko sam muke vidio ovo vrijeme tvoga izbivanja iz kuće, to samo ja znam. No sve jedno, dobro došao! Dođi da te zagrlim jadan, da mi se makar malo ovog čemera iz lubine makne!

Jednijem momačijem skokom doskoči Istok do oca, pa ga ne zagrli, nego kleče, objumivši ocu koljena, kako je to činio dok bijaše mali, izražavajući na taj način radost zbog očevog dolaska. Isto tako se i sada ošeo, žaleći što više nije mali da ga poslije takvog susreta otac podigne u naručje.

Povuče ga Nastadin da ustane, pa se snažno zagriše, pri čemu Nastadin oseti ogromnu snagu kojom ga stiže Istok, do tada nepoznatu, jer ga Nastadin doživljavaše još da je nejakom dijete.

Najstarija Nastadinov kćerka Sofija, potrča, pa uz pomoć mlađija sestara odmah donese dobru šljivovu rakiju, koju je Nastadin posebno čuvao za svadbe svojih kćeri, a naročito je bio odvojio jedno bure, koje je zapečatio, računajući da će mu i to biti malo, kad bude ženio Istoka.

Mijojka posla jedno komšijsko dijete, koje se vješto uspena na tavan skidajući osušene krmeće pečenice i dvije pršute, koje je Mijojka posebno čuvala, neprestano se obnađujući da će joj trebati kad joj stigne sin. Nije ništa znala kud je i đe je, ali je nada nije napuštala, da će se baš ovako, iznenada pojaviti.

*

* *

Protrčaše brzo časovi radovanja, a razumni i trezveni Nastadin, pošto se nekako raskutaraše od ogromne gužve od rođaka, prijatelja i komšija, koji, neko iz radoznalosti, a neko radujući se zajedno sa Nastadinovom porodicom, nahrupiše na čestitanje i dobrodošlicu Nastadinovom jedvačeku; odmah

pozva Gorčina, svoga sinovca, sada direktora gimnazije, kako bi se dogovorili šta da se radi sa ovim bjeguncem od kuće i iz škole.

Stiže Gorčin, pa zinu od čuda skoro ne prepoznajući Isrtoka, koji se raskrupnjao, pa ga ima šta videt - prava ljudina, iako tek pristasali momčić.

-Đe si ti momčino, koliko nam brige zadade ne bilo ti prosto, a u sebi likuje, radujući se što pred sobom vidi još jedno gorostasno Kojadinovića, koji će, kad malo dozrene, biti ukras kuće i bratstva.

Šede Gorčin na jednu staru karijegu, na kojoj je šedio stric mu Nastadin, pa sa osobitim pažnjom počeo da sluša šta mu priča.

-Znao sam što me zoveš. Ne lomataj se sa tim problemom, jer je od danas Istok moja briga. Nadam se da će poslušat, da počne polako da polaže vanredno ispite iz razreda, koji nije završio, a poslije će on kao odgovoran čoe, nastaviti redovno školovanje.

Prosto porastoše uši Istoku od takvog uvažavanja, pa se u sebi zaklinje, da će poslušat Gorčina za sve što bude tražio od njega, pa makar da mu kaže da rukama zgrće žar sa upreta.

Počeo radoznalo sa pitanjima đe je bio i kud se lomatao ovoliko vremena, a Istok samo na preskoke prepričava poneki događaj iz vremena skitnje po Italiji, preskačući nemile trenutke i što je najvažnije, ne pomišljajući da spomene kako je pokrao Sandrininog ljubavnika, i da je došao do ogromne količine novca. Na savko pitanje odgovara rastrzano, sve premišljajući šta će i kako će sa tolikim parama.

Razmišljaše da se povjeri Gorčinu, pa da ga slaže kako je sa jednim svojim drugom dobio dosta novca na lutriji, i da ga je taj drug naučio, da prije polasda italijanske lire

zamijeni za dolare, marke i švajcarske franke. Tako bi mu bilo lakše da ih prenese, jer je tako imao manju količinu novca za prenošenje.

Učini mu se da to nije loše smislio, pa jedva čekaše da ostane nasamo sa Gorčinom, da ga upita šta da radi sa tolikim novcem. Pomože mu Nastadin, koji predloži da Istok i Gorčin prošetaju, pa da se dogovore, kako će biti najbolje da se počne Istok pripremati za vanredno polaganje ispita iz razreda, koji bijaše Istok napustio.

Izađoše pored rijeke, šetajući kroz njene otoke i lugove, kako bi izbjegli radoznalce, koji ih ne bi ostavili na miru, nego bi im se priključili u šetnji, čim bi videli Istoka, želeći da ga pitaju đe je bio ovoliko vremena.

Čim ostadoše sami Gorčin poče da nabraja, šta treba da nabavi od udžbenika, kako bi počeo blagovremeno sa pripremanjem ispita. Istok ga skoro i ne sluša, nego nestrpljivo čeka da Gorčin završi, kako bi pokušao da uz Gorčinovu pomoć riješi svoj problem sa tolikim novcem. Završi Gorčin priču o ispitima, a Istok mu ispriča da je donio dosta novca, pa upita Gorčina šta da radi sa tim novcem.

-Šta da radiš sa tim parama? Pa vidi se sa Nastadinom!

-Ne, neću. Nastadinu ću samo da nadoknadim ono što mu je Vujoš pokrao, a ostalo ću da zadržim za sebe. Reci šta je najpametnije da uradim sa parama?

-Odnijećeš ih u banku, pa najveći dio novca oroči a nešto ostavi da imaš trošak, da ne tražiš svaki čas od Nastadina i od Mijojke. Čak ne moraš ništa ni da odvajáš, nego, kad imaš tolike pare oroči sve, jer je kamata na oročena sredstva veća, a kamata će ti biti dovoljna za tvoje potrebe. U ovom malom gradu nemaš đe trošiti mongo para.

*

* *

Poslušá Istok Gorčina u svemu što mi u je predložio. Nadoknadi Nastadinu pare, za koje je Nastadin mislio da mu je pokrao Vujoš, objašnjavajući da je radio u jednoj trgovini, kod jednog trgovca, koji mu je dobro plaćao, obezbjeđujući mu dobar i udoban smještaj. Povjerova dobrodušna poštenjačina Nastadin u priču, koju mu ispriča Istok, pošto prije toga Istok bijaše obavezao Gorčina da ne priča o ostalom novcu, koji donese Istok iz Italije.

Kao pravi i dobar đak prionu da uči, spremajući ispите, prema uputstvima koja mu davaše Gorčin, pa kad dođe vrijeme polaganja ispita iznenadi i profesore, pa i Gorčina, koji skoro da ne mogaše da vjeruje, kako se dobro pripremio Istok.

Narednu školsku godinu dočeka kao redovan đak, nastavlajući da uči i ređajući dobre ocjene, te kao brzi voz protutnja kroz školu, završivši sa odličnim uspjehom. Bijaše riješio da ide na studije u Beograd, računajući da će tamo naći strica Kostadina, ali se njegovoj želji ljutito ispriječi otac Nastadin, poučen skitnjom i nezavršavanjem studija svoga brata Kostadina.

Sa svojim dobrim prijateljom, ratnim drugom, koji bijaše šef u Vojnom odsjeku uredi Nastadin da pošalje Istoku poziv za vojsku, da makar na trenutak prekine njegovu želju za studijama, istovremeno računajući da će se poslije dolaska iz vojske Istok izuzetno uozbiljiti, i sa njim moći da se prave planovi šta će i kako dalje.

Ne vjerujući da mi je došao poziv za odsluženje vojne obaveze, Istok se naivno požali ocu, a Nastadin, sada već oporavljen, ga dočeka kao iz puške:

-No šta si mislio? Mora se izmimiriti dug prema domovini! Vjerovatno im prema vojnim planovima treba neko kao ti, pa su

te zato pozvali - likujući u sebi, što će makar jedno duže vrijeme biti bezbrižan zbog Istokove prijeke naravi, jer je znao da kod vojske vlada gvozdena disciplina, i da će makar malo uticati na njega, kako bi suspregao svoju mladalačku neobuzdanost.

I to maltretiranje, koje mu nametnuše bez njegove saglasnosti, preturi preko glave Istok, pa poslije skoro dvije godine dođe kući. Ljut, nije čak htio da dolazi na propisana vojnička odsustva, nego mu za toliko skратиše vrijeme trajanja vojne onaveze.

Iako su se Nastadin i njegova rodbina spremali da po starom običaju prirede Istoku ispraćaj u vojsku, Istok to nije dozvolio, kao što skoro krijući stiže u B. iz vojske, kako bi bio što manje izložen radoznalim pitanjima i prepričavanjima.

Nervozno počeo da razgovara sa ocem Nastadinom, poslije ne baš srdačnog pozdrava kad je stigao, nego mu ljutito reče:

-Kad si mi uskratio studiranje, sad viđi nekoga od ovija tvoija prijatelja da me zaposle, da ne bazam po varoši besposlen, kao gluva kučka.

To Nastadinu pade kao melem na ranu, jer je to značilo da Istok planira da ostane kod roditelja, te da ga neće hvatat pomama za skitnjom. Pomisli:

-Taman, dako se oženi i posve smiri - pa još nije bio čestito ni večerao ortča kod svoga ratnog druga, direktora jedne velike fabrike, u kojoj bijaše zapošljeno više hiljada radnika, koji mu prosto reče:

-Neka tvoj sin dođe sutra i neka se javi kadroviku, a ja ću već obaviti razgovor sa tim čovjekom, đe da rasporedimo tvoga sina.

*
* *

Raspoređiše Istoka da radi u fabrici, u kojoj bijaše odjeljenje za doradu robe, u kojem bijahu zaposlene samo žene. Istoku pala kašika u med. Svaki čas po neka od onih radnica dolazaše da preda zapakovanu robu, a Istok vrijedno potpisivaše priznanice da su robu predale. U početku vrlo stidljivo, a kasnije bez imalo srama dolazahu kod zgodnog Istoka, poneka da pita za nešto, što joj nije jasno, a poneka da popije kafu.

Shvati Istok zbog čega one tako često dolaze, pa kao da je samo to čekao, počeo da navaljuje na te mlade zaposlene žene. Ne branjahu se mnogo, nego bi poneka žurila da u toke smjene preda robu makar dva put. Magacioner objeručke prihvataše gotovu robu, a Boga mi nije propuštao ni da se prihvati ni te vrijednuluje, koja toliko žuri da robu preda čak i po dva - tri put u toku smjene.

Raspomamljen od toliko žena, u početku nije gledao da li su lijepe ili ne, da li su starije ili mlađe od njega, nego bi ih uvodio u svoju kancelariju, u kojoj bijaše jedan udoban otoman i neke stare fotelje.

Potraja to Istokovo ludovanje dok se ne počeo govorkati o Jugoslaviji kao bivšoj državi, koju nije trebalo zanavljati poslije Drugog svjetskog rata, u kojoj već bijahu počele prvo političke čarke, a potom i ozbiljni i otvoreni sukobi izazvani probuđenim nacionalizmima i razmišljanjima kako da se vrate neki stari dugovi, još iz Drugog svjetskog rata, ili ko zna iz kojih vremena.

Počеше otvorene demonstracije po Kosovu i Metohiji, pri čemu Albanci tražahu svoju republiku, u Hrvatskoj počeo puškaranje, a uz blagoslov vodećih političara i u ostalim krajevima krenu pomama od nacionalističkih htjenja i parola. Sterilno jugoslovensko rukovodstvo ne mogade ništa da učini,

a vojska u svojoj neorganizovanosti i nemoći, izdijeli se na nacionalne vojske, u kojima bijaše sazrela želja: svako svoju državu, pa se od šest, nekada bratskih naroda izrodiše i u krvavoj borbi stvoriše nove države.

Vodeći političari u Crnoj Gori počеше priču o obaveznom ratu za mir, i o tome kako neće ni šah više da igraju od kako se pojavila hrvatska šahovnica. General Torbica namjerno pusti te pogibe dvanaest Crnogoraca, kako bi što više pridobio Crnogorce da jurnu i da svećaju poginule, a Crnogorci, najvećim dijelom sumanuto, kao u transu, krenuše u osvetničke pohode, ne hajući što će tada i sami nastradati, kao i mnogina protivničkih vojnika i nedužnog stanovništva, i ne mareći što takvo ludilo donosi u najvećem pogibiju onima koji misle da osvajaju.

Otpoče mobilizacija svega stanovništva, koje je bilo rezervni sastav, pa i Istoka prisilno odvedoše na ratište, mimo njegove volje. Mnogima rezervistima dobro dođe i priča koju ponavljahu iz Narodne stranke, pošto uveliko bijaše zaživio višepartizam u do tada monolitnoj komunističkoj državi; kako je Dubrovnik srpski grad. Ta pitka priča glavnih ideologa Narodne stranke prijenu za ovaj polusvijet, kao kad se nešto zabetonira armiranim betonom.

Zabradatili, zakosmatili, neuredni, u zapuštenim uniformama rezervisti, jedva dočekaše da se domognu Konavala, poneke zavodljive Konavljanke i Konaovske župe, u kojoj mirni težaci mukom stvarahu snošljive uslove za život.

U početku se Istok nije mogao načuditi od kud tolika mržnja prema dojučeranjim komšijama, sa kojima se živjelo u miru, ali kad viđe da su počeli da ginu i njegovi drugovi i prijatelji, oseti kako ga neka muka steže za grlo, kao da je okačen na vješala. I on poče sumanuto da juriša prema drugoj

strani, pokušavajući da izbjegne ubijanje, hoteći samo da zarobi nekoga od tih protivnika.

To mu pođe za rukom, pa u jednoj zašedi, koju bijaju postavili on i njegovi drugovi, zarobiše, neke jade, na brzinu mobilisane seljake, koje zvahu neprijateljima, čijeg vođu na licu mjesta strijelja jedan zadrigli bradonja, sa šajkačom i na njoj kokardom, koji sebe nazivaše ordonansom četničkog vojvode. Smuča se Istoku pa poleće hvatajući za grlo ubicu, hoteći da ga zadavi golim rukama, ali ga iz njegovih ruku spasiše saborci, ostavljajući vojnom sudu da odluči o sudbini ordonansa.

Već tada poče u njemu dilema pitajući se: „đe sam ja ovo zalutao, jesu li ovo ljudi ili zvijeri“? Kad bi se osamio, a to je čino vrlo često, razmišljao je da izda kućni i crnogoski ponos i tradiciju da se niko od Crnogoraca ne nazove dezerterom, te da napusti ovu razularenu rezevističku bulumentu, koja je bez ikakvih razloga ispaljivala čitave rafale iz kalšnjikova odlazeći na ratišta, plašeći i onako stravljen mirne ljude po selima i gradovima iz kojija dolazahu. Pomišljaše, ako napustim ovo ludilo pitaće me Laništani i u gradu B. „šta uradi kućeviću i odžakoviću, šta uradi barajktarski potomče. Zar da se meni barajktarskom unuku desi da budem vojni bjegunac, kako mogadoh da budem ratni dezerter“?. To ga je mnogo boljelo: sa jedne strane ne može da gleda nepočinstva, koja su pratioci svih ratova, a sa druge strane ga je kopkalo, da ne smije da bude prekoren zbog bjekstva sa ratišta, jer on je, to nikad nije zaboravljao, potomak nasljednih crnogorskih barajktara. Šta da radi?

Mnogo puta je jurio da izartiljerijske i puščane vatre izbavi po nekog ranjenog saborca, a u tom njegovom spasavanju, vukući ranjenog druga i njega pogodi metak u nogu, pa obojicu nekako izvukoše sa bojišta i ponesoše u improvizovanu bolnicu. Tu ostade nekoliko mjeseci, jer je nad njim izvršena prilično

nestručna hiruška intervencija, jer mladi neiskusni doktor bez rentgena nije vidio da mu je metak okrznuo kost, izazivajući naprsnuće na cjevanici. Da nije prebačen u bolnicu u velikom gradu zahvatila bi mu nogu gangrena i bila bi mu odsečena do ispod koljena. Zbog neblagovremeno stručno ljekarske intervencije pri ranjavanju, morade da provede po bolnica više nego pola godine.

Poslije svega što je preživljavao odluči:

-Ne vraćam se više na ratište, pa neka bude šta god hoće! Ja da gledam pljačku i bezraložno ubijanje ljudi ne mogu, a da sam promijenim ne mogu ništa, pa neka me nazivaju kako hoće. Bolje je biti i dezerter nego vojnik u ovako sramnom ratovanju.

*

* *

Vrati se Istok sa ratišta, još osećajući posljedice ranjavanja, pa se prišeti šta mi je ded Stamat govorio, da se od svake boljke mnogo brže oporavlja u mjestu rođenja. Zato ode u Nastadinovu brvnaru, sada prilično zapuštenu, koju uz pomoć bliskih rođaka dovede u red. Prišeti se kako mu je ded, još dok su živjeli u Laništima stalno ponavljao:

-Vodi računa o tome dijete, da je životni put jedno raskršće. Ako jednom odeš na pogrešnu bandu, nikad kraja. Teško se vrnut na pravi put. Zato dobro razmišljaj kad dođeš na to raspuć, kojim putem ćeš da obrneš!

-A kako ću znati dede kad je ta raskrsnica, na koji put da okrenem? Kako da odaberem pravi put?

-Samo će ti se kazat. No najgore će bit ako pobrkaš, pa moraš da se ispravljaš. Najbolje se uči na greškama. Bilo bi dobro da se učiš na tuđijem greškama, a ne na svojim!

-O kakvim raskrsnicama ovo meni ded priča, zabrinuto pita Istok samoga sebe. Ja kad izađem iz kuće pa dođem do

raskrsnice ispred seoske prodavnice, znam tačno kud da idem. Jedan put sa raskrsnice vodi put Mramorja, đe su velike ispašine, jedan put škole a jedan put planine Smrčevice. Lako mi je da odaberem, pošto bih već bio isplanirao i odlučio kud ću.

Tek mu je sad postalo jasno da ded nije mislio na ove obične seoske puteve, nego na neka raskršća što ih život pred čovjeka postavlja. Strahote od ratnih razaranja, od bombardovanja, od velikog broja poginulih u pomame nacionalističkih zvjerstava su se nadvijale sumorno prijeteći, nad, do juče skoro idiličnim mirom, koji je neuobičajeno dugo trajao u ovim, vazda ratom opterećenim krajevima.

Nadajući se da će brzo proći ovo ratno zlo, jer su se već nazirale prijetnje velikija sila, kako će bombardovati SR Jugoslaviju, i privesti spoznaniju prava Miloševića i njegovu politiku, ne uzdajući se u povratak na posao, pošto sve što je bilo industrija propade, kupi nekoliko krava i unajmi jednu izbjegličku porodicu da rade na pomalo zapuštenom imanju u Laništima i oko stoke, dajući im za uzvrat nešto malo novca i staru kuću, koja je kao dio dopala Istokovom stricu Kostadinu, o kome nijesu imali nikakvog glasa.

Taj, skoro idilični život u Laništima, malo odkrivi Istoka, koji se sada šeti svoga pubertetskoga ludovanja za pitomom i povučenom devojčicom sa kraja sela, Milosijom, pa riješi da je potraži. Tamo, đe je bila njena kuća nađe samo zgarište. Ispričaše mu komšije da je Milosoja otišla neđe u Srbiju, pošto joj umriješe roditelji vrlo mladi, a u jednoj svađi među rođacima, ubiše joj brata i zapališe kuću.

Uspjela je Milosija da se nekako izvuče, pa kriomice pobježe kod nekija rođaka, odseljenih poodavno u Srbiju. Saznade od tih komšija da se i Milosija preselila na drugi svijet, umrijevši na porođaju, pošto se bila udala za jednog Šumadinca.

Šeti se Istok hude sudbine svoga strica Jokaše, Nastadinovog brata od strica, kome tako iznenada umrije vjerenica, potom pomriješe na porođaju još dvije supruge, pa pomisli: to nas Kojadinoviće prati neko prokletstvo. A možda to vuče korijene još poodavno, pošto Stamatov otac, Istokov prađed, noseći ponosito crnogorski barjak na Bukovoj Poljani, u brigadi velikog crnogorskog junaka i pregaoca, pobratima knjaza Danila, crnogorskog vojvode Miljana Vukova, za koga je glasiti i ponosni Kuč Marko Miljanov, došavši na sahranu vojvode Miljana rekao: svi smo mi crnogorske vojvode vojvodice, a Miljan je vojvoda; pošeće sedam Turaka.

To nas Bog kažnjava, i ako su pošećeni Turci bili tada najveći dušmani. Da je Bog dao da nikad nijesam pogledao Milosiju, a ne već je bio počeo da pravi planove kako će brzo pronaći svoju prvu ljubav i da se po temelju skrasi u Laništima, oženi Milosijom i da vodi seoski domazluk, kako su to činili njegovi preci. To nju sustiže prokletstvo moje nakane i ljubavi. To je prokletstvo Kojadinovića.

Skoro raspamećen nenadanim saznanjem o hudom Milosijinoj sudbini, vrati se kući, i neopozivo odluči da potpuno napusti Laništa, rasprodajući sve što je bio nanovo skućio, a izbjeglicama ostavi rok od dvije godine da se snađu, i napuste njegovu kuću, ne pitajući ni za šta, već odavno penzionisanog oca Nastadina, dobrano oronulog i teško pokretnog.

Šta da dalje radi, pitao se nalazeći se po ko zna koji put na onom mjestu koje se zove životno raskršće. Pade mu na pamet dedova priča o raskršću, potraži Gorazda, kako bi ga Gorazd kao iskusniji posavjetovao šta da radi. Gorazd mu savjetova da se prihvati bilo kakvog posla, ili još ponajbolje će biti da sa novcem koji je blagovremeno praktično oteo od bankara, koji mu jedva dadoše taj novac, jer je bio oročen; započne neki posao.

Gazda Jezda i srpska majka Dafina, kako nazivahu ove novopečene bankare, tačnije ove gulikože, ojadiše narod, te im propadoše grdne devize, pošto banke objaviše bankrot. Da nije bio onako goropadan, pa se činovnici u banci prepadoše od Istokovog bijesa, te na zor - zorile izvuče iz banke oročeni novac, propalo bi mu sve, kao što je mnoini propalo.

Dugo se lomatao šta bi bilo najbolje da započne čime da se bavi. Opet mu se pred očima stvori slika starog i mudrog đeda Stamata, kao da mu i sada govori.

-Dijete dobro razmisli, šta da radiš. Ovo je jedno od onija raskršća o kojijema sam ti zborio. Sad moraš dobro razmisliti da ne pobrkaš.

-Kud ću sad majkoviću, govoraše u sebi Istok. Kako se zaputiti pravim putem, o kojem govoraše moj dobri đed.

Tako bezciljno tumarajući pored hučne rijeke, koja tecijaše kroz B., sreće se sa Velišom, koga praktično bijahu prognali iz Srbije, jer im je smetalo njegovo crnogorčenje i mnogo ružnih riječi javno izrečenih protiv Slobodana Miloševića i politike srpskog rukovodstva prema Crnoj Gori. To njemu bijaše izgovor, jer se po čaršiji pričalo da je pobjegao da ga ne bi utukli mnoina, koje je bezdušno prevario, poslujući sa njima, i bezdušno ih varajući.

Izuzetno srdačno se pozdraviše, i poslije mnogo uobičajenih pitanja đe su, kako su i šta rade, počeo da se Istok jada Veliši, kako ne zna i ne umije da se snađe u ovom bezsudnom vremenu. Prepun snage i spreman da se uhvati u koštac sa najvećim problemom, nema nade da će ići naći posao, pa su mu ta nemjerna snaga i volja bezkorisni.

*

* *

Veliša mu se pohvali, kako je spečalio nešto novca od svoje trgovine, kojom nije prestajao da se bavi ni u onom smutnom

vremenu, nego se pohvali da je tada baš najviše zaradio, pa sad dio tog novca daje na kamatu nuždanom svijetu, naplaćujući zelenaški i bezošćajno mjesečno toliko, da je mogao prilično lagodno da živi. Pripomenu da je kupio u centru grada jednu veliku staru, oronulu kuću, koju je preuredio, u kojoj je otvorio kafanu, a na spratu ima uređene sobe za zabavu gostiju. U kafani su mu konobarice lijepa djevojke iz Ukrajine u Rumunije, kao i poneka sa prostora bivše Jugoslavije

-Pa zar imaš obraza da tako dereš ovu nesrećnu sirotinju? De će ti duša, ne bilo ti prosto! Nijesi se valjda toliko ištetio, da si počeo da držiš kriomice javnu kuću?

-Što da ne! Kad narod to voli, evo mu to ođe, da ne mora da ide u veće gradove radi te vrste zabave! Potom se Veliša samo kiselo nasmiješi, pa mu ljutito, na Istokove primjedbe odbrusi:

- Samo ti barjači poštenjem, a kad dođeš do prošačkog štapa nemoj da me tražiš! No, ako imaš što para, ajde da se udružimo, pa ćeš mi ti pomoć da neredovne dužnike zajednički naćeramo, da kako god znaju vraćaju dugove. Dosta im je da znaju da se sa tobom družim, pa će već početi koljena od straha da im klekaju, a pare će vraćati kako sami znaju.

Tako, kako te Bog dao, da si ka od brda odvaljen, pomagaeš mi da ne bude nereda u kafani. Za dužnike sam ja našao lijek: da se ne bi sa njima ćupao oko vraćanja dugova i naplate kamate, napravim ugovor, po kojem će, ako ne budu dužnik plaćao kamatu i vraćao svoje dugove redovno, ostati bez onoga čime je garantovao da će dugove uredno vraćati. Sad će mi biti lakše da naplaćujem dugove uz tvoju pomoć.

Ako se udružimo nećemo prihvatati bilo šta od zaloge, nego isključivo vrijedne nekretnine: imanja, kuće ili stanove. Da ne bi bilo nesporazuma, angažovao sam ćuvenog advokata, stručnjaka za trgovinu nekretninama, ali su to samo ugovori

potpisani sa moje strane i od onog ko pozamljuje pred advokatom i mojim jednim drugom sa studija. Vješti advokat pravi ugovore tako da su omća o vratu, onome ko ne vrati dugove na vrijeme, jer će ostati bez onoga čime je garantovao da će vratiti dug. Tako je jedan momak, koji je bio naslijedio veliko imanje u predgrađu, ostao bez njega. Nije mogao da vrati dug, pa je imanje pripalo meni, a on se neće obestragao.

*

* *

Skoro ljutito ostavi Istok Velišu, pa najlak ode pored rijeke upućujući se ka svojoj kući, koju bijaše Nastadin, prodajući dio svoga imanja u Laništima sagradio. Radišni Nastadin je tražio mjesto za kuću, po savjetu nekih komšija kupi jedno desetak ari tamo de je u svoje vrijeme bila ciglana, znajući da je tu kvalitetna glina, pošto ga neki prijatelji iz sućedstva posavjetovaše, da na tom mjestu, sa majstorima iz Crne Trave, koji to rućno vrlo vješto rade i umiju, od te gline sa placa naprave ciglu za kuću.

Posluša Nastadin savjet, pa odlući, da kad već pravi ciglu, napravi mnogo više no mu je potrebno, i ako bude kvalitetna cigla dio proda, kako bi mu za njegovu kuću cigla ostala džabe.

Tako i uradi. Napraviše Crnotravci nepećene cigle za tri kuće, kopajući glinu, istovremeno praveći duboku jamu, koja će kasnije biti podrum planirane kuće. Po obavljenom poslu, pošto na avgustovskoj pripeci osusiše sirovu ciglu, formiranu u drvenim kalupima, vješto ozidaše veliku gomilu praveći ovecu piramidu sa zaravnjenim vrhom, ostavljajući male otvorćice u njoj, kuda će ulaziti vazduh, radi boljeg sagorijevanja uglja Kroz re otvore sipahu i sitni ugalj, da bi sagorijevao i ispekao ciglu.

Ugalj doćera gradski kolar u više navrata svojim kolima sa konjskom zapregom. Kola imadijahu visoke stranice i bijahu dobro popatošena, tako da kola bijahu veliki nepokriveni

sanduk u koji mogaše da stane dosta sitnog uglja, koji ostajaše pri kopanju uglja iz sušednog rudnika. Komšije su sa čuđenjem gledali, ne razumijevajući šta to radi Nastadin sa majstorima.

Poslije neprekidnog desetodnevnog loženja, sačekaše jedno desetak dana da se vatra ugasi i pečena cigla ohladi. Sumnjivo vrtijahu glavom komšije ne vjerujući da od toga može nešto biti, a kad počеше da razziđuju opekarsku piramidu, prosto zanijemiše od čuda.

Crvena cigla, izvanredno oblikovana u drvenim kalupima u sirovom stanju, vješto i kvalitetno ispečena ne razlikovaše se od cigle koja se mogaše kupiti u obližnjoj ciglani, ali mnogo skuplje nego što nuđaše Nastadin svoj višak cigle. Tako Nastadinu ostade cigla za kuću bezplatno, a troškove izrade podmiri prodajom, tako da mu ostade i nešto novca, kojim plati istim Crnotravicima da mu ozidaju kuću.

Sa smrčevom građom iz svoga gaja u Mramorju, parama dobijenim od prodaje viška cigle i dijela imanja i kredita, koji obezbijedi u banci, za kratko vrijeme napravi prelijepu veliku kuću.

Kad Istok stiže kući viđe užurbanu trku medicinskog osoblja iz hitne pomoći, koji na nosilima prinosahe preblijedelog Nastadina ambulantom kolima. Potrča da vidi šta je, a blagim pokretom ruke ga zaustavi doktor, govoreći mu:

-Mi na brzu ruku moramo u bolnicu, a ti dođi do bolnice i uzgred pozovi nekoga od rodbine i prijatelja, jer prema onome što sam na prvi pogled vidio, trebaće nam dosta krvi.

*

* *

Na veliku Istokovu žalost i žalost sve njegove familije, uže i šire rodbine, vječiti nemir, barajaktarski unuk, skojevski jurišnik, poslijeratni politički aktivista, dobri i časni Nastadin

ne izađe pobjednik iz ove životne bitke, kao što je tokom rata bezbroj puta nalazio izlaze iz bezizlaza, vodeći svoje saborce u pobjede. Izdade srce, onoga u čijem rodbinskom nizu nije bilo nikad izdajnika.

Istok i ne pomišljaše da sahrani svoga oca na gradskom groblju, kako ga nagovarahu Nastadinovi saborci, nego, vjeran tradiciji, sahrani Nastadina u Laništima na seoskom groblju, raskopavajući Stamatov grob, koji bijaše sahranjen u istom grobu, u kojem su bili sahranjeni i njegovi preci. U raskopanom grobu, otvorenom poslije jedno dvadesetak godina po Stamatovomj smrti, nađoše samo kostur i već pomalo požutjele kosti Nastadinovh predaka, koje bijahu pokupljene i ostavljene u jednom od čoškova porodičnog groba.

Nađoše u dnu groba ostatke od zlatnog veza sa crnogorske robe, pa kad malo razgrnuše, nađoše pregršt dobro potamnjelija medalja i odlikovanja, koja su dobijali za junačke podvige barjaktari Kojadinovići. Medalje su bile kačene na prsi po, za života, izražavanoj želji, da se sa umrlim sahrane. Kao da su i na drugom svijetu htjeli da se zore svojim medaljama i junaštvom. To malo začudi Istoka, zašto su medalje i odlikovanja sahranjivani sa umrlima, prišećajući se kako se neki ratni heroji iz Drugog svjetskog rata ni dan ni noć ne odvajaju od svojih odlikovanja.

U raskopanom grobu nađoše i dva barjaktarska grba, koji su u uglednim barjaktarskim kućama čuvani kao najveća svetinja, ali eto, poginuli barjaktari su bivali sahranjivani sa tim znamenjem, pa su se tako članovi njihovih porodica klanjali šenima svojih junačnih pogibaoca, ne hoteći da sa njihovih crnogorskih kapa skinu ta sveta odličja.

Po Nastadinovom pričanju, među kočopernim junacima iz posljednjeg rata, bijaše i onih koji su ta svoja odlikovanja

zaradili najviše boraveći po zemunicama, u kojima se skrivahu sa svojim ženama. Tako jedan od predsjednika opštine u varoši B., uz veliko junaštvo napravi četvero djece, da bi poslije oslobođenja bez imalo stida počesto prigovarao mnogini, kako su se kukavički ponijeli tokom Revolucije.

Njemu bijaše taman ka da je rat neđe u Africi. Kako dobi Spomenicu, to on najbolje zna. Da je ostao živ laništanski partijski sekretar, drugačije bi mu ptice pjevale. Moguće da mu ne bi bilo suđeno, ali bi ostao da i dalje pravi drveno suđe po Laništa, ka i mnogi njegovi seljani. Najbolje je to znalo uže partijsko rukovodstvo sela, koje nestade u ratnom vihoru, pa su se Isailo, taj nosioc Spomenice i njegovi istomišljenici međusobno izdarivaše odlikovanjima i zvanjima, kao pravi i jedini zaslužni revolucionarni pregaoci, koristeći to, što nema više među živijema onih, koji bi im rekli:

-Ćut, i da nijeste ni jednu prosmolili, jer može biti sada drugačije!

*
* *

Ožališe: rodbina, saborci, Laništani i sva okolna sela Nastadina, uz puščane plotune voda regularne vojske, jer Nastadin bijaše izašao iz rata kao kapetan, pa mu slijede vojne počasti pri sahrani, a ojađeno žalosni Istok ponovo turi prst na čelo, pitajući se:

-Kud i kako sad majkviću, kako da se snađem bez one ljudske gromade, moga dobrog i časnoga oca? On bi svakako našao pravo rješenje. Ovako ću morati sam da zloputam, pa će izderem.

Opet mu se pred očima stvori slika brižnog deda Stamata, koji ga i ovaj put podsećaše, da mora biti mudar, kako bi odabrao pravi put sa, još jednog raskršća, rasputnog za mnogo iskusnije nego li bijaše Istok.

Zatvori se u kuću, ne progovarajući ni jednu riječ sa majkom Mijojkom, koja se brižno uvijaše po kući, kao da će Istoka da povrijedi ako otvarajući vrata glasnije škripnu, kad ih otvori. Uzalud su sestre i zetovi, pošto se bijahu poudale sve Isrokove sestre; svekrovi Istokovija sestara, i brojni Nastadinovi ratni drugovi, pokušavali da progovore sa Istokom. On je samo ćutanjem odgovarao, gledajući u jednu tačku, skoro i ne primjećujući nikoga od tih dobroželatelja. Toliko ga bijaše pogodila Nastadinova smrt, da se majka zabrinu i ozbiljno uplaši za Istoka i njegovo zdravlje, pošto skoro ništa nije od jela okušao.

Među pošetiocima se pojavi i Veliša, pošto bijaše saznao da se sa Istokom dešava nešto, pošto ga nije vidio više desetaka dana. Za divno čudo, njega Istok kao da jedva dočeka, radujući se i poslije Nastadinove smrti prvi put se osmjehnu, pošto Veliša počeo da govori kako je inače i uobičavao u njihovom svakonevnom razgovoru. Veliša, kome Mijojka ispriča da se Istok zatvorio u samoga sebe i ni sa kim ne progovara, još sa vrata zasu Istoka oštrim riječima, za razliku od svih dotadanjih sagovornika, koji su skoro sa nekim strahom iztiha počinjali priču sa Istokom.

-Šta je, šta si se umrcinio? Priličili to tvome domu i porijeklu, da se zatvoriš ka neka zloslutna strina u kuću, i da se ne viđaš sa ljudima. Nijesi ti jedini izgubio roditelja. Bivalo je mnogo većija žalosti, nego što je tvoja za ocem, pa su se ljudi nosili sa tim bremenom dostojanstveno, kao što i priliči umnim ljudima. Samo se šeti zle sudbine onoga Krajimira iz Šljivovika, kome pogibe sin, pošto ga iz nehata ubi đevojka.

Sav narod, koji bijaše došao da isprati na vječni počinak momka, studenta treće godine na inženjerskim studijama u Beogradu, koji bijaše ukras kraju, a ne kamo li njegovim

roditeljima. Bijaše se slegla Gornja i Donja nahija gledajući, kako Krajimir bez suza, sa licem iskrivljenim od bolnog grča prima saučešće. Kad su krenula noslia sa njegovim mrtvim sinom ka seoskom groblju, začuo se opšti kolež od leleka i plača prisutnih žalbara. Jedino Krajimir nije okom trepnuo, dostojanstveni se držeći, doduše ne skidajući grč od čemera i tuge sa svoga lica.

Kasnije, ne želeći da njegovi seljani moraju da se zbog velike žalosti uzdržavaju od bilo kakvog veselja, sam bi prvi krenuo, noseći zdravicu da čestita domaćinu, rođaku ili komšiji ispraćaj vojnika u vojsku, dizanje rogova na kući, svadbarsko veselje ili bilo koje drugo radovanje, strogo prikričivši dolaskom na veselje:

-Neću da me vrijeđate, nego se ponašajte kao da se meni i mome domu nije ništa ružno desilo! Ne želim ni po koju cijenu da moja žalost bude smetnja vašem radovanju. Pa život je sastavljen od reda žalosti i reda veselja! Zato počnite sa veseljem i pjesmom.

Ovakva Velišina pridika ga otrijezni, kao pijanca, koji se poslije prespavane noći ispljuska ledenom vodom. Ustade sa svoga kreveta, sa koga nije ustajao danima, pa priđe Veliši, tresnu ga svojom ručetinom po ramenu, tako da ovaj posrnu od udarca, koji mu začuđeno viknu:

-Šta ti je, jesi li poludio. Umalo me ne obori tom tvojom ručerdom!

-Baš ti bratski hvala. Doveo sam samoga sebe, u stanje posljednje udovičine, koja ne zna ništa drugo, osim da cmizdri. Hajde da malo prošetamo, da znaju varošani da nije ostala pusta kuća Nastadinova, da ima ko da ostane poslije smrti moga Nastadina, kojim su se ponosili i poštujući ga i oni, koji ga nijesu voljeli, zbog njegove ljudskosti, čojskog i sojskoga držanja, a bogme i barjaktarskoga porijekla.

*
* *

Kako bi ga što više oraspoločio, Veliša prvo prošeta sa Istokom čuvenim varoškim korzom, pa potom ga povede u svoju kafanu, prepunu dima i polupijane galame gostiju i golišavih konobarica, koje se vješto izvijahu između stolova, izbjegavajući pružene ruke pripitih gostiju, koji pokušavahu, da konobaru u prolasku dohvate ili samo ovlaš pomiluju njihove zanosne obline.

- Pa je li moguće da u ovo vrijeme, kad se ljudi bore za koru hljeba da ima ovoliko manitova, koji luduju za golišavim konobaricama?

- E moj druškane, nije ovo ništa. Doći ćeš malo kasnije u večernje sate, pa ćeš tek onda vidjeti šta se ode radi.

Sedoše za jedan sto, koji je bio uvijek rezervisan za Velišu i njegove goste blizu muzičara i pjevačice, toliko golišave, da je svojom provokativnom odjećom dovodila do ludila polupijane i uspaljene goste, koji ne žaljahu posljednju paru da im pjevačica zapjeva i da se primakne stolu, kako bi je makar malo pomilovali po stražnjici, ili butinama, na šta se ona nije osvrkala, bolje li no da je to uradio malo jači vjetar.

Mada nije pio alkoholna pića ovaj put popi dvije - tri čašice dobre domaće šljivovice, od kojih se Istok se prosto raskravi, kao snijeg na južnom vjetru, pa poče sve više da zagleda pjevačicu i njene zanosne obline. Okrenu se put Veliše pa upita:

- Odakle ti je sve ovo osoblje?

- Konobarice su iz Ukraine i Rumunije, a muzički sastav odnekle iz Šumadije. Mlada pjevačica je pobjednik nekoliko lokalnih takmičenja mladih pjevača, te sam bio siguran da svojim pjevanjem može zadovoljiti

pošetioce moje kafane. Posebno se trudi kad pjeva crnogorske pjesme, koje gosti najviše poručuju. Isto tako žestoko umije da istakne svoje oblin, zavodljivo njišući bokovima. Ako ti se dopada, poslije završetka programa, možeš sa njom gore na sprat u njenu sobu, a ako nećeš tako, vodi je kući, pa se tamo malo zabavi.

- Kako j crnoj kući. Kad bi me viđela Mijojka sa njom, mislila bi da sam se oženio, pa ne bi dala da pjevačica više izađe iz naše kuće. Dobro je ona upamtila Nastadinove riječi, kad mi je jednom rekao, držeći se strogo patrijahalnih običaja, da me ne varaju dva uma, nego, da ona, koja sa mnom prekorači kućni prag, mora i ostati u kući, i da se ne smijem igrat sa tuđim obrazima i djevojkama.

Dobri moj Nastadin nije nikako mogao da se pomiri sa ovim savremenim shvatanjem života, niti sa onim što radi sadanja mladež. Ne daj Bože da je znao šta sam radio po Italiji i u onoj nesrećnoj fabrici, đe sam bio počeo da radim. Mislim da bismo nas dvojica završili za sva vremena. Nijesam siguran, ali bi me vjerovatno išćerao iz kuće.

- Dobro, evo ti ključ od jedne od onih soba na spratu, na njemu je broj, a ja ću reći pjevačici, da čim završi program dođe kod tebe za sto. Nijesi mali i neuk, pa viđi šta ćeš da radiš sa njom!

- Navratiću ja večeras, pa ću onda videt hoću li te poslušat.

Još uvijek se Istok lomatao, ne mogući da se tako odjednom odluči da počne sa izlascima po kafana, a još nije čestito uspio da se povrati od žalovanja za dobrim ocem. Dugo se premišljao, dok mu padoše ponovo na pamet Velišine riječi i priča o hudoj sudbini zlosrećnog Krajimira iz sela Šljivika, i njegovom dostojanstvenom držanju i kako je žalova za sinom.

*

* *

Kad se vratio iz Velišine kafane, majka ga ne dočeka uobičajenim pozdravom, nego nekako sa strahom, kao da u kuću ulazi neki nendani gost, a ne njen jedvaček, Istok. On to primijeti, pa se skoro veselo kako bi ju odobrovoljio, obrati majci: - Šta je jedna, što si se ustumarala, to sam ja, onaj vazdakadanji tvoj Istok, shvatio da onako moje ponašanje ne vodi ničemu. Ne daju se živi za mrtve! Mi moramo da se trgnemo i da nastavimo da živimo normalno, koliko je to moguće. Reći ćeš mojim sestrama, ako ih vidiš prije mene, da ih nijesam više vidio da cmizdre pred svakim. Ne valja se ni pred svakim zaplakat. Možda neko od zlobnika, gledajući nas kako plaćemo u sebi likuje, radujući se našoj žalosti.

Pošto mimo običaja bijaše kod Veliše u kafani popio nekoliko rakija, ode u svoju sobu i rasterećen odlukom da je njegova žalost nešto što će za sva vremena da zatomi u sebi, zaspao kao novorođenče.

Poslije dubokog sna, probudi se, skoro ne znajući đe je, koliko bijaše dugo spavao, jer ga po buđenju dočeka mrkli mrak. Probudila ga je mučnina u stomaku od gladi, pa izađe u trpezariju, upita majku:

- Ima li šta da pojedem?

Ona obradovana, što se Istok počeo ponašati kako je to činio prije Nastadinove smrti, radosno skoči kao da joj je dvadeset godina:

-Kako nema mili moj, pa postavi pred Istoka jelo kao da će da dočeka stidnoga gosta.

Istok samo začuđeno pogleda, pa navali na postavljeno jelo, jedući prilično halapljivo, kako to inače nije imao običaj.

Pošto završi sa jelom ode do svoje sobe, obuče odijelo, koje je nosio samo u nekim svečanijim trenucima, pozdravi se sa majkom i ode do Veliše, kako mu je bio i obećao, da će tokom te večeri doći kod njega u kafanu.

Na ulazu u kafanu ga zapahnu ustajali miris duvanskog dima i alkoholnih isparenja od kuvane šljivove rakije, pa Istok ustuknu, kao da ga neko odalami nekim nevidljivim predmetom, ali se brzo pripovrati, navikavajući se na neprijatni kafanski miris.

Prođe pogledom po kafani, skoro se ne snalazeći, kao da mu je prvi put da uđe u kafanu, a od zbunjenosti ga spasi mazni glas ljepuškašte, mlade pjevalice:

-Ajde, ulazi lepotane. Gazda mi je rekao da te sačekam ovde pred vratima. On je imao neki hitan posao, ali će se ubrzo vratiti. Možeš ako hoćeš da sedneš za naš sto, izusti ona u jednom dahu, kao đaćić, kad izgovara dobro naučenu pjesmicu, što mu je zadala učiteljica.

Pođe Istok za pjevačicom, pa kad priđe stolu za kojim su sedeli muzičari, ovi, kao po komandi poustajaše, nudeći mu da bira mjesto đe će da sedne.

Šede Istok, dohvatajući prvu stolicu, koja mu dođe pod ruku i poče da razgleda po kafani. Viđe neke svoje sugrađane, još uvijek sa dugim kosama i bradama, kao da su sad stigli sa ratišta, na kome su se manje isticali junaštvom, a više dobrim osećajem za paljevinu i krađu.

Prepoznade jednog vajnog profesora, koji ote kamion sa brašnom dočerujući ga u B., đe ga prodade bez problema, jer bijaše velika nestašica svih namirnica, naročito brašna.

Kad je ovaj oiađeni profesor vidio da mu trgovina ide dobro udruži sa još jednim rezervistom, do tada jednim od najboljih šofera u kraju, pa se kroz tri dana vratiše sa ukradenim kamionom punim rasnih krava, opljačkanih od nesrećnija

Konavljana. I tu dobro zaradiše.

Sa gađenjem Istok okrenu glavu od profesora, ali mu se pogled srete sa još nekima, nimalo boljim od profesora, pa taman krenu da ustaje, kad u kafanu uđe Veliša, sa vrata ga srdačno pozdravljajući:

-Đe su stari družje? Dobro mi došao! Nijesam se nadao da ćeš doći, računajuć na tvoju svojeglavost.

Istok se samo kišelo osmjehnu, pa prijeđe da sedi kod Veliše, ostavljajući muzičare da rade svoj posao, a pjevačicu da se onako golišava izvija, mameći polupijane goste da poruče što više pjesama, kako bi zarada Veliši i muzičarima bila što veća.

Dugo se lomatao Istok, šta da radi, jer se poče boriti sa svojim davašnjim porivom, da sumanuto jurne na sve što je žensko, ne birajući, ili da napusti ovaj Velišin brlog. U tom njegovom razmišljanju ga prekige naglo tuš muzike, jer su u tom trenutku naišle jedno pet šest, dotada kafani i čaršiji nepoznatih ljepotica, golišavih, kao da su krenule na plažu.

Pobjednički pogleda Veliša Istoka, pa mu poluglasno reče:

-E, ako među ovjiem ljepoticama iz bivših komunističkuih zemalja ne pronadeš neku koja ti se sviđa, nemoj dolaziti više u ovu kafanu.

One ljepojke se rastčaje po kafani, ne osvrćući se na to što ih polupijani gosti štipkaju, pipkaju ili im zagrću ono malo jada što nazivaju suknjom. Sve pošedaše kod Veliše i Istoka, na stolice, koje im sluganski uslužno doturiše dva Velišina konobara.

U početku nezainteresovano, a malo kasnije malo pažljivije poče da ih zagleda Istok, dok mu Veliša ne šapnu:

-Ništa ne biraj, jer kad bude kraj večernjeg pijančenja u kafani, zajedno ćemo sa njima u onaj moj salon, kojega sam

preuredio od dvije sobe na spratu. Na tu zabavu ćemo pozvati i pjevačicu, ako ti procijeniš da joj je mjesto na našoj zabavi. Daj se malo raskravi, šta si se namrgodio ka oblaci kad natkrile Bijesnicu!

*
* *

Više iz radoznalosti, nego neke posebno izražene želje, Istok ostade, dok ne počese konobari da gase svijetla, u znak, da je za večeras dosta rada u kafani.

Na Velišin znak, pošto svi gosti napustiše kafanu, a muzičari krenuše ka svojoj sobi, sa njima krenu i pjevačica, koju jednim pokretom ruke zaustavi Veliša, pruključujući je svom stolu i ostalim ljepoticama.

-Ako želite možemo da navučemo ove somotske zavjese na prozore, ili da se popenjemo na sprat u moj salon, da malo proćaskamo na miru, jer je bilo dosta onih nezdravih pijanih proždiranja očima, a bogami i koliko nespretnih, toliko strastvenih i uzavrelih pipkaranja onim, više prljavim, nego čistim rukama.

Pjevačica, bez imalo trunke stida se obrati Veliši:

-Gazda, meni je svejedno gde ćemo, jer znam šta si mi namenio i šta ćemo činiti. Ali mislim da bi bilo lepše da se popnemo na sprat. Neće biti radoznalog sveta da beči iza zavesa, koje nikad nisu idealno spojene, ili možda viruckanje radoznalih konobara kroz prozorčice na šanku, pošto tobože sređuju kuhinju i šank za sutra ujutro, pripremajući sve to za prvu smenu.

-Ništa ti ne znaš, šta ćemo tamo da radimo, ali ću te ipak poslušati! Idemo na sprat u salon.

Istok ćutke posmatra šta to radi Veliša, a u njemu ključa: neutažena želja za avanturama, izaziva u njemu mladalački

uspaljeno grozničavo stanje, onog starog razularenog Istoka, kogajednavaroška namiguša nazva pastuvom, pasav podrhtava, kao da je neko na njega nasuo kantu hladne vode. Sa druge strane prosto vrišti u sebi od želje da pobjegne odavde, glavom bez obzira, sa gađenjem posmatrajući ovaj Velišin burdelj. Prišeti se svoga boravka u Italiji, kod njegove Sandrine, koje se sa sve više šete prišeoćao, ne zaboravljajući njenu nemjerenu dobrotu koju je iskazivala prema ovom, nenadanom gostu, balkanskom dođošu.

Na Velišin znak svi poustajaše, samo Istok ostade nepomičan, razmišljajući sa nekom dozom gađenja na sve ovo što se oko njega dešava.

-Nijesi se valjda prepao od ovija ljepotica, pa ti si stara barjaktarska kuća, koja nije prezala ni od sabalja niti od džeferdara, a ne kamo li od ovih ljepuškastih strankinja. Ovo su uglavnon Ukrajinke, i one ovdje razumiju samo jedan jezik: da im se što prije uvališ u krevet, pri čemu ti nije potreban tumač, makar se nadam. Nadam se da si taj jezik kako se priča, sa ženama u krevetu savladao.

Poslije poduzeg razmišljanja, kad ostade sam sa Velišom, jer sve đevojke povede na sprat pjevačica, očigledno dobro upućena šta će i đe sada da ide; uz malo ubjeđivanja podiže Veliša Istoka pa se popeše do đevojaka, koje već polako počinjahu da igraju, njišući se kukovima, izvodeći trbušni ples, imitirajući barske igračice, polako skidajući jedan po jedan dio odjeće sa sebe.

Pošto ostadoše u sićušnim djelovima intimnog veša, Veliša uze jednu jastučnicu, ugasi sijalicu i glasno viknu:

-Koncert!

U mraku se sve one nesrećnice poskidaše, ubacujući one krpice koje nazivahu gaćicama, u onu Velišinu jastučnicu. Kad

to završiše Veliša upali svijetlo i priđe Istoku, dok su se one gole djevojke skupile jedna uz drugu, pokušavajući da sa ono malo stida što je ostalo, sakriju najintimnije djelove tijela.

-Zavuci ruku u ovu jastučnicu i izvadi jedne gaćice!

Istok, ne vjerujući svojim očima, mehanički poslušao Velišu i izvadi jedno parče od tkanine, za koju su tvrdile djevojke da su gaćice.

-Čije su ovo?, glasno upita Veliša

-Moje, javi se pjevačica.

-Ajde sad momčino, da te vidim. Hoćeš li ovdje ili ćeš tamo u drugu sobu, da ti ova ljepojka pokaže šta zna.

Kad Istok izađe iz ove tragično tužne prostorije, koju Veliša nazivaše salon, na vratima se skoro sudari sa još dvojicom Velišinih drugova, koji bijahu dotrčali kao sumanuti na Velišin poziv, čim je kafana bila za ostale goste zatvorena. Kao izglednjela zvjerad se prosto rastrčala po prostoriji u kojoj ostade Veliša sa Ukrajkama, jurišajući na njih onako gole.

Među tim ženskim nesrećnicama bijaše i jedna Rumunka, koju kao i Ukrajinke prevariše, da ih čeka lijepi i lagodan posao, na kome se može dosta, i ne mnogo teško zaraditi. Ona se uzjoguni, tražeći pasoš, koji joj Veliša uze, da ju tobože prijavi kao stranca; dotrča do svoje male haljinice, koju joj bijahu prosto nasilno skinuli, iz koje izvuče poveći nož, hoteći da se brani, ne očekujući, da će joj ovo biti taj laki posao. Sustiže je jedan od onih momaka, tako ju krvnički udari, da se ona prostrije, kao da je neko bacio neku tranju. Ona osta u nesvijesdi, a na nju se niko ne okrenu, samo iz opreznosti pokupiše nož, koji joj ispade iz ruke, nego pritiskoše na one Ukrajinke.

Gleda Istok tu muku sa gađenjem, ode u sušednu prostoriju sa pjevačicom, đe se prišeti njegovog ljubavnog iskustva sa mladom prodavačicom Đovanom, pa umisli da je

Đovana pred njim i počeo da se valjuška sa pjevačicom, koja bijaše vrlo iskusna u tom poslu, da prosto iznenadi Istoka, jer takvo strastveni ljubavno klupko nije doživio ni kod profesionalne prostitutke, njemu, ipak veoma drage Sandrine, koja je bila počela u njemu da gleda nešto što do tada, i pored velikog broja mušterija, nije vidjela.

Čak se u njega i zaljubila, pa je ozbiljno razmišljala da prestane da se bavi poslom kojim je zaradila dosta novca, i da sa Istokom pokrene neki posao – nešto poput popularnih salona za masažu. Žalosno je računala, neđe u podsvijesti, da bi mogla sa njim da proživi ostatak života, toliko joj bijaše stalo do Istoka. Računala je Sandrina da će lako raščistiti sa Karmelom, sa kojim je bila više iz nužde, radi sigurnije budućnosti, nego iz ljubavi, pa se i, da joj nije bilo te sigurnosti, ne bi ni sa gađenjem okretala prema, za nju, već vremešnom Karmelu.

Tu mušku obavezu u tom mučenju, a ne uživanju sa pjevačicom, nekako otalja, kao kad čovjek jedva čeka da sa sebe strese neki golemi teret, jer mu je bilo muka od te ženske nezaježljivosti mlade pjevačice. Poslije skoro jedan sat uđe u Velišin salon, koji sada bijaše osvjetljen kao da je najveći praznik.

Dobro protrlja oči, ne mogući da vjeruje svojim očima: uza zid poređane one gole nesrećnice, naslonjene rukama na zid, raskrečene i nagnute ka zidu, kao da ga podupiru da ne padne. Veliša i njegovi pajtosi, potpuno goli, idu od jedne do druge i redom se uvale u prvu nesrećnicu na koju naiđu, pa nastavljaju redom dalje idući do druge. Za njim je išao sljedeći im drug radeći to isto, tako da je u roku od skoro jednog sata izživljivanja, svaki od muškaraca redom po mnogo puta zaskočio na ove crnojke, dok ne bi sebe zadovoljio.

Sa ošjećajem nagona za povraćanje, Istok utrča u prostoriju sa ovim nesrećnicama, pa krvnički počeo da udara redom one Velišine drugove, pošto u međuvremenu bijahu

pristigli još dvojica, koji od siline Istokovih udaraca popadaše kao snoplje, a Velišu dohvati za grlo, skoro ga udavi podižući ga od patosa, pa ga odgurnu kao neku gadljivu stvar, a Veliša se samo sniza uz sama vrata, na kojima je već stajao Istok, spremajući se da ovo mučilište napusti.

Ljut na samoga sebe u šta se uvalio, skoro trčeći ode svojoj kući, đe ga još uvijek, ne spavajući, čekaše brižna majka.

-Đe si sine, kumim te velikijem Bogom, e sam neko vrijeme bila počinula od tvoje skitnje i kasnog dolaženja. Kad bi veliki Gospod dao da se oženiš, dako bi se malo skrasio, da mi ovo malo života, što mi je ostalo, ne skraćuješ.

-Stotinama puta sam ti Mijojka, pošto ju više nije zavo majko; rekao da me ne čekaš, pa kad došao da došao. Nijesam čoče više mali, dako se budem umio sačuvat.

-Koliko god godina da budeš imao, ti ćeš za mene bit dijete, i neću prestat da brižim, dok ne odem k Nastadinu. Dao Bog da to bude što prije, da mi Bog prifati dušu, da ne vidim nikakve muke ni jada, ni tebi ni devojkama, o kojima brižim, ništa manje no za tobom.

Nešto ljut na majku, koja mu sa pravom prigovara za sve što čini i ne čini, a mnogo više na sebe, ode u svoju sobu, đe se dugo prevrtao vrteći se kao da je na ražnju, ne mogući da zaspi, koliko su ga mučile starvične slike iz Velišine kafane. Samo kad bi mu se san navukao na oči probudila bi ga slika užasa iz Velišinog salona, pa u tom mučenju jedva dočeka zoru.

-Vala Veliša, mislio sam da si neko čeljade, ali ne daj Bože, da se spustiš na moje uže. Crnje bi ti bilo nego tijekom jadojkama kod tebe, vidio te jad, viši od najviše crnogorske planine. Još nijesam siguran da neću doć da ti svu tu tvoju jazbinu razurim, pa kud puklo da puklo. Sramotni čovječe. Tobože učen, prošao pola Evrope, a viđi mu crnoga posla.

*
* * *

To njegovo sumorno raspoloženje bi prekinuto, pošto se na vratima od Istokove sobe, pojavi Gorčin, koga je Istok, sa razlogom, okivao u zvijezde. Nije Istok zaboravio, kako se Gorčin ponio prema njemu, kad je došao iz Italije, u trenucina kad mu je bilo najteže. Osećao je poštovanje prema Gorčinu, ne manje nego što ga je imao prema Nastadinu. Skoči sa kreveta kao da hoće da uzleti pa vrisnu:

-Ada đe si jadan, nema te čitav vijek da navraiš! Da te nije ko od mojja naljutio ne daj Bože?

-Makni mi se života ti sa tom badijavnom pričom! Ko može mene od Nastadinove porodice da naljuti. Ja se ode osećam slobodnije, nego kod Jokaša, ili onog krmeljavog Mališe, ono jada od mojega tasta. Sad vidim koliko je Jokaš bio u pravu, što mi je branio da se oženim njegovom ćerkom. Doduše nemam nikakve zamjerke mojoj Milani, ali nijesam ni mogao da pretpostavim kaki su tankolozovići, i kakvi su ništaci dok ih nijesam malo bolje upoznao.

Došao sam da ti se izjadam: ono šuraka, što je tobož krenulo u nekakvu političku školu ufatili kockarski mangupi, pa mu opelješili sve pare, koje je bio preuzeo iz Komiteta da ponese i ostalijem polaznicima te jado škole. Moram da kažem jado škole, kad u školu primiše i Minju, moga šuraka, koji ne umije čestito ni nos da obriše.

Znaš li što sam do tebe došao? Ne! Došao sam da mi daš nešto para, ako ti je ostalo šta, da podmirim dug onoj rđi, e je uzeo pare na kamatu, kod ovija te uzimaju 10 procenata mjesečno na glavnici duga. Ne može taj dug podmiriti ni svo njino imanje, toliko je narastao dug sa kamatom.

Istok se obradova, da može makar nekako da se oduži Gorčinu za sva dobročinstva, što ih je Gorčin činio za njega

i cijelu Nastadinovu familiju. Donese smotak dolara, pa bez brojanja dade Gorčinu. Gorčin pažljivo prebroja pare, pa jedan dio vrati Istoku, a ostalo uze i ode da se nađe sa Minjom, da mu da pare, da lomi vrat put tih ljudi, koji su mu pare pozajmljivali.

Kad ode da ostatak para vrati kod onog ostalog novca, što ga na Gorčinovu preporuku uze iz banke na vrijeme, te se tako spasi, za razliku od mnogih, koje gazda Jezda i srpska majka Dafina ojadiše, dajući nestvarno visoke kamate na uložena sredstva, da bi poslije izvjesnog vremena praktično proglasili bankrot svojih banaka, pošto su namirili sebe, odnoseći novac u banke na Kipar i na nekakva ostrva, kojima malo ko od štediša mogaše i ime pogoditi; konstatova da mu se taj smotak para prilično otanjio.

Šede Istok na krevet, pa poče da razmišlja, pošto prebroja novac koji mu je ostao, kako dalje. Ta hrpa, novca, koju donese iz Italije, ojadivši Karmela, Sandrininog ljubavnika, se prilično brzo smanjivala, jer je dosta toga Istok trošio, pošto je penzija, koju je naslijedila Mijojka kao Nastadinova supruga bila nedovoljna da bi njih dvoje imali pristojan život. Tad se Istok prišeti mudrija riječi đeda Stamata: „Ako sine kad budeš zaimao para, dobro pazi. Pare su ti ka jagode. Brzo se proližu, ako ne dodaješ nove“.

Posla nije bilo, jer sve što je činilo fabriku, ili neku drugu vrstu poslovanja, praktično je odjednom nestalo, kao da nije nikad ni postojalo. Ostadoše samo prazne proizvodne hale, opustošene prodavnice, kao i sve ostalo što je činilo nekakvu djelatnost, poče da zjapi nestašicom, od koje narod uhvati panika i strah, veći nego u vrijeme ratnih strahota, tokom Drugog svjetskog rata,

Navikao bijaše narod na prilično lagodan život, koji im je socijalizam obezbjeđivao, pošto skoro nije bilo nezaposlenih. Tako praktično država ostade bez sela, koje je u vrijeme

najveći ratnih pogroma i elementarnih nepogoda, bilo prilična sigurnost svim građanima. Na brzinu su i pismeni, i polupismeni i nepismeni, skoro prisilno dovedeni u fabrike, naknadno i na brzinu ih kvalifikujući za poslove, koje mnogina nijesu nikad dobro savladali, ni kad bi završili svoj radni vijek.

Poluprazna sela, sa orijetkim stanovništvom, najviše starijim ljudima, koji ne mogadoše da obrađuju imanja, koja od neobrađivanja zadivljaše, a kuće i pomoćne prostorije, zbog neodržavanja već bijahu sklone propadanju i rušenju, tako da ti nesrećnici, od kojih napraviše na brzinu radničku klasu, nemahu đe da se vrate. A i da su imali, teško je bilo privoljeti te, na brzinu stvorene građane, da se vrate na selo.

Istoku nije više na pamet padalo veliko imanje u Laništima, koje, da je odrađivano onako, kako su to činili Istokov đed Stamat i otac Nastadin, bi bilo dostatno i za malo veću porodicu. Niko nije htio da prihvati Istokovu ponudu da obrađuje imanje pod napolicu, pa se Istok manu toga razmišljanja i želje da mu se imanje obrađuje.

*

* *

Njemu samom nije ni u primislima bila mogućnost da se on vrati na selo, da sam obrađuje imanje. Poče pomalo da ga hvata panika, šta kad se te pare ne „proližu ka jagode“, kako govoraše đed Stamat. Ljut na sebe i svu okolinu, na sve što se dešava, na državu, nemoćan da bilo šta promijeni, izađe, šede u kola, hoteci da se izgubi neđe đe ga niko neće videti. Upali auto, kad odjednom, pošto izađe na ulicu, motor auta poče da trokira i da se auto jedva kreće.

Srećom, to mu se desilo sa autom pred jednom radionicom, koja bijaše preko puta njegove kuće, a bavila se popravkom auta. Nekako dogura auto do radionice, i tamo

zateče starog poznanika, koji upravo razgovaraše sa jednom prelijepom crnkom objašnjavajući joj, kakav je kvar na njenom autu. Kad ugleda Istoka okrenu se put njega i malo teatralno ga pozdravi, poodavno zaboravljenim nadimkom, kojim su ga varoška đeca zvala:

-Đe si Mujo? Ima čitava vječnost nijesam te vidio! Momenat Gara, da vidim šta hoće ovaj moj komšija.

Malo grubo, skoro ljutito, ne mogući da čeka dugo objašnjavanje vlasnika radionice ovoj ljepotici, koju majstor željaše da što duže zadrži, jer mu bijaše oko otišlo na ovu, zavodljivo lijepu crnku, Istok ga prekide.

-Ajde života ti, pušti više tu đevojku, valjda imaš još mušterija osim nje!

Crnka se samo koketno okrenu i zavodljivo nasmiješi, pa se naglo uozbilji, kad viđe ovog kršnog i lijepog momka.

-Valjda biste i vi pomogli čovjeku, ako se nađe u nevojlji, a ne biste tako ljutito prekidali ovo objašnjavanje!

-Kako ne bih! Bih ostavio i svoj posao da pomognem, naročito ako su u pitanju tako lijepe dame, sada mnogo ljubaznije nastavi Istok.

Raslav, gazda i glavni majstor, hoteći da se kurtališe Istoka, upita ga:

-Pa Mujo, koji te vjetar nanese, ljudino moja, sto godina nijesi navratio kod mene, iako smo prve komšije! obrati mu se Raslav, stavljajući do znanja zanosnoj crnki, kako može tako intimno da razgovara sa ovim gorostasom

-Ne bih ni jutros svratio da mi se nije auto pokvario. A da sam znao, da imaš ovako lijepe mušterije, ne bih ti ni izlazio iz radionice, nego bih samo čekao kad će koja od njih da naiđe!

Drsko, samo kako je umio on, okrenu se put ljepotice, a ona samo sujetno podiže obrve, skoro ne obraćajući pažnju na

Istoka, pa upita majstor Raslava, ignorišući Istokove riječi upita majstora:

-Kad mogu da dođem za auto?

-Za jedno dva sata.

-A ja?, zabrza skoro istovremeno Istok.

-Mislim da će i tvoje auto biti do tada gotovo, jer evo mi dolazi majstor Raif, koji radi sa mnom zajedno.

Crnka se polako okrete i najlak izađe iz radionice, a Istok ubrza korak da ju sustigne.

-Da nećete da sednemo da popijemo kafu neđe, dok čekamo da nam budu popravljena auta.

Malo se nečkajući, i premišljajući šta da kaže, Gara, kako zovijahu ovu ljepojku pristade, pa odoše u jedan mali kafić, koji bijaše otvorio školski drug Istokov, koji se vrati iz Njemačke da živi u B.

Tiha muzika, kako je bilo inače uobičajeno u kafićima na zapadu, pedantno poređani stolovi, sa čistim stoljnjacima, prigušeno neonsko svijetlo, stvarahu atmosferu ugodne opuštenosti, i Istoku se vrati čarobna slika liepih kafića iz Italije.

Poče Istok ponešto da pita Garu, a ona skoro odsutno odgovaraše, najčešće sa da ili ne.

-Jesu li u toj školi u koju si išla učili đake neke druge riječi, osim ovo da i ne?

Gara se nasmija, pa mu polako, kao da guče poče govoriti:

-Jesu, ali mi je majka rekla da se sa nepoznatim momcima najbolje vodi razgovor ovako: da ili ne. I još me upozorila da se ne upuštam u bilo kakvu priču sa momcima, koji onako ljutito i skoro nevaspitano nastupe, ne poštujući damu.

Poslije tog prijekora oboje začutaše, i Istok smišljaše kako da prekine tu mučnu tišinu, prišećajući se kakve je sve smicalice koristio, kako bi se što jednostavnije približio nekoj ljepotici. Nije

mu ništa pametno padalo na pamet, jer ova krupnooka crnka ga je skoro nenadano izbezumila ljepotom, pa samo blene, kao da do tada nije vidio neko žensko stvorenje. Nije Istok baš navikao da bilo pred kim zamukne, a danas, kao da mu je neko čarobnim štapićem prevrnuo svijest, ne zna šta da kaže.

Osećajući neugodnost od dugog ćutanja, Gara prva progovori:

-Da li je vrujeme da odemo za auta?

-Pa nema ni pola sata kako ode šedimo, rano je još. Zar ti je toliko dosadno u mom dtuštvu?

Tek sada primijetiše, da pored njihovog stola stoji konobar, koji uljudno i strpljivo čekaše, šta će da poruče za piće. Kao po dogovoru u glas povikaše i jedno i drugo zamuckujući:

-Kkkafu!

Skoro se jednovremeno nasmijaše svojoj nespretnosti, pa Istok prvi počeo da priča.

-Smijem li da znam, odakle u ovom gradu neka tako lijepa девојка, a da ju ja ne poznajem. Čini mi se da nema ni starijeg ni mlađeg čeljadeta u B,, a da ga ja ne znam.

-Zahvaljujem za to lijepa девојка, a ja nijesam iz ovog grada, ja sam došla kod tetke na par dana, jer mi je već pomalo sumorno dosadno postalo u ovim kasnojesenjim mjesecima u Petrovcu pored mora, koji u ovo vrijeme živi samo onoliko, koliko domaćice idu u trgovunu i ribari sa svojim čamcima na ribarenje. Inače, moji su porijeklom iz ovog tvog kraja i grada, u kojem ostade da živi moja tetka, kod koje sam došla u pošetu

-Smijem li da te pitam, koliko ostaješ?

-Smiješ, a zašto te to interesuje, malo mazuljavu odgovori Gara.

-Pa slušaj, kad već hoćeš da znaš, i da ti kažem. Imao sam ja strica, koji je jurcao po Beogradu za ženama kao sumanut, a

imao je jedan udžbenik za udvaranje девојkama. Kad je došao jednom kod nas zaboravio ga je, pa sam ja bio privilegao da iz njega učim. Neki moj ljubomorni komšija mi ga ukrade, pa ja sad ne umijem ništa knjiški da kažem lijepim девојkama. Imam ja, sad sam se prišetio rješenje za to. Neka drugi koriste tu knjigu, a ja ću tebi jednostavno da kažem: ti mi se mnogo dopadaš, pa ako misliš da ima nečega nepristojnog u mojoj izjavi, ti nemoj ništa da govoriš, ili jednostavno mi reci da sam nevaspitan, i da ustanem od tvoga stola. Ili bi možda bilo najbolje, da mi to večeras, ako se nađemo u ovom kafiću kažeš.

-Nijesi nepristojan...

U tom trenutki naiđe jedan Istokov prijatelj iz dječjih dana, pa malo napadno, prekidajući Garu u po riječi, lupi Istoka po ramenu:

-De si čovječe, šta se kriješ jadan po ćoškovima od kafana, je li ovo tvoja девојка?

Istok zanijemio, preblijede, kao da su ga uhvatili u krađi, zbunjen ne odgovori ništa, dok Gara vrlo glasno ne reče:

-Jeste, ja sam njegova девојка!

Tako nenadana izjava, ni iskusnog Istoka ne ostavi ravnodušnim, nego umalo, onako preblijedio ne pade sa stolice, očekujući sve, samo ne ovakav Garin odgovor.

Pošeđe jedno sat vremena, skoro ne pričajući ništa, pa pođoše do Raslavove radionice, da vide jesu li im kola popravljena. Kad uđoše u radionici Raslav i Raif zadovoljno brisah ruke, poslije dobro obavljenog posla. Kvarovi na kolima nijesu bili veliki, a cijena usluge vrlo mala, pa Istok kavaljerski plati popravku i jednog i drugog auta. Dogovoriše se da se uveče nađu u onom istom kafiću, da malo pošeđe i da još ponešto popričaju, pa ode svako na svoju stranu.

*
* *
*

Ustreptalo, kao neki pubertetlija, brojaše minute, a ne sate, kad će doći vrijeme da ide na viđenje sa Garom. Sličan osećaj, ali sada mnogo jači, bio ga je obuhvatio kad je čekao Đovanu, kao junosa, zanesen ljepotom mlade Italijanke. Tada nije skoro ništa razmišljao, osim kad će videt Đovanu, dok mu sada već prolazahu kroz glavu misli kojima pripremaše sebe kako bi bilo dobro da sa Garom bude u dužoj vezi, računajući, da bi bila dobra prilika za zajednički život. Prvi put uhvati samoga sebe kako razmišlja da li bi mogao kako da ubijedi Garu da se za njega uda. Sam sebe prekore:

-Polako jadan, tek si ovu đevojku jednom, i to nakratko vidio! Kad prije, kukala ti majka, govoraše samom sebi onim dijelom razuma, kolji ne bijaše uspaljen željom za Garom. Pa ti o njoj ne znaš ništa, ojađeniče ojađeni. Zar toliko vide đevojaka i udatija žena, koje prođoše kroz tvoje ruke, a sad hoćeš da se ženiš nekom, koju si samo slučajno srio i vidio. Ko zna hoće li ti i doći doveče u onu kafanu. Samo ti budalešaj, a sami Bog zna kakvi su njeni planovi.

U isto vrijeme Gara, doćerujući se, svaki čas ponamještajući malo frizuru, malo šminku, stajaše dugo pred ogledalom, popravljajući obrve, plašeći se da joj nijesu jednačito oblikovane. I ona kao omađijana skoro ne mogaše da shvati kako joj vrijeme sporo prolazi. Minuti joj se činjahu kao omanja vječnost, a sati trajahu kao zle godine.

Skoro ju uhvati panika, kad pogleda na sat, videći koliko je provela pred ogledalom, i ne shvatajući da je u tom razmišljanju zaboravila da gleda na sat. Prosto poskoči sa mjesta, jer joj se učini da je već sedam sati, pa malo bolje uspaničeno pogleda i shvati da je sat okrenula naopako, i da je tek pet sati. Ljuta na

samu sebe, ne znajući šta da radi još skoro dva sata, izađe pred tetkinu kuću i poče nervozno da šetka kroz dvorište.

Kao da ga je neko nagovarao i Istok izađe da prošeta gradom, kako bi prekratio vrijeme do viđenja sa Garom i krete u bezciljno lutanje. Nije imao pojma da je slučajno prolazio pored kuće Garine tetke, pošto nije ni znao đe živi ta žena. Baci pogled u dvorište kuće, koja bijaše ograđena živom ogradom uredno sređenom i opazi Garu, kako šeta dvorištem te, za njega do tada potpuno nepoznate kuće.

U djeliću sekunde odluči da uđe u dvorište, pa bilo šta da bude. Otvori prelijepu urađenu vratnicu, okačenu na jake metalne stubove, pa se naglo pojavi pred Garom. Ona skoro obeznanjena kriknu:

-Od kud ti, kumim te Svevišnjim?

Zablenuto gleda Istok Garu ne vjerujući da je slučajno nabasao na nju, pa kao riba kad ju izbace na suvo samo zijeva, ne ispuštajući nikakav glas. Poslije početne zbunjenosti samo promrmlja:

-Ja slučajno ovuda prolazio, nijesam imao pojma da ti ođe živi tetka.

Gara ne gubeći ni časa, priđe Istoku, više mazno nego manirom običnog pozdrava ga pomilova po kosi, pa mu odgovori:

-Hajdemo, na mjesto đe smo se dogovorili, pa ćemo tamo nastaviti priču!

Istok se poslušno pokrenu, kao malo dijete kad mu neko stariji naredi, ne bivajući sposoban da se odupre toj lavini od emocija, koja ga bijaše obuzela. Nije mu bilo jasno kakva je to snaga koja zrači od Garine blizine, koja ga prosto nosi, kao što jaka vodena matica nosi neko veliko stablo, okrećući ga na svaku stranu, a ponajprije u smjeru kuda to voda tekući žuri.

*
* *
*

U tim ranim poslijepodnevnim satima nemaše skoro nikoga u tom uređenom restoranu, koji bijaše odvojen od kafanskog dijela jednom podužom žardinjerom, punom nekakvog bilja, koje svojim zelenilom djelovaše kao da se nalaze u nekoj bašti. Istoku ne bijaše jaka strana poznavanje cvijeća pa se okrete ka Gari, nudeći joj da sednu u jednu ložu, prilično zaklonjenu od radoznalija pogleda. To mu je najviše odgovaralo, jer se plašio da ne naiđe neko od poznanika, koji bi mu svojim prisustvom pokvario uživanje. Malo je reći uživanje, kako se lagodno i lijepo osećaše Istok pored ove, zamamno lijepe crнке, čije nebesno plave oči prosto gutahu Istoka, koilko ne skidaše pogled sa njega, koliko ga zamamno gledaše, kao da su poznanici godinama, a ne da im je ovo prvo pravo, dogovoreno viđenje.

U tom trenutku naiđe jedna mala Romkinja, noseći razne vrste cvijeća, koje je redovno prodavala na ulici i po kafanama, zarađujući tako po neku crkavicu. Tim novcem pomagaše bolešljivoj majci, kako bi izdržavala brojnu decu, jer otac te malecke bijaše nekud netragom nestao. Kad ju viđe, Istok se šeti manira što ih je naučio u Italiji, pa pozva đevojčicu, nudeći Garu da odabere cvijeće koje hoće i koliko hoće. Ona samo uze jedan karanfil crvene boje, a Istok časti malecku, kao da je kupuo cio buket.

Pomalo koketno pomirisa Gara karanfil, pa reče:

-Čini mi se da ovaj karanfil miriše kao majčina duša, a tako mi Boga i na tebe. Mora da si ti tu nešto uradio, jer ne mogu od ovoga mirisa da se odvojim.

To Istoku bijaše znak da počne sa pričom, što je je cijelo poslijepodne, do susreta sa Garom spremao.

-Slušaj, muška sujeta često u ovkavim časovim prosto kipti od želje da se hvališe, a ja, koji sam prošao pola Evrope, ne umijem ništa da izgovorim, osim ovu, za mene opasnu misao, koju obično muškarci iztrtljaju, godeći ženskoj sujeti, da bi ju žene poslije dobrano zloupotrebljavale: ja više ne mogu da zamislim da bez tebe postojim na ovom svijetu. Eto ti prilike da se uобразиš, i od mene praviš ono što želiš, jer ne bih umio da ti se odgovorim, da mi kažeš da skočim u vatru. Prosto ne mogu da povjerujem da sam postao mekan kao glina, koju vješto oblikuje gradski grnčar Ćamil u glinene sudove.

-Kakva crna zloupotreba, ja sam jedva čekala da progovoriš o tome. Upravo sam htjela da ti kažem, kako neću moći da zamislim sebe da živim a da ne gledam tebe! Pa, po tom Primorju bilo je mnogo momaka, kako domaćih, tako i onih sa strane, koji su se utrkivali, koji će da mi se približi. Nijesam obraćala pažnju na njih, koliko da nijesu živi. A bilo je i zgodnih i duhovitih i zabavnih, ali ja kao da sam čekala samo da se ti pojaviš! Nevjerovatno, da meni, koja više nijesam zadrigla pubertetlijska, desi se da se ovako zateleblesim, kao da mi je petnaest godina.

Istok poraste od tih njenih riječi, i upravo se spremao da ju poljubi, kad se pojavi onaj njegov drug iz djetinjstva, koji ga ponovo pozdravi:

-Đe si Mujo, čoče, tražim te po cijeloj varoši. Trebam te pod hitno, ako možeš nešto da mi pomogneš, pa pogleda Garu, mimikom pokazujući, da to što mu Istok treba, ne može da izgovori pred ovom, za njega neznankom.

-Pričaj šta hoćeš, jer sam ja odlučio da pred ovom ljepotom nemam, i neći imati nikakve tajne, stavljajući do znanja Gari, kakve su mu nakane sa njom.

Snebivajući se, Radovan, kako se zvaše taj Istokov drug, sve gledajući nekud u stranu, zamuckujući poče da priča:

-Imam komšiju, koji je upao u neke dugove, te ne može tako lako da ih vrati. Neko ga nauči da ode do Veliše, znaš onoga što drži onaj burdelj u centru grada, jer mu rekoše da on daje pare na zajam, ali uz visoku mjesečnu kamatu. U zavisnosti od količine novca, koju daje na zajam, naplaćuje sedam do deset procenata mjesečno na pozajmljeni novac. Htio je moj komšija da pristane i na to, ali Veliša reče, da je jutros posljednje pare, namijenjene za to, dao nekom varošaninu na zajam, i da ne može da mi pomogne. Nego, reče mi, pođi do Istoka, on ima nešto para, vi ste poznanici iz djetinjstva, možda će ti pomoći. Pod istim uslovima, pod kojima pare na zajam daje Veliša, spreman je moj komšija i od tebe da pozajmi.

Istoku bi malo neugodne da tu priču nastavi pred Garom, a ona okrete glavu na drugu stranu, ne želećo da sluša dalji razgovor, pošto nije bila sigurna o čemu se radi, jer nije htjela ni u šta da se miješa, pošto nije imala pojma šta Istok radi, pošto ga je tek upoznala, tako da na Istoku ostade šta da odluči, hoće li im dati novac na zajam ili ne. Laknu mu malo kad Gara namjerno iskaza nezainteresovanost za Istokove poslove, jer ga je bilo stid da se time bavi. Nije znao kako će to Gara da protumači. Znajući da mu se smotak para polako smanjuje, i da je sve manji, olučio da im uzajmi novac. Morao je da novac daje na kamatu, pošto nije imao nikakvih prihoda, jer je bez svoje krivice ostao bez posla, a ne može se mnogo uzdati u Mijojkinu penziju, kako bi pristojno živjeli. „Pare su ka jagode...” šeti se đedovija riječi, pa reče, neka dođu sutra ujutro, i da će se o svemu dogovoriti.

Ode Istokov poznanik iz djetinjstva, a on nastavi da uživa u Garinom cvrkutanju, pa mu se učini da se obreo u Laništima pored rijeke Smrčevice i da sluša njeno zavičajno žuborenje, što ga ponese u čarobni svijet djetinjstva, kad je prolazeći pored Smrčevice, slušao kako podno nagnutija vrba, koje savijahu

svoje grane, otežale od jedrog lišća i jutarne rose napadale po lišću, pa ga savijahu skoro do same površine virova, i s nagnutog lišća kaplje ta rosa. Nije mu ranije padalo na pamet i do danas se nije prišeo te divne zavičajne muzike, a danas mu odjednom dođe u uši, opijajući ga zavičajnom ljepotom. Kao da su te zavičajne zvuke dozvala Gara, pa je Istok milokrvno pogleda, buljeći u njene nebesno plave oči, ne mogući da se zasiti ljepote tog ogledala u kojem se trenutno ogledaše.

Čak poče sebe da zamišlja, kako bi bilo lijepo da se sa Garom prošetala pored Smrčevice, usput svraćajući da po nekad zavuču ruku pod neki oveći kamen, koji je upamtio još u djetinjstvu, pošto pod njim nalazaše lijepe skliske pastrmke, išarane crvenkastim pjegama po bokovima. U hvatanju pastrmke ispod kamena, đe ih je nalazio u njihovim kućicama, vješto izdubenim za boravak u toku dana, Istok je bio pravi majstor. Kako bi bilo lijepo da odem sa Garom do Laništa, zamišljeno tumarajući po svojim šećanjima na neprolaznost ljubavi, kojom se doživljava mjesto, đe ga je ugledalo ono šajno aprilsko jutro. Neka moji Laništani vide ovu zanosnu ljepotu, kakva čak ni kod onih brojnih prolaznica, i u cijeloj Podbijesnici nije viđena.

To svoje razmišljanje prekide, pa reče Gari:

-Hoćemo li sutra da malo prošetamo van grada?

-A đe misliš da idemo?

-Podranili bismo, pa bi otišli do mojih Laništa, a ako bude lijepo vrijeme, mogli bi da odemo do planine Smrčevice, ili čak da se malo pentramo po padimana Bijesnice.

-Kako misliš da idemo rano sutra, kad si obećao onom čovjeku da ćeš da razgovaraš sa njim?

-Uh, ja bijah zaboravio. Ne mari, otići ćemo do Laništa neki drugi dan. Moraš malo da pronosaš tu tvoju ljepotu po mojim Laništima. Da se malo dive Laništani, zar može biti ovako

lijepo čeljade, a ja da uživam, kad te sa zavišću budu gledale Laništanke.

-Ne prećeruj života ti! O svemu se možemo dogovoriti, mada nemam pojma ni đe je ta tvoja Bijesnica, ni Laništa.

-Viđećeš, skoro zagonetno joj reče Istok.

*

* *

Ne tako rano, kako je očekivao stigoše onaj mu drug sa svojim poznanikom, a Mijojka, kad im otvori vrata malo ustuknu, jer prepoznade jednog od njih, koji je po pričanju varošana bio jedan od glavnih švercera, a i preprodavac droge, koja na veliku žalost mirnoga grada B. već bijaše stigla i tu. Skoro da se spremaše da im na pitanje jeli Istok tu odgovori kratko – ne, kad Istok promoli glavu iza majke da vidi ko je.

-Evo te sine traže ovi momci, nemade kud Mijojka, obraćajući se Istoku

-Pušti ih u kući, trebaju mi.

Uđoše u Istokovu sobu, i skratio priču:

-Meni trebaju pare, reče mi Radovan da ti daješ novac na zajam uz kamatu, poče priču Radovanov drug, Istok mu ne upamti dobro ime, ali mu se učini da ga zovu Miraš, koga Istok ispitivački posmatraše, pokušavajući da pronikne, ima li od kud ovaj da vrati pozajmljeni novac.

-Daću ti novac, po uslovima koje daje Veliša, ali za razliku od njega ja neću da pravim nikakav ugovor. Tvoja garancija je Radovan, jer ti ne bih dao ni centa da nije Radovan došao sa tobom. Čuo sam da se po gradu priča, kako nijesi neka velika tvrđa i sigurnost. Nemoj da te varaju dva uma, da se igraš glavom, pa da ne izmiriš svoje obaveze. Bolje ti je sa đavolom da imaš posla, nego sa mnom, ako me naljutiš. Ti mene možeš da naljutiš samo ako ne budeš vraćao pare! Dobro upamti. Nadam

se da ti je jasno, da ćeš imati mnogo problema, ako ne vratiš novac. Miraš, tražioc zajma, pogleda gromadnog Istoka, pa mu odmah bi jasno da će Istok novac naplaćivati pod prijetnjom, i da će batine biti najmanje što može da se nada od Istoka, ako ne vrati novac sa kamatom.

Dade mu Istok pare, pa Istokovi pošetiooci, odoše zadovoljni, a Istok pogleda na smotuljak para, razmišljajući da li da nastavi da se bavi tim nečasnim poslom, poslom gulikoža, koji su koristili tuđu nevolju, da bi se obogatili.

Vjerovatno po Radovanovom kazivanju, čuše još neki ljudi da Istok daje pare na zajam uz malo podeblju kamatu, pa svaki dan dolazahu kod njega ljudi da traže pare na zajam, jer se brzo proču šta Istok radi. Shvati Istok da mora sada da vodi neko svoje knjigovodstvo, sa imenima dužnika i rokom kad treba da vrate novac. To mu je bilo prilično jednostavno, jer to nije bila neka velika računica, te za to potraži jednu svoju svesku, koju bijaše počeo da koristi za neke domaće zadatke, prije no je pobjegao za Italiju. Istovremeno se smučio samome sebi, pa lomeći se, odlučio: od sada nećeš više tim nečasnim poslom da se baviš, pa makar crkao. Pokupi ono para što ti je po narodu i završi to tvoje budalešanje!, naredi istok samome sebi

Prilično se uvećala gomila novca, od kamata, a Istoka jedino trenutno brine što se nikako ne pojavljuju Radovan i Miraš, pošto im je odavno bio istekao rok za vraćanje para. Riješio bijaše utvrdo da se neće time više baviti, što zbog svoga porijekla, što zbog toga, bojeći se šta bi mu rekla Gara, ako sazna čime se bavi. Mora da se moj čestiti i časni Nastadin prevrće u grobu od moga kamatašenja. Neću više! Samo da naplatim dosadanje dugove, pa ako treba kramp i lopatu ću u ruke, neću da se baškarim na tuđim nevoljama. Na samu pomisao bi se neprirodno zacrvenio, šta bi mu rekla Gara, ako sazna za

njegove prljave poslove. Samo da mi vrate glavnicu a o kamati – neće biti bilo ni pomena da plate.

U vrijeme kad nije bio sa Garom, koja nije mogla da toliko dugo izbiva iz kuće, zbog prilično stroge zabrane, koju joj izreče tetka, poslije jednog kasnog dolaženja kući, Istok kretaše u potragu za dužnicima, koji se prilično vješto krijahu od Istoka. Zabrinu se jer mu bijaše već postalo dosadno da juri za Radovanom i Mirašom, koji su mu dugovali poveću svotu.

-Neka, reče on samom sebi, imaće vremena da ih pronađem. Sad mi je bitno da sam sa Garom, a njih ću potražiti kasnije.

Svo svoje slobodno vrijeme, a imaše ga na pretek provodaše sa Garom, kad bi joj dozvolila tetka da izađe. Gara odustade od brzog povratka kući u Petrovac, jer je sada imala jak razlog da ostane u B., pa se i njena tetka začudi kako se ta njena sestričina, inače mezimica sve bliže i dalje rodbine, toliko dugo zadržala kod nje u gostima. Nije joj smetalo što je Gara još tu, ali se plašila, da ne bi bilo kakvih problema, i da se ne budu ljutili Garini što toliko dugo ostade.

-Ma da se kakv đavo ne izleže iz ovog njenog ostanka i počestog izlaženja iz kuće, što nije nikad ranije činila, kad bi došla u goste, nego bi se dosađivala buljeći u televizor, ili slušajući neku muziku, koja se čušaše sa lokalnog radija.

*

* *

Skoro svakoga dana nalazahu se Istok i Gara, a jednog lijepog dana, odluči Istok da iznenadi Garu, tako što će sa njom da prošeta do starog srdenjovjekovnog manastira, koji ne bijaše mnogo daleko od grada. Mnogo puta su taj manastir pustošili Turci, a narod ga uporno obnavljao, čuvajući tu svoju svetinju bolje nego svoja imanja.

Poslije rata, kad komunisti raskrstiše sa Bogom, manastir bi prepušten staranju jednog obudovjelog crkvenjaka, koji ne bijaše više u stanju da brine ni o sebi, a ne o manastiru. Žalosno izgledaše zapušteni manastirski konak, a podno lijepe kupole se bijaše ugnijezdio bezbroj ptica, oneređujući unutrašnje zidove i fasadu izmetom, dok se varoška đeca takmičahu, ko će prvi da se popne na zvonik, da se na zvonu, sa koga bijaše izvađen onaj dio, kojim se udarše u zvono kad bi htjeli da zvone; potpiše i da šara po zidovima, potpisujući se po njima, ispisujući neke koještarije, neprilične za takvu svetinju. Na zidovima nemaše više fresaka, a ti stođavoli od dece nijesu vodili računa o tome kako su manastir njihovi đedovi i prađedovi krvlju i glavama svijim branili, pri čemu su mnogi tu i ostavili kosti.

Hoteći da iznenadi Garu, ode Istok kod varoškog zlatara Nua, i kupi jedan prelijepi prsten, pa krete da se nađe sa njom, govoreći da će da iskoriste ovaj, vedri, malo prohladni, sunčani dan da prošetaju van grada. Namjerno Istok nije htio da ovih kasnozimskih dana odvede Garu u Laništa, koja ne bi odisala onako zamamnom ljepotom, kao u proljeće ili početkom ljeta, kad sve blista od provale raznoraznih boja, razasutih po okolnim brežuljcima, posebno barjačeći šarenilom planinskog cvijeća po čarobno lijepim laništanskim livadama. Takvu ljepotu teško da je mogao naslikati bilo koji vješt majstor slikaraskog umijeća.

Dođe do kuće u kojoj je živjela Garina tetka, pozvoni na avlijska vrata, a na vratima kuće se pojavi Garina tetka, pa kad viđe Istoka, pošto ga je nekoliko puta ranije gledala kad bi sačekivao Garu, zabrinuto mu reče:

-Gara je otišla jutros rano za Petrovac, jer su joj javili da je moj brat, njen otac hitno prebačen u Risansku bolnicu, pošto ga je autom udario jedan pijani turista iz Rusije. Poručila ti je da će ti se javiti telefonom, čim razbedovi šta joj je sa ocem, pričaše

tetka, netremice gledajući u ovog gorostasa, kao zamađijana, ne mogući da skloni pogled sa njegovog lijepog, svježeg izbrijanog lica, i pomalo nehajno razbarušene kose.

Istoka obli znoj, iako bijaše hladnjikavo sa lakim povjetarcem, koji duvaše niz hučnu rijeku, koja protiče kroz B.

-Svaki mi je posao takav, zar ništa i nikakva nevolja ne može da me mimoide? Što mi nije javila, ja bih pošao sa njom, povezo ju mojim kolima, jer me strah da ona nije vična da vozi po ćudljivom zimskom vremenu, razmišljaše Istok, a tetka kao da je pogodila o čemu on razmišlja nastavi:

-Ništa nije rekla, samo da te puno pozdravim, ako naiđeš, i ako bude bolje njenom ocu, brzo će se vratiti, tiho izusti Garina tetka.

*
* *

Ode Istok, kao da ga je neko polio hladnom vodom, žureći kući, razmišljajući, bi li imalo smisla da on upali auto i ode do Petrovca, kad ga na ulici zaustavi jedan čovjek, pitajući ga da li je on Istok. Istok ga sumnjičavo pogleda, još uvijek neoslobođen od straha da ga ne stigne kakva strkotina iz Italije od Karmela, ili neka neprijatnost, u kojoj je kao rezervista nevoljno učestvovao po Konavlima i po jugozapadnoj Hercegovini, naročito u onom dijelu gdje su živjeli uglavnom Hrvati.

Ovaj čovjek izgledom i odijevanjem podsećao na pravog gospodina, koji bi mogao da bude neki bjelosvjetski činovnik, kojih je tada bilo dosta po Crnoj Gori, koji sakupljahu podatke od lokalnih abronoša i špijuna, ko je, kad i koliko učestvovao u posljednjem, potpuno suludom ratu, naročito, kad se pomene da su u njemu učestvovali crnogorski rezervisti.

Kao da, u tim trenucima ostrašćenom dijelu Crnogoraca nije bilo dosta crnogorske tragedije pod Skadrom i uzaludnog

crnogorskog poloma i pogibije, dok su osvojili Skadar, koji velike sile dadoše Albaniji, formirajući novu državu na Balkanu, pa još bolom bolovahu svježim ranama, kao i još tegobnije tužno sećanje starijih, preživjelih ratnika pod Skadrom.

Evo sad ih zavedoše sladunjavim pričama, kako je Dubrovnik bio crnogorski. Računali su lažni historičari, u liku novokomponovanih političara, koji zamamiše narod pričom o tome kako je Dubrovnik kao sastavni dio Zetske banovine treba da pripadne Crnoj Gori. Takvu ujedrmu, ostavi u nasljeđe kralj Aleksandar, unuk Nikole I, koga Knjaz iz milošte zvaše Sandro, a koji dedu, to što ga je podnjivio vrati lijepo: zabrani mu povratak u Crnu Goru, a dinastiju Petrovića detronizova, kao da je bila dušmanska, ukidajući pravo da se i pomene ime crnogorsko, istovremeno ukidajući dekretom Crnogosku svetu pravoslavnu crkvu; dijeleći Jugoslaviju na banovine. Dubrovnik bijaše nevoljni dio te banovine, pa to iskoristiše slatkorječivi političari, ne vodeći računa da prave račun bez krčmara, pa neobrazovani svijet zapališe pričom, kako Dubrovnik treba pod obavezno vratiti u sastav Crne Gore, ne vodeći računa o tome da je Dubrovnik vjekovima bio samostalna republika.

-Jesam, ja sam Istok, što ti treba? - skoro grubo odgovori Istok.

-Pa zar me ne poznaješ, nisi valjda zaboravio ratište kod Dubrovnika i onoga ranjenika, kojega si izvukao pod puščanom paljbom, kad su i tebe ranili?

-Ma je li moguće da si ti to Sofronije, kumim te svetim Vasilijem Ostroškim, slava mu i milost! Ko bi u tebi prepoznao onog bradatog, začupavljelog Šumadinca, nehumano prljavog i zapušćenog vojnika? Otkud tebe vile doniješe?, pa ga skopa i podiže kao perce.

-Kako otkud, jesi li ti normalan. Jedva sam uspeo da saznam gde živiš i u kojem si gradu. Pošto sam prezdravio pre tebe, mene su poslali da budem rezerva u intendantskoj četi, ali im ga ja odmerih, i sa jednim momkom iz Knina odoh za Nemačku. Tretirali su nas Nemci kao ratne azilante, o odmah nam dadoše posao kod jednog vlasnika fabrike čokolade. Ovaj gazda imadijaše prelepu kćer, Štefi joj beše ime, koja ne beše ravnodušna prema meni, a da ne govorimo kako je meni bilo zapelo oko za nju, te se oženih bogatom Švabicom. Otvorio sam uz pomoć njenog oca restoran, koji sam zbog tebe nazvao „Crna Gora“. No ajde da negde sednemo kao ljudi, pa da popričamo, da ne stojimo ovde na uluci.

Uđoše u prvu kafanu, pa se raspričaše. Naviru uspomene, prepričavaju se događaji sa ratišta, a tek u jedno zlo doba Istok reče Sofroniju:

-Pa zar si toliki put prevalio, tražeći me, a da ne odemo do moje kuće.

Ne sačekaše novo naručeno piće, nego Sofronije baci jednu omanju novčanicu na sto, da ne bi ispalo kako pobjegoše, pa se zaputiše ka Istokovoj kući. Ni za živu glavu nije Sofronije htio da ode Istokovoj kući, prije nego svrati u neku prodavnicu, pošto se raspita koga ima kod kuće da živi sa njim, pa kad ču da živi samo sa majkom, Sofronije utča u jednu samopslugu, izalzeći sa punim kesama, u kojima bijaše kafa, sokovi, i još neke druge sitnice, namijenjene Mijojki. Na pragu od kuće sačeka ih uvijek brižna Istokova majka Mijojka, jer jedna komšinica utrča kod Mijojke, kao da ju neko juri i reče:

-Evo ti sin ide sa jednim gospodinom.

Dočeka ih Mijojka na vratima od kuće, đe se Sofronije srdačno pozdravi sa Mijojkom, poljubivši se srdačno sa njom, iako ju prvi put vidi, kao što bi sa svojom majkom, a Mijojka ne izdraža nego reče Istoku:

-Fala Bogu da i tebe vidim sa nekim pristojnim gospodinom. Dosta mi je ove varoške žgadije, što svaki čas zivkaju ispod prozora tražeći te. Ne umiju ljudski ni da nazovu dobar dan.

*
* *
*

Poslije obilnog ručka, kojeg spremi Sofija, jer Mijojka zovnu svoju najstariju kćer da joj pomogne oko spremanja jela, da se ne bi obrukala pred ovim Istokovim drugom, odoše njih dvojica u Istokovu sobu, prepričavajući razne dogodovštine i šećanja sa ratišta, a najviše o tome kako se Istok izloži žestokoj opasnosti, kako bi spasio ranjenog Sofronija.

Pun neizmjerne zahvalnosti, ne umijaše da nađe dovoljno lijepija riječi, kojima bi zahvalio Istoku, a on samo skromno odmahnu rukom:

-Ajde života ti ne prećeruj, jer bi to isto učinio svaki normalan čovjek!

-Bi, učinio bi, ali si ti jedini uleteo u kišu metaka izlažući sebe pogibelji, da bi mene spasio! U tom tvom požrtvovanju si i ti nastradao. Moji roditelji su mali milion puta ponovili da te moram pronaći po svaku cenu, da bi te prihvatili da im budeš drugi sin, pošto od dece imaju samo mene.

Nastaviše da ćaskaju, dok se u jednom trenutku Istok uozbilji, pa se pomalo svečanim glasom obrati Sofroniju:

-Nećemo tako! Ja sam i danas na jednoj raskrsnici, sa koje tražim, kuda i kako dalje. Nijesam siguran da li ću odabrati pravi put, ali se u Boga nadam da je pravi! Ima jedna prelijepa devojka, koja nije trenutno tu, sa kojom sam tvrdo odlučio da se ženim, mislim da je i ona tako odlučila, da nastavimo zajednički život. Bićeš mi kum! Kum je kod nas velika prijateljska i bratska tvrđa, čak ponekad bliža od veze sa rođenim bratom. To je

počast, koja se ukazuje samo probranom između izabranih.

Skoči Sofronije sa stolice, pa pritrča Istoku i poče da ga ljubi:

-Hoću, kako neću! Ne ukazuje se takva čast svakome! Moj novi kume, neka bude srećno to što si naumio, pa dao Bog da budem češće morao da dolazim iz Nemačke na krštenja. Nisi me mogao bolje obradovati. Sad ću da odem da se pohvalim tvojoj majci...!

Ne dade mu Istok da se pokrene sa mjesta, nego ga prekide u po rečenice, jer mu objasni da taj svečani čin prosidbe i vjeridbe još nije obavio, pa kad to bude zvanično, obavijestiće prvo majku i sestre, pa onda i ostalu rodbinu i prijatelje.

Sofronije prihvati Istokovo objašnjenje, pa poče da se raspituje o novoj kumi, ko je će radi, koga ima od rodbine.

-Ništa ne znam, tek smo se ne tako davno upoznali. Samo znam da joj je ime Gara, a ostalo me nije ni interesovalo, jer me toliko općinila svojom ljepotom, da mi ništa drugo i ne treba, samo ona. Rekla mi je da njeni žive na Primorju, u Petrovcu, i da tamo imaju jednu veliku kuću, u kojoj u prizemlju imaju prodavnicu suvenira, će ona najviše radi, a sobe u vrijeme turističke sezone izdaju, i da od toga i očeve penzije žive. Imaju još jednu manju kuću, u kojoj stalno žive, dok im ova velika služi isključivo za turizam.

Za svoga oca mi je rekla da je penzioner, a da joj brat studira u Beogradu. Ona bi mi ponešto ispričala u časovima dok nijesmo pravili planove kako ćemo i će zajednički da živimo, a ja nijesam pokazivao neku posbnu znatiželju, pa o njoj i njenima nemam mnogo saznanja. Čak mi je jednom diskretno predlagala da se ja preselim u Petrovac, što meni za sada ne pada na pamet, da ostavim majku, sestre, kuću i moja prelijepa Laništa. No, ima još vremena, pa ćemo se o svemu naknakdno

dogovotiri, kad se vrati, jer je iznenada otputovala – javili su joj da je njen otac imao saobraćajni udes, pa je nenadano odjurila da vidi šta je sa njim.

*

* *

Sad se Istok poče raspitivati o Sofronijevim roditeljima, o supruzi, kako živi u Njemačkoj, da li ima dece. Sve mu potanko ispriča Sofronije, kako su mu roditelji ostali da žive u jednom živopisnom, bogatom šumadijskom selu, da su još zdravi i jaki i da obrađuju veliko imanje. Sofronije im je pomogao, jer im je nabavio svu mehanizaciju za obradu plodne šumadijske zemlje, a od prodaje poljoprivrednih proizvoda mogu solidno da žive. Drže nekoliko krava, pa i od njih ima prilične zarade, a bave se isključivo proizvodnjom voća i povrća, bez ikakvih hemijskih preparata, tako da imaju manje proizvoda, ali ih zato prodaju skuplje, već poznatim kupcima.

-Predlagao sam ocu da proda imanje i da se sa mojom majkom doseli kod mene, što on nije hteo ni za živu glavu. Bogami, pravi srpski seljak, kome je zemlja i okućnica milija od očiju. I ne samo to. Reče mi:

- Neću da razmišljam kako će da nas dočeka snaha, jer moj sine, to je ipak tuđa krv. Da si me pitao, rekao bih ti da se ne ženiš Nemicom, nego da nađeš neku Srpkinju, ali kad si to učinio, srećno ti bilo!

-A što se odlaska u Nemačku tiče, ni slučajno, nastavlja sa pričom Sofronije, šta mu je rekao otac. Hoće, da kad umre, da večno počiva kod svojih pokojnih roditelja i dedova. Mi smo stara srpska porodica, koja svoje korene vuče negde iz Hercegovine, ili nekih severnih krajeva Crne Gore. Nismo nikad tačno znali odakle nam je poreklo, a pravo da ti kažem, nismo se ni trudili. U Šumadiju mi se daleki predak doselio pre jedno

dvesta godina. U tom delu Srbije, mnoge porodice govore da im je poreklo crnogorsko.

Od dece imam sina. Nažalost, pošto nismo često išli u Srbiju, kod mojih, dete skoro ne razume ni jednu srpsku reč. To mi najviše smeta. Inače, meni je lepo. Radim i dalje u fabrici kod tasta, ali sada više ne kao radnik u proizvodnji, nego kao kontrolor, istovremeno vodeći moj restoran, u kome šefuje onaj moj drug iz Knina, što smo zajedno otišli u Nemačku. Solidno zarađujem i kao kontrolor u fabrici, a ima dosta prihoda i od restorana. Žena radi u jednoj turističkoj agenciji, sa, isto tako, solidnom platom, tako da možemo dobro da živimo, pogotovu što živimo u kući koju nam je kupio tast, pa najveći trošak – kiriju, nemamo. Tast je vrlo strog i precizan – pravi Nemač, tako da, iako smo familija, moram da budem redovan i precizan na poslu, kao da sam tek počeo da radim.

Na odmor ne možemo da krenemo, pošto nam je dete još malo, pa supruga Štefi nije voljna da sa malim detetom krenemo kolima za Srbiju, bojeći se sumanute vožnje automobilista po evropskim drumovima. Valjda ćemo ići češće, kad sin malo priraste, pa ona i dete neka idu avionom, a ja ću za njima kolima.

Eto, to ti je moj kume u najkraćem deo moje biografije, koji nisi znao, pošto se dugo nismo gledali!

*

* *

Sada, kad je imao dosta vremena, jer nije bio obavezan da se nalazi sa Garom, prepusti Sofronija svojim sestrama i zetovima, koji ga povremeno zovijahu da im bude gost. Željeli su da čuju od Sofronija, bez Istokovog prisustva, šta se dešavalo na ratištu, o kojem Istok nije ništa htio da priča, nešto iz skromnosti, kad bi bilo riječi o njegovim podvizima, a nešto žestoko povrijeđen ponašanjem jednog dijela crnogorskih rezervista.

Kad Sofronije ode u pošetu kod Sofije i njenog muža, Istok ode do Velišine kafane, mada se žestoko gadio na taj burdelj, poslije one noći, u kojoj, skoro poludio od bijesa, zbog onoga što se dešavalo u toj kafani, umalo da napravi glupost, da pomlati svu tu mušku žgadiju, koja se onako nesojski i van granica iole normalnog ljudskog ponašanja pokaza.

Na vratima se skoro sudari sa Radovanom, koji bijaše jemac, da će mu Miraš vratiti pare. Radovan se skoro obeznani od straha kad sreće Istoka, šećajući se kako bi bjesomučno ludilo uhvatilo Istoka, kad mu se neko zamjeri, i kako je bez milosti mlatio varošku đečurliju, a kasnije, kad malo odraste, ni varoškim momcima nije bilo lako, kad bi se sukobili sa Istokom.

Skopa ga Istok za gušu i ljutito prosikta:

-De si ti lažovčino, đe ti je onaj tvoj prijatelj? Mislili ste da se nećete videti sa mnom. Uzalud se krijete! Našao bih vas da ste se sakrili u mišjoj rupi! Da se ovako dogovorimo: do večeras hoću i glavnicu i kamatu, ili će vam biti ovo posljednje, da ste nekoga prevarili! Čekaću vas ođe pred ovom kafančinom, jer u ovaj burdelj moja noga neće nikad kročiti.

-Veliša mi je rekao da će mi naći novac da ti vratimo, i poručio ti je da će on biti garancija, da će dug biti sigurno vraćen.

-Ko će da vraća novac od vas ne interesuje me. Hoću svoje pare i tačka!

U prvi navod dana dođe Istok svojim autom, koje parkira pred Velišinom kafanom, a on odmah izađe iz auta, pošto vide Velišu kako stoji pred kafanom, i čeka Istoka.

-Šta je serdare, nijesu došli oni tvoji pajtosi, nego računate da je Istok meka srca, pa će pred tobom biti bolećiv, i da će im oprostiti dug.

-Polako jadan, šta si se toliko zaletio, zar nemaš dušu?

-To mi ti kažeš, podrepnico jedna, družo svakakvoga

društva, i ničiji prijatelju. Ti, sa tvojim zasramom od ovga burdelja. Nego nijesam ja došao da sa tobom pričam. Jesi li donio pare?

-Ne, ali ću ti ih donijeti sutra u ovo vrijeme.

Ode Istok veoma neraspoložen, ne moga ni Sofronije da ga oraspoloži svojim šalama i došetakama, a bijaše duhovit čovjek. Istok samo čuti i razmišlja, kako da raskrsti sa ovim svaštočinjama, kako ih u sebi nazivaše. Pravio je planove da samo izvuče glavnicu, pa nek ih mutna voda nosi, đe se spetljah sa njima.

Šutra, u rano popodne, poče da se sprema Istok, ode u svoju sobu, uze dva pištolja, a iz ostave za alat uze jedan trnokop i lopatu. Zateče ga Sofronije, kako ubacuje alat u kola, pa htjede da šedne u auto pored Istoka, a Istok mu zvaničnim, malo strogim glasom reče:

-Ne, kume nećeš sa mnom da ideš. Ovo, kud sam ja krenuo moram sam da riješim!

Dok još nije počela da pada kasnozimska noć, stiže Istok pred Velišinu kafanu. Tamo ga čekaše Veliša, koji preuze garanciju da će Miraš vratiti pare. Izađe Istok iz auta, pa ga priupita da li je donio pare.

-Ne, nijesam mogao da sastavim sve, nego se nadam da će mi Mirašev brat, koji je na radu u Njemačkoj poslati nešto para da se kompletno razdužim.

Istok mu naredi: ulazi u kola!, pa kad šedoše, velikom brzinom odjuri do jedne velike pustopoljine malo podalje od grada, po kojoj zbog kamenitog i pjeskovitog zemljišta rastijaše samo zakržljala kleka. Kad stigoše, Istok izvadi iz kola lopatu i trnokop, jednom rukom, a u drugoj držaše pištolj uperen u Velišu, pa mu naredi:

-Kopaj ovdje! Ali dobro izmjeri prema sebi, jer će ti ovo biti grob!

Užasnuti Veliša uze mahinalno trnokop i lopatu iz Istokove ruke, pa ne gledajući nikud, osim ispred sebe, poče da kopa. Izmače se Istok, pa gleda šta radi Veliša. Poslije skoro sat vremena Veliša završi sa kopanjem, a Istok mu naredi:

-Stani tu pored te jame, jer ću sad da te ubijem! Mogao si bez ovoga, pošto si ti garantovao da će novac biti vraćen!

Poslušao Veliša, ali se ipak obrati Istoku:

-Nemoj da me ti ubijaš, nego mi daj pištolj, da se sam ubijem, kako te ne bi okrivili za ubistvo. Nijesi zaslužio, da zbog svojih para ideš u zatvor.

Izvadi Istok repetirani pištolj iza pojasa i dade ga Veliši, koji zanijemio od straha, zažmuri i povuče okidač. Samo se čuo tup udarc udarne igle na prazno, jer je Istok htio da provjeri, da li bi ga Veliša ubio, dajući mu prazan pištolj bez municije. Sad se uvjerio da Veliša nije imao namjeru da postane ubica, a šta ga je naćeralo da garantuje, to je opet dio nekakvih smutnih rabota, po čemu se bio proćuo po cijeloj varoši. Neka je nevolja naćerala Miraša da pozajmi novac po tolikoj kamati, koja bi bila ogromna da je na godinu dana, a ne mjesečna.

-E vala si se spasio, kad si se spandao sa Velišom. No to je tvoj problem, razmišljaše Istok.

Trebalo je samo za kamatu mjesečno izdvajati skoro jednu dobru platu. Ali to je briga onih koji pozajmljuju, a moja više neće biti, jer neću više taj prljavi novac.

Prosto nevjerovatno, kako je Gara na Istoka djelovala oplemenjujuće, pa i sama pomisao da bi do nje došla priča o njegovom kamatašenju bi vjerovatno kod nje izazvalo gađenje. Ne! Više nikada!

Odahnu Veliša, ali i dalje ne vjerujući da će ostati živ. Nije bio siguran šta Istok dalje planira, koji naredi Veliši da ubaci lopatu i trnogop u prtljažnik kola, pa ga pozva da šedne pored

njega u auto, pošto je po Velišinom postupku procijenio, da je neka golema nevolja pala na sve njih koji su bili u tom lancu pozajmice, te nijesu spečalili sve pare da mu vrati.

-Koliko imaš para da mi vratiš?

-Onoliko koliko si pozajmio Mirašu, a novac za kamatu će mu poslati brat, kako sam ti već rekao.

-Daj to što imaš, ostalo neka je Bogom prosto, i tebi i onom tvom prijatelju. Tebi je ovo, za ono dobročinstvo, što si mi pomogao da se vratim iz Italije. Provjerio sam te: nijesi ti tolika rđa i loš čovjek, kad ne htjede da potegneš oružje na mene, nego htjede da ubiješ sebe. No svejedno. Da te od sad moje oči više ne vide! Nemoj slučajno da mi se neđe nađeš na putu, jer tada neću imati milosti. Još sam ti kivan za one razvratne orgije u onom tvom burdelju. Ali u ime one tvoje pomoći u Italiji, ako ti dođe do neke pregoleme nužde, možeš doći do mene, ali samo, ako je u pitanju život nekoga od članova tvoje porodice!

*

* *

Vidno raspoloženiji, kad stiže kući, nego kakav je bio kad je izašao iz kuće, veselo se obrati majci:

-Je li mi kum tu ili je neđe ponovo otišao u pošetu?

-Tu je, i nešto uznemiren, ne znam zbog čega, čeka tebe. Eno ga prilično neraspoložen, čitavo poslijepodne ne progovara.

Uskoči Istok u svoju sobu, pa reče Sofroniju da se spremi da malo prošetaju, da bi budućem kumu pokazao svoj grad i njegove znamenitosti, kad u tom trenutku zazvoni telefon. Istok skoči da se javi, nadajući se da je Gara, kad sa druge strane ču umilni glas:

-Ja sam mislila da si već pošao u skitnju, pa nijesam znala šta da kažem tvojoj majci, ako se čujem sa njom, jer ne znam da li si joj ti što god pričao o nama dvojma. Mučila me i pomisao

šta bih mogla da joj kažem, ko to traži Istoka. Ovako je bolje, da ti ona ne prenosi poruke. Stižem danas oko podne. Ako nemaš nekog drugog važnog posla, reče mu ona mazuljavo, pomalo ga provocirajući, naći ćemo se u kafani u kojoj često sedimo. Jedva čekam da te vidim, golube moj lijepi!

-Ma kakv posao, nemoj da se šališ. Nema ništa na ovom okrskom svijetu preče od tebe! – obradovan Istok njenim dolaskom, razvuče usta u širok osmjeh, okrećući se prema Sofroniju reče:

-Hajde da prošetamo, mada ima dosta vremena do Garinog dolaska, jer stiže tek oko podne. Ali neka, dok sam sa tobom brže će mi proći vrijeme.

Od uzbuđenja ne umjede ni da pita kako joj je otac. Toga se seti, tek pošto spusti slušalicu, ali odmah pomisli: - Nema veze, i onako će mi sve opširno ispričati kad dođe.

*

* *

Poručiše piće, a Istok se vrti, često ustajući, pa opet sedajući, kao da je pod njim neka vrela ploča, nervozno i nestrpljivo, čekajući kad će Gara da se pojavi. Poče da ga smiruje Sofronije:

-Sedi kumim te Bogom. Nisu valjda sve devojke ovog sveta u toj Gari, pa i ako ne dođe, doći će druga.

Kao da neko ošinu bičem Istoka, uzjoguni se i naroguši na Sofronija:

-Šta to pričaš jadan. Jedna je Gara - pa se sledi pri pomisli na sudbinu Nastadinovog brata od strica Jokaša, kad mu javiše da mu je devojka iz Rovaca, koju je bio naumio da vjeri i isprosi, umrla. Na samu tu misao se strese, kao da ga je uhvatila groznica. Ne daj Bože! Ako bi se njoj desilo nešto, najbolje bi bilo da i ja crknem istog momenta.

Iz velikog poštovanja prema Sofroniju zatomi u sebi bijes na njegovu opasku da nije Gara jedina djevojka na svijetu. Da mu je to neko drugi rekao, bilo bi mu crno, bar koliko bi mogao. A mogao je dobro, jer se tek sad u njemu savila nemjerena gorštačka snaga. Samo ljutito pogleda Sofronija i začuta. Nijesu dugo progovorili ni riječ, pa tek kad im priđe konobar i reče da im je poručio piće onaj čovjek što sedi u samom uglu, prema kome se okrenu Istok i primijeti da tamo sedi Gorčin sa još jednim čovjekom, a Istok, izvinivši se Sofroniju, skoro otrča d Gorčinovog stola, zdraveći se njim što je mogao srdačnije, istovremeno se pravdajući, što mu se nije javio, kad je ušao u kafanu.

-Šta se izvinjavaš, mi smo poslije tebe uljegli ođe, ali si se ti bio zadubio u priču sa onim prijateljem, pa nijesam htio da te prekidam. Nego, nemoj da ostavljaš tvoga druga a ti i ja ćemo se gledati ovih dana, jer odavno nijesam dolazio da vidim kako je i šta radi moja strina Mijojka, koju Gorčin nikad nije tako zvao, jer bijahu skoro istogodišnjaci, ali je u trenucima rođačke bliskosti to umio ponekad da kaže.

To izgovori, pa ustade i pođe sa svojim prijateljom. Malo laknu Istoku, jer je očekivao svaki čas da se pojavi Gara, a pred Gorčinom, koga je poštovao kao da mu je rođeni stric, a ne sin Natadinovog brata od strica, nije znao kako da predstavi Gorčinu Garu. Da mu kaže da mu je to djevojka, Gorčin će se posprdno osmjehnuti, ili čak nešto slično rujanju izreći, znajući za bezbrojne Istokove avanture, a da kaže da mu je vjerenica nije mogao, jer još nije čuo šta će Gara zvanično da kaže.

Bijahu se zapričali Sofronije i Istok, pa Istok i ne primijeti da se na kafanskim vratima pojavila Gara, vrane kose, kao najcrnje karamračje, krupnih okruglih očiju, plavih kao duboki virovi po Smrčevici, odjevena kao da je na modnoj pisti, vitkog

stasa i zanosnog hoda, kojim se približavaše Istokovom stolu. Istok bijaše okrenut leđima, te nije vidio ko mu prilazi, dok Sofronije prosto ne uzviknu:

-Kume, okreni se molim te da vidiš ovu vašu crnogorsku Ravijojlu što ulazi u kafanu. Uh, zar je moguće da može djevojka biti ovako lepa.

Skoro nezainteresovano se okrete Istok, pa kao da je sio na iglu skoči, i u dva skoka se svori pred Garom.

Poče nekontrolisano da je ljubi i grli, a ona skoro ugušena njegovim zagrljajima, jedva progovori:

-Pusti me života ti, da makar mogu normalno da dišem.

Šeti se Sofronije da je to ta njegova buduća kuma, pa ustade, pokloni se pred Garom, poljubi ju u ruku, a ona zaprepašćena upita Istoka:

-Ko ti je ovo?

-To je naš kum, ako budeš htjela da se udaš za mene.

-Stani života ti da predahnem, da vidim kako si i šta ima novo. Imamo kad i o tome.

Istok se skoro zastiđe svoje brzopletosti, pa povede sa Sofronijem Garu do stola, đe su šedeli, prije no je Gara ušla. Pošto Gara malo odahnu, zapita ju Istok kako je putovala, i kako joj je otac, naravno i ostali ukućani.

-Sve je u redu, otac se malo više ugruvao, nije imao nikakvih ozbiljnijih povreda, samo što su mene i brata džabe stravili. Moj brat je na vrat na nos došao nekako do Petrovca, ni sam ne znajući kako je uspio da tako brzo dođe iz Beograda. Ka svud po Crnoj Gori, za mene im je bio mali posao kako sam stigla. Važno je da je sin dobro i zdravo putovao, a za tebe Gara, baš ih briga. Ostalo je sve u redu. Imala sam podosta problema, da im objasnim što tako žurim da dođem u B., ali sam ih nekako ubjedila da moram sa tetkom da završim neki posao.

Dok je ona još koješta ćeretala o životnoj svakodnevnicu, prepričavajući kako je u Petrovcu neobično toplo, pa da je i vegetacija krenula, Istok ustade, pa se izvini Gari i Sofroniju, i reče da mora da ode do kuće, jer je nešto važno zaboravio da kaže majci, a da će se vtariti za tren oka.

Tako i bi. Još ne bijaše stigla naručena kafa za Garu, a Istok zadihan od žurbe, već bijaše na vratima, odhukujući od umora, jer je trčeci otišao kući i dojurio nazad do kafane, kako bi što prije stigao, jer mu se svaki tren bez Garinog prisustva pretvarao u sumorno dugo vrijeme.

Ne ostaše tu dugo, samo sačekaše da Gara popije kafu, a Istok im predloži:

-Hajdemo, pošto je lijepo vrijeme - jeste da je prohladno - ali možemo da prošetamo do Manastira, da se nadišemo svježeg vazduha i da tebi Gara i kumu Sofroniju pokažem ovu srednjovjekovnu znamenitost našega grada. Dosta nam je bilo ovoga kafanskoga svakojakog mirisa: od duvanskog dima, kuvane rakije, kao i mirisa raznih jela iz kuhinje. Nećemo ići kolima, nego ćemo najlak, bez žurbe prošetati, a nije mnogo daleko. Taman da protegnemo noge, jer je to Gari posebno potrebno, vjerovatno se umorila sedeći za volanom, dok je vozila od Petrovca dovde.

*

* *

Kod Manastira nemaše nikoga, pa Istok predloži da uđu u Manastir, jer poče da duva hladnjikavi vjetar, što mu bi izgovor, da ostvari naum, kako bi ušli u manastir. Čim su ušli, zaustavi ih pred jedinom očuvanom, freskom svetog Đorđa, inače njegove krsne slave. Gara pomalo začuđeno gleda, šta to Istok radi, kad joj se Istok okrenu:

-Gara, milo moje, hoćeš li da pred ovim svecem i pod ovom svetom kupolom, uz prisustvo našega kuma, pristati da

budeš moja supruga, upita Istok, vadeći prelijepi prsten za koji je bio otrčao do kuće, hoteći da u Manastiru, malo teatralno, prsten stavi na njegovanu Garinu ruku, dugačkih, gospodskih prstiju.

-Jesi li ti normalan, đe si me doveo u crkvu, što me nijesi poveo u džamiju, da me isprosiš. Nama Muslimanima ne priliči da se bavimo pravoslavnim obredima!

-Kojim Muslimanima crna drugo, skoro promuklo izgovori Istok.

-Pa tebi i meni. Zar tebi nije ime Mujo, kako te onoga dana zovnu onaj tvoj prijatelj, kad se sretosmo u onoj autoradionici nas dvoje.

-Kakav crni Mujo, ja sam Radule, to su mi razni nadimci iz detinjstva, a Istok su mi dali nadimak da me zaštite od zlija očiju i uroka, pošto su prije mene stalno rađale sestre. Niko nije smio da mi zna pravo ime, jer ako bi se saznalo, po starom vjerovanju, mogle bi da mi naude zle usudnice. Pa zar ti Gara nijesi pravoslavna hrišćanka?

-Ne, ja sam muslimanka, Selma, pa me zbog boje kose prozvaše Gara.

Nastade trenutak mučne tišine, počese oboje da preispituju sami sebe, da li bi se ovo među njima desilo da su sve to znali kad su se upoznavali. Istoku pade na pamet divna legenda, što ju je čuo od jednog očevog prijatelja, priča, koja živi vjekovima o Ahmetu i Pavi, priča i nemjerenoj ljubavi između turskog paše Ahmeta i pravoslavke Pave, po kojoj i dobi ime Pavino Polje.

-Pa ipak smo mi samo ljudi, jednaki po svemu, osim po vjeri. Nema te vjere i religije, koja bi me odvojila od Gare, samo ako to ona ne bude tražila! Otkud znam čija mi je krv davana, kad sam ranjen umalo iskrvavio na ratištu, pa me evo živa. Baš

me briga za religiju i za pravoslavce i za hrišćane i za muslimane – tvrdo odlučivaše, u sebi se presabirajući Istok.

Istovremeno se Gara lomila, kako izaći na kraj sa ovim, za nju tako nenadanim problemom. Prišeti se očevog strica, hodže, jednog od uglednika u kraju, iz koga su se doselili u Petrovac, koji nikad ne skidaše sa glave fes, oko koga bijaše uredno, kao snijeg bijela omotana ahmedija, i još po nešto od robe čime jasno pokazivaše kome narodu pripada. Doduše, niko mu nije zamjerao, niti posebno obraćao pažnju na njegovo izrazito muhamedansko držanje, jer razumnici govorahu: - to je njegovo neotuđivo pravo.

Izađe joj pred oči srditi, energični, ali nemjereno tolerantni otac, pogotovu, kad je bila u pitanju njegova mezimica. Da li će joj odšecito prelomiti preko koljena: - ne, ili će i ovaj put preovladati njegova prevelika roditeljska briga i ljubav prema svojoj mezimici, te da neće imati ništa protiv njene odluke. Pred nju iskoči srditi lik majke, koja se podosta razlikovala od njenog oca Ibrahim, ne popuštajući ni za zeru, često hirovitim nastupima svoje ćerke.

Okrivice oca i za ovo, prigovarajući mu da je on kriv, zbog toga, što je stalno povlađivao Gari, popuštajući pred njenim maznim postupcima kad bi se obraćala ocu, i umiljavanjima, koja su često Umihanu, Garinu majku dodvodila do očajanja. Šta će joj reći majka, brat, ostala rodbina. Sva ta razmišljanja se raspršiše kao mjehuri sapunice, kad pogleda na, od trenutka istine, preplašeno i preblijeđelo drago lice, koje joj je i noću kad spava i danju kad je bila budna, bilo stalno pred očima.

Još jedna raskrsnica, sa koje može dobro da se zaluta, pa smisli odgovor, hoteći da pristane na Istokov prijedlog, ali se preplaši, da se sa druge strane sretne sa mogućom vjerskom Istokovom zaslijepljenošću i isključivošću, i reagovanju njegove rodbine i okoline.

Čujala je Selma podosta priča, koje su joj često dolazile od njene tetke i dokonih komšinca, kako su se ovi pravoslavci mnogo uznijeli, pa ne da ne poštuju Alaha, nego ni njihovog Hrista. Može li biti da ni Istok sa tim nije raskrstio, pa se i od te pomisli prosto sledi, ne znajući kako će Istok da reaguje. Nije imala snage da progovori ni riječ. Istok to oseti, pa kao mnogo puta, u nezavidnim situacijama, preuze inicijativu:

-Gara, da si sada stigla iz Meke, ili ispod čerge došla, ti si za mene moja Gara, i ja hoću da se ženim sa tobom, jer me uopšte ne interesuje ničija priča, pošto ovo činim zbog tebe i sebe, a ne zbog onih koji će na bilo koji način, da ovo ogovarajući prepričavaju. Jesi li ostala pri odluci, kako smo ranije pričajući o svemu i svačemu dogovorili, da se udaš za mene?

-Hoću, pa makar se sve naopako preokrenulo. Ni kad bi voda potekla uzbrdo, ni kad bi planine postale ravnice, a ravnice močvare, ne bi me to spriječilo da se udam za tebe!

Obradova se Istok Garinoj odluci, ništa manje se ne obradova Sofronije, koji oboje zagri srdačno ih stiskajući, žaleći što nema dva srca, da jedno prisloni Istoku, a drugo Gari.

*

* *

Svi troje, kretoše nazad put grada, pa se zaputiše pravo Istokovoj kući, svako od njih ponaosob razmišljajući da li su sa ove raskrsnice krenuli pravim putem. Sofronije bijaše u dilemi, kako će da saopšti svojim roditeljima da mu je nova kuma Muslimanka, ali on to preskoči kao nešto nevažno, važno je da se oni dvoje dogovoriše o zajedničkom životu, a mala mu je briga, ako budu roditelji reagovali drugačije, nego da to prihvate normalno. Jer nije ovo njen vakat. Srećom malo drugačije sada razmišljaju mladi, ne praveći neke razlike među vjerama. Pa ni moja Štefi nije pravoslaka, nije ni Srpkinja, a ja pusto odblujem svaki čas, kad nisam sa njom.

-Doduše, nagla poplava raznih vjerskih poglavara, koji na sva usta propovijedahu vjeru, a potajno i vjersku netrpeljivost, djelovala je kao sipac kad uđe u zdravo drvo, pa ako se na vrijeme ne iskorijeni, brzo će drvo propasti. Sreća, sve manje je bilo onih koji prihvataju povratak u prošlost. Eto, očigledan primjer je moja kuma i kum. Pa i ja!, i dalje se Istok pravdaše, ne znajući ni sam zbog čega.

Istok ustreptao kao list jasike na vjetru, jedva čeka da obraduje majku, kad dovede ovu ljepotu, koja će da im ukasiti i zakiti dom. Pribojavao se kako će da reaguje Mijojka, ali istovremeno odbaci to premišljanje, jer je znao da njegova majka neće progovoriti ni jednu riječ, koja bi bila suprotna Istokovom mišljenju i ponašanju, pošto je u njemu gledala sunce, koje ju svako jutro izgrije, kad se on pojavi iz svoje sobe. A i Nastadin ju je uvjerio da ta vjerska zatucanost vodi samo u zlo, što ona bezpogovorno utuvi.

Pomisli: šta bi sada rekao Nastadine, ali mu prođe kroz glavu slika iz njegovog djetinjstva, iz ne tako davne prošlosti, kako je Nastadin jedini od Laništana, bezpogovorno doveo u kuću, da kod njega stanuju Rasim i Ibro, kolari, dok budu dovukivali kamene ploče iz kamenoloma u susjednom selu, pošto su starom, i raznoraznim šibljem zaraslom džadom, uz pomoć brojnih dobrovoljaca iz Laništa, nekako, zapuštenim putem, koji je nekada bio kolski, uspjeli da dovuku kola sa upregnutim konjima u Lanište. Šeća se Istok, kako se Nastadin odnosio prema njima kao prema svakom Laništaninu, bez obzira na pojedinačna gundanja nekih nezadovoljnika, koji su više mirisali na talijanske makarone i njihove kazane, nego na lijepi planinski skorup i vareniku.

Najuporniji među njima bijaše Milašin Đerkov, ali doduše pritomljeno, da ga ne čuje ko od političkih aktivista,

koji su mogli da se prisete šta je za vrijeme rata radio Milašin, ne milovao ga gospod Bog, kako ga kunijahu Laništanke, zbog toga što se mnogima njima zavijorio crni barjak na kući zbog njegovog špijuniranja. Doduše ne imadijahu tvrdih dokaza za te njegove aktivnosti, pa pošto je u nekoliko navrata spasio pojedine Laništane, komuniste, za koje prijeki sud Svetozra Dobrašinića, četničkog vojvode izričaše kratke presude: metak u čelo, nova vlast prijeđe preko tog njegovog dijela ratne biografije, istovremeno znajući, kako je u Prvom svjetskom ratu bio hrabar vojnik, a poslije rata mirni seljanin i dobar komšija. Da su imali čvrste dokaze, bez obzira na sve vrline, brzo bi omastio konopac. Ne bi bilo suđenja, nego bi mu kolektivno presudio narod.

Bio je vrlo vješt, poznajući sve staze i bogaze po Bijesnici, pa je za vrijeme Drugog svjetskog rata uspio, da nekako, sa jednim rođakom, samo njima znanim stranputicama da provede đenerala Dražu Mihajlovića, obezbjeđujući mu bezbijedan prelazak u Srbiju.

Bijaše Mihajlović nazloputao da ubjeđuje ovaj dio Crne Gore, kako je najpreče da se zakunu na vjernost kralju Petru II i tada žestoko rascjepkanoj Otadžbini. Propade mu ta misija, pa je sada gledao, kako bi najlakše skapukao i iznio živu glavu iz ovih krajeva, koji ni Osmanlije, ni Austro-Ugare, ni Italijane, ni Njemce nijesu bendali, no su po svome tesali, pa kud izađe. Srećom uvijek su uz ostale Crnogorce bivali na pravoj strani, pa su i iz ovog posljednjeg Svjetskog pokolja ostali na svome, doduše sa mnogo neprebolnih rana, zbog pogibija dragih, i paljeviina, kojima ih okupatori sa Đurišićevim bradonjama čašćavahu, uništavajući im paljevinom kuće i sve ostalo, što je moglo ognju da se preda. Nagovorili su Italijane da u više navrata bombarduju ovu „Malu Moskvu“, kako je svi nazivahu.

*
* *
*

Znao je da će Mijojka, kao svaka čestita Crnogorka, svojom nemjerenom materinskom ljubavlju, koju je gajila prema Istoku dočekati Garu, pa će se prema njoj odnositi pažljivije nego prema svoji kćerima, koje je neizmjerljivo voljela. Mijojkina plemenita duša, koja je patila nad svačijom mukom, ni ovaj put neće drugačije reagovati, osim svojim mirnim tihim pogledom u kojem je usađena ljubav prema svakome bliskome. U tom razmišljanju se primakoše kući, u čijem dvorištu bijaše mnogo dečurlije, komšijske i Istokovih sestričina i sestrića.

Malo se uznemiri Gara kad su prilazili kući, govoreći Istoku:

-Ne mogu ja ovako iznebuha da upadam u tvoju kuću, ko zna šta i kako me tamo čeka! Kako da se pojavim pred tvojom majkom, koja sa pravom može reći: - Kakva je ovo crnojka i đevojka, koja bez ikakoga uobičajenoga reda upada u tuđu kuću? Prišeti se Gara narodnog prepričavanja: „...da si valjala, ne bi došla sama!“, što je narod govorio za po neku đevojku, koja bi pobjegla bez roditeljske saglasnosti u kuću svoga budućeg. Moguće da se zapita Istokova majka: Ima li ova đevojka koga svoga, ili je ovako sa ulice dovedena? Će je bilo ko od njenih. Eto ne znamo ni ko je, ni odakle je!

-Ko je da je tamo, ja sam sa tobom i ti si dobrodošla onode Će dođem ja. Poslije tebe ja sam najpreći u ovoj kući - iskreno i na brzinu izgovori istok. - Nijesi ti bilo ko! Ti si moja prošernica i vjerenica. Danas ću to svečano da ispričam majci. No izgleda da ona nije sama u kući, mora da su tu došle i sestre.

Kad uđoše u kuću, dočeka ih Mijojka, a Istok iznenađen vide, da je kuća prepuna gostiju: udate sestre sa muževima, Gorčin sa Milanom, sada već malo ušlom u godine, ali ljepote

od nezaborava, koja je plijenila, iako već pomalo zašla u godine, i već poodraslim, punoljetnim sinom, studentom, koji bijaše došao kod roditelja iz Beograda, jer imadijaše nekih desetak dana bez obaveza na fakultetu. Bijahu tu i neki malo dalji polupismeni Natadinovi rođaci, rođaci, pozapošljavani na brzinu poslije rata, kao zaslužnici iz Revolucije.

Po prvi put u crnogorskoj istoriji ratnici naplatiše ratovanje za svoju domovinu, pa podobijaše namještenja, o kojima su mogli samo da sanjaju prije Revolucije. Njihovi preci nijesu to nikad činili, no bi, čim bi odužili dug Domovini, prihvatili se, uglavnom težačkih poslova, i nastavljali da rade, kao da nijesu ni bili na bojištu, Će se krv lila i glavama međile granice u odbranu rodne grude, a oni pokazivali neviđeno junaštvo i podvige. Ostajale su im samo priče o junačkim pregalaštvima i brojne medalje i odlikovanja.

Istok zabezeknut od iznenađenja, začudi se odkud odjednom taj porodični okup, dok mu majka ne objasni, da je sve to organizovala Sofija, najstarija istokova sestra, jer je htjela da upozna cijelu familiju i rođake sa Istokovim kumom. Čuli su već priču kako su, Sofronijevi roditelji htjeli da posine Istoka, pošto im spasi Sofronija od sigurne pogibije, na dubrovačkom ratištu, pa eto Sofija htjede da im pokaže toga momka, koga je Istok odabrao za kuma.

Mimo običaja, prihvati Istok Sofronija za kuma, jer se staro kumstvo nije nikad mijenjalo, a i ako je moralo to da bude iz bilo kog razloga, moralo se otići kod starih kumova da se izmoli oproštaj, što će promijeniti kuma. Ovaj put Istok ne učini to, nego prihvati Sofronija, u znak šććanja na zajedničke muke što su ih podnijeli u jednom suludom i nepotrebnom ratovanju.

-A ko je ova ljepota, što sa vama uđe u kuću? Da to nije slučajno kumova žena? priupita Mijojka.

Ne odgovoriše ništa ni Istok ni Sofronije. Istok se čestito ne pozdravi sa majkom, i ništa joj ne odgovarajući, ostavi Sofronija i Garu da stoje uz sami dovratnik, pa pođe iznenađen prema tome nenadanom okupu u njegovoj kući, ne mogući da shvati kad prije saznadoše za njegovu proševinu. Kako, kad nije bilo živa šedoka u crkvi, ali se povrati iz trenutne zbnjenosti, pa taman kad je htio da predstavi svoju suđenicu, ljutito ga, ne dajući mu da dođe do riječi prekide Gorčin, prekorijevajući ga:

-Što ti meni momčino ne reče u kafani sa kim sediš, no me o tome obavještava Sofija. Ona mi je pravi brat, a ti teke neka si živ i zdrav, sada već šaljivo i pomirljivo reče Gorčin. Poručila nam je Mijojka svima da danas pošedimo svi ođe o ovoj kući, i da uz čašu pića i malo bolji ručak upoznamo toga tvoga kuma. Je li dao Bog da se malo smiriš? Znači li to, što si odabrao kuma, da ćeš da se ženiš?

Sofronije gleda svu tu Istokovu familiju: sestre, zetove, njihovu decu i među njima izuzetno ozbiljnog Gorčina, uz koga stajaše zrele ljepote Milana, koja i sada plijeni. Viđe i Istokove i daljne Nastadinove rođake, koji okupljeni netremice gledahu u dvoje pridošlih sa istokom.

Pomisli: - Ovi su Crnogorci srećni ljudi! Vidi kako ih ima puno u familiji, i kako se drže kao da su još uvek svi u jednoj kući. A ovi moji po Šumadiji...Ne htjede da se više time zamara, nego još jednom pomisli: - Vala neću ostati samo na jednom detetu, kao moji roditelji, ili kao ovi po Nemačkoj, ili moji po Šumadiji. Moram ubediti moju malu Švabicu, da rodi makar još dvoje dece.

Za to vrijeme, istok, kao đaćić, koji nije dobro naučio lekciju počeo skoro zamuckujući da im govori:

-Pa... evo, pošto me Gorčin pita, da mu odgovorim. Kao da ste znali, da danas budete tu na okupu, prosto kao

da sam vam naručivao da budete na okupu. Dovodim vam moju vjjerenicu, sa kojom ću da se vjenčam koliko sutra, pa začuta, kao da se prepade od svojih, veoma glasno izgovorenih riječi.

Nastade tajac, a prvi progovori Gorčin:

-Pa neka ti je srećno dragi moj burazeru. Odavno me neko koje tako obradovao kao ti danas. Nećeš ni dao jaki Bog da to uradiš bez pravih prosaca, bez svatova, svadbe i naših dobrih crnogorskih običaja.

Potom malo zastade, zadržavajući pravo najstarijeg Istokovog bratučeda, neprikosnovenog autoriteta, kako kao rođaka, tako i kao varoškog uglednika, pa nastavi:

-No, o svemu ćemo se dogovoriti kad prođe ovaj svečani ručak. Da vidimo, kad ćemo da odemo do roditelja tvoje suđenice, kako bi ozvaničili prosidbu i dogovorili, kad ćemo da dođemo sa svatovima za tu tvoju đevojku. Nećeš valjda, da se dobrano ne čuje kad se ženi barjaktarski unuk. A i kad se pokrene tvoja rodbina u svatove, dobro ćemo zakiriti taj dom u koji dođemo za đevojku, našom podbijesničkom plemenitošću.

Zatečen Gorčinovim riječima, pošto i Gorčin i svi ostali u prvom trenutku pomisliše za Garu da je Sofronijeva supruga, Istok jedva nekako preturi preko zuba:

-Pa ja sam doveo moju buduću, eno je stoji uz kuma Sofronija.

Kao po komandi, svi se okretoše put Gare, na koju nijesu dosada posebno obraćali pažnju, misleći da je Sofronijeva supruga, pa joj prva priđe Sofija, govoreći:

-Neka si nam srećna, naša mila snajka. Brate, tebi da bude sve nafačno i da okrene napredak. Bogme ljepša nije dolazila u ovu našu varoš! Još jednom, snajka da si nam dobro došla.

Od pohvale se Gara blago zarumenje, pa dođe još ljepša no je bila, ali ju uhvati ledka oko srca, šta će biti kad čuju da je Muslimanka.

Prekide njeno drhturenje istok, priđe joj, dohvati je za ruku i povede do sredine sobe i ponosno reče:

-Ovo je Selma, Muslimanka, moja vjerenica, i nećemo nikakve ceremonijale, pošto ne znamo ni ona ni ja kako će da reaguje njena i moja rodbina. Samo ćemo da nas četvoro, Gorčin, kum Sofronije, Gara i ja da skoknemo do Petrovca, da sve ovo ozvaničimo i kod njenih, ako budu htjeli da nas prime. Kako se tamo dogovorimo, tako će i biti. Ne bih želio ni po koju cijenu, da uvrijedim nikoga, ali ako njeni budu protivili, mi ćemo se istim putem, kojim smo otišli, sve četvoro se vrati našoj kući.

Nasta tajac poslije ovih Istokovih riječi, samo se Gorčin nije iznendaio, poznajući Istokovu, najblaže rečeno čudnu i prijeku narav, kao i sklonost da donosi odluke bez ičije saglasnosti, pa u ime svih prisutnih prozbori:

-Neka vam je sa srećom, a ti devojko da si dobro došla, kao da si iz biranog crnogorskog doma! Ako ti je duša tako okićena ljepotom, kao što te Bog nakrasio, mi ćemo biti srećni sa tobom i tvojim dolaskom u naš dom.

Poslije toga, redom počеше prilaziti Gari, prvo Mijojka, pa onda Istokove sestre, grleći je i srdačno ljubeći.

*

* *

Šutra dan, po svečanom ručku u Istokovoj kući, odoše Istok, Sofronije i Gorčin sa Garom u onu kafani, u kojoj su Istok i Gara najčešće šedeli, da još jedom produmaju kako i šta da čine, a da ne bi bilo kakve neugodnosti po Garu, kad čuju njeni da je odlučila da se uda za pravoslavnog Crnogorca. Dugo su pričali šta je najbolje, a Gorčin, manirom iskusnijeg predloži:

-Gara, ja mislim da bi bilo najbolje da ti odeš sama do tvojih, pa da popričaš sa ocem, i da nam javiš šta je bilo, kako bi se prema tome ravnjali.

Vratiše se Istokovoj kući, da saopšte šta su olučili, jer je tako ipak najbolje. Garu stravi sama pomisao da stane sad pred oca, i da mu ispriča šta je odlučila, ali ipak, poslije malo premišljanja ipak odluči:

-Tako će biti najbolje. Ja idem šutra za Petrovac, pa šta mi Bog da. Ubit me neće, ali da će biti neprijatnosti, u to sam posve sigurna. Ako moji ne budu saglasni sa mojom udajom za Istoka, ja ću naći načina da pobjegnem i da se nađem sa mojim Istokom.

-Viđi, kumim te Bogom, još nije uljega u kuću, a već je Istok njen, skoro istovremeno ljubomorno pomisliše i Mijojka i Istokove sestre.

Htjede Istok da se suprostavi njenoj odluci, zausti da kaže, kako bi bilo najbolje da pođe sa njom, ali ga Gara, kao da pročita šta je mislio, prešeče u po riječi:

-Idem sama, tako je najbolje, a ti ne brini za mene. Od tebe bi me mogli razdvojiti samo ako bih bila bolna, da ne mogu da se pomjerim sa mjesta.

Gara, poslije toga ode do tetke Ifete, da joj kaže da će da ide za Petrovac, jer će njeni da se ljute, zbog njenog dugog boravka kod tetke. Tetka ju začuđeno pogleda, ne progovrivši ništa, pošto je očekivala da joj Gara kaže za novosti, koje joj na brzinu prenese jedna varoška alapača, koja nije ništa radila, osim što je sakupljala čaršijske tračeve. I ne stiže Garu ništa da pita, koja samo na brzinu uze tašnu, provjeravajući da li su joj tu ključevi od kola i dokumenta, pa istrča, praktično bez pozdrava, Nije uzela ništa od svojih stvari, znajući da će se po svaku cijenu brzo vratiti, pa nema potrebe da vuče svoje stvari. To tetku ne

začudi, pošto je pretpostavila za razlog Garine žurbe, ali ne stiže da pita Garu ništa.

Sede Gara u svoj auto uz brižne poglede, kojim za njom gledahu tetka iz kuće i njih trojica iz kafane, đe ostadoše čekajući da im se Gara javi, kad stigne i odmah obavijesti o ishodu obavljenog razgovora, da im kaže šta su joj rekli njeni, kad im bude saopštila da će da se udaje za Radula Kojadinovića. Uzela je broj telefona iz kafane, a oni će tu čekati, sve dok bude kafana otvorena.

Nikako da protekne vrijeme, dok im se Gara javi, a Istok u mislima praćaše, kuda ide sada Gara sa automobilom, nesvjeno se povijajući kao da je on za volanom, prateći krivine puta, koje Gara sa lakoćom savladavaše.

*
* *

Stiže Gara poslije skoro četiri sata vožnje nenadano kući. Nijesu ju očekivali, jer su mislili da će ostati duže kod tetke. U kući bijahu svi: otac majka, brat i stric Hanefija, koji bijaše došao da malo pošedi kod brata i njegove porodice, pošto ih nije odavno bilo u rodnom kraju, pa pametni i mudri hodža odluči da ih pošeti, držeći se one „Ako neće Muhamed brijegu, hoće brijeg Muhamedu“, jer po nepisanom pravilu mlađi brat se ponašao prema starijem, kao da mu je roditelj.

Kad Gara uđe u kuću malo se prepade stričevog prisustva, ali priđe prvo njemu, pozdravljajući se tako što ga prvo poljubi u ruku, koju potom pritište na svoje čelo, pozdravljajući se na uobičajeni način, kako se pozdravljaju ljudi njene vjere, koji zaslužuju posebno poštovanje, pa potom redom sa ostalima, pa se obrati stricu:

-Od kud ti amidža, nijesam navikla da te vidim ođe kod nas na moru. Drago mi je što si došao, jer mi je danas tvoje

prisustvo potrebno, da me braniš od roditelja i od brata, kad im budem saopštila šta sam uradila - poče da priča ne šedajući, no pričajući stojeći, kao da se spremala da odmah pobjegne iz kuće, ako počne kakva galama.

-Hairli bilo, šta si da si učinjela, ti znaš koliko te tvoj amidža voli, neće smjeti od mene da progovore – saopšti joj Hanefija, glasom koji odavše neprikosnoveni autoritet starijeg brata. – A šta si to odlučila?

-Hoću da se udajem!

-Pa od čega da te branimo. To je sreća kad đevojka sama sebi odabere đuvegliju, pa ako bude pobrkala – sama pala, sama se ubila.

-Samo da nastavim. Ja se udajem za jednog Crnogorca pravoslavne vjere.

Majka Umihana se prenerazi i skoro se onesvijesti, otac malo preblijede, a brat zaždi pored Gare na vrata, ne hoteći dalje da sluša nikakvu priču i objašnjenje. Jedino prisebnost sačuva stric Hanefija, pa se obrati Gari, ne gledajući na postupke ostalih:

-Jesi li ti već dala riječ? Jesi li uzela prsten? Ti znaš da smo mi stara kuća, čija je riječ bila svetinja. Na stranu to, da li je li nama drago ili ne!

-Jesam, i došla sam samo da vam kažem da ćemo se vjenčati kroz dva dana.

Sad progovori Hasan, Garin otac:

-E ne može tako, kako ti kažeš. Da si me obradovala – nijesi! Volio bih da si uzela nekog Bihorca, iz našega zavičaja, ali učinjenu poslu nema mane. Nijesmo mi nikogovići, nego stara begovska, čuvena kuća, pa poruči tome tvome đuvegliji, da dođe sa nekim ko mu znači nešto: ocem, stricem, bratom ili sa nekim za koga on bude mislio da treba, da se vidimo, i da učinimo sve kako su činili naši stari. Da vidimo kad će i da li će

doći sa svatovima i koliko njih, da li i kad, i će da se pravi svadba. Ja predlažema da to bude zajednička svadba, jer ja nemam hiljadu nagorkinja kao što si ti, nego samo tebe, neću da mi odeš iz kuće kao da si, ne daj Bože, neka premiguša.

Gara ne može da vjeruje šta joj otac priča i sve nenadano kabuli, kao da je Garu pitao, ne znajući, da je Hasan već dobio aber od sestre, kojoj varoške torokuše rekoše da se Gara vjerila. Nije htio ništa da kaže ukućanima, ni bratu Hanefiji, nego ovako pripremljen dočeka potvrdu onoga što mu je sestra lfeta javila.

Gara, ne časeći časa, otrča radosno do telefona i pozva kafanski broj, ne tražeći papirić na koji je zapisala broj kafane, pošto ga bješe upamtila, znajući šta joj znači da brzo obavijesti Istoka, šta su njeni rekli. Bijaše potpuno zaboravila, koliko je kasno, i da sada više kafana ne radi. Zato Gara, puna smopouzdanja, i bez imalo straha, ko će da joj se javi iz Istokove kuće, okrenu broj njegovog kućnog telefona.

Javi se Mijojka, a Gara joj se predstavi, pa ju umilno zamoli:

-Ako je Istok tu, molila bih, da se čujem sa njim.

Javi se Istok, pa sada i on siguran u sebe, nonšalantno, pošto mu reče Mijojka koga traži poče:

-Je li to moja Hajkuna đevojka, je li to ono moje sunce što će da mi izađe sa zapada iz Petrovca, umjesto sa Istoka iza Cmiljevice.

-Ajde ne dokoniši, časti ti, nego se spremite, vi koji mislite da budete prosci, pa dođite kroz dva dana da me isprositate od moga baba i amidže.

Istok, pošto završi razgovor sa Garom poskoči, kao pravi pubertetlija, ne vjerujući da su Garini tako brzo pristali na njenu udaju, skopa majku pa ju snažno podiže, koja samo nemoćno trkeljaše nogama:

-Pušti me divanijo. Ne moraš ništa da mi pričaš. Po tebi vidim da su se Garini pomirili sa sudbinom. Ne zanju, kako će da štetuju onaku đevojku, dajući je tebi, laništanskom orijatu, sada prvi put se šaleći, progovori Mijojka, radujući se sinovljevoj sreći.

*

* *

Započe veliko svadbenu, u kraju nezapamćeno veselje, na koje bijahu dovedeni najčuvljeniji muzičari iz kraja, a Hanefija poruči da mu dođu dva Gusinjca sa šargijama i sazovima, kako ne bi izostala ni muzika, koja bijaše karakteristična za njegov narod. To bijaše dobrodošlo ničim optrećenoj mlađariji, koja se raspomami od igre uz harmoniju šargija, sazova, frule i harmonike. Pomalo su gundali stariji svadbari, kako mladoženjeni, tako i mladina svojta, pošto nijesu mogli da shvate ni jedni ni drugi, da će međusobno da se prijatelje, kao i da ljubav ne poznaje nikakve ograde. Nijesu očekivali da će tako zajednički krenuti kolo, a da se ne pita ko je kakve vjere.

U jednom trenutku se podiže Gorčiin, uze jednu veliku demizanu čuvene bihorske šljivove rakije, koju bijahu donijeli kao zdravicu braća od strica Hasanova i Hanefijina, pa se značajno iskašlja i poče profesorski, kao da je na času:

-Uvaženi svadbari, draga rodbino, poštovani prijatelji, kumovi i komšije! Evo je došao čas velikog veselja, jer se ženi moj brat Radule, moj brat od strica, dovodeći nam ovu ljepotu, kao da je otkinuta od proljećnog cvjetanja, ukrašenu gorskom svježinom, vranom kososm kao krilo od gavrana, i plavim očima kao da je ukrala plavetnilo nadbjesničkog neba. Hvala prijateljima na toplom dočeku u njihovom domu u Petrovcu. Želim da se ode ojećaju kao da su u svojoj kući, a poslije današnjeg dana i jesu u svom domu. Hvala Selmi i Radulu, što

su nam upriličili ovaj trenutak, da se međusobno upoznamo i orodimo, dobijajući za glavne prijatelje ove časne ljude, a mi, svadbari i rodbina, koja nije ovdje prisutna, želimo da budemo šedoci njihove sreće i napredka.

Stari hodža Hanefija, koji tako dostojanstveno nosaše svoju satrost i mudru glavu podiže se pa nastavi:

-Fala za ovaj topli i ljudski doček. I dosada smo znali za ovaj čojski barjktarski dom, ali nije nam padalo na pamet, da ćemo u njemu zajednički povesti kolo, proslavljajući svadbenu veselje naših mladenaca. Šućur Alahu, sami su se našli, i sami neka biraju svoj put, jer još ne znaju na kakvoj se raskrsnici nalaze. Neka im je hairli sve što zajednički odluče da urade! Mi smo tu da zajednički pomognemo, ako bi nas pitali i ako bi im zatrebala kakva pomoć, ali se nadam da će sami svoje probleme rješavati najbolje, da se mi stariji ne uplićemo u bilo šta, što oni odluče, e bismo mogli nešto da pokarabasimo. Još jednom nek im je sve hairli!

Do dugo u noć se čula vesela pjesma i muzika iz prostrane avlije, koja okruživaše veliku Nastadinovu kuću, avliju i kuću dostatnu za dvije povelike porodice. Nije ni čudo što se u kasnim satima čujalo malo neujednačeno pjevanje ispod ogromnog vojničkog šatora, koji na brzinu postaviše Gorčin i rođaci. Kroz pjesmu, osećaše se po dosta popijene rakije, koju Nastadin ispeče, kad je pravio kuću, ostavljajući je u dudovo bure, od kojeg rakija dobi boju starog konjaka. Nastadin smjesti bure u jedan čošak od podruma, namjenjujući da prvi put bude otvoreno kad se Istok bude ženio. Govorahu i stariji i mlađi, kad bi prvi put popili čašicu te rakije:

-Tako mi Boga, kao da pijemo jardum.

*

* *

Prođe svadba i veliko veselje, uz nemjereno radovanje svih svadbara, odoše Selmini, savko svojoj kući, razide se Istokova

rodbina, a Istok shvati da su tek počeli problemi, o kojima nije ranije razmišljao. Kud sada? Opet, još jedna raskrsnica. Više nije sam, tu je i Selma, navikla na prilično lagodan život kod oca i majke. Od čega da se živi? On nezaposlen, Selma, bez izgleda da počne da radi neki posao, koji bi odgovarao njoj, jer ona neće da prihvati bilo što. Kako dalje u gradu sa potpuno uništenim fabrikama i većim trgovinama. A prokleta inflacija izvlači zadnje rezerve deviza, što bijahu žitelji cijele otadžbine spečalili, za ne daj Bože.

Da nastavi sa kamatarnjem, toj prljavoj raboti, kako ju sam Istok nazivaše, što nije ni po koju cijenu želio! Da se vrati u Laništa nije dolazilo u obzir, jer je to ranije jednom napomenuo Selmi, koja o takvoj mogućnosti razmišljaše kako bi imala težih posljedica za njihove odnose. Kako da se ona navikne na rad na selu, kad je selo gledala samo kad bi pošla do očeve rodbine u vrijeme školskog raspusta, đe se nije zadržavala više od par dana.

Nije nikoga bilo, kome bi ponudio svoje imanje za obradu, pod napolicu ili u zakup, uz pristojnu cijenu. A nije imao ni ko. Po svim selima ostali samo stari ljudi, koji ne mogu ni o svome imanju da se staraju.

Tek po neko od mlađih ljudi živio je po selima, ali nespremni da obrađuju tuđa imanja, jer su jedva stizali da obrade i svoja. Prosto nevjerovatno kako odjednom, kao nekom magijom odnesena, nestadoše brojna stada ovaca i govedi, i romantičnog života po selima, nego selo skoro zamrije. Livade zapustjele i podivljale, jer se ne kose, a po obroncima sela, đe je sijano strno žito i krompir, odjednom buknu poplava smrčevih stabala. Neobrađivana imanja po selima zalivađena, pri čemu se ni kosidba ne obavljaše čestito.

Zamišljenog Istoka zatekoše Mijojka i Selma, kako nalkaćen, podnimio obje ruke, držeći glavu rukama, skoro ne primjećujući da su njih dvije došle.

-Šta ti je to jutros, te si se toliko zamislio?, malo ga mazno i skoro nehajno upita Selma, a on se samo kišelo osmjehnu, ne hoteći da kvari lijepo raspoloženje svoje majke i supruge.

-Ništa, ako je to ništa. Ali moram da se zapitam, kako ćemo dalje? Nas dvoje nezaposleni, ne možemo opstati samo sa majčinom penzijom. Ako vas dvije imate neki pametan prijedlog, evo da ga zajednički razmotrimo. Same znate da mi je izuzetno teško, pošto nešto gotovine, koju sam imao, potrošio sam za svadbu. Imam po narodu dosta duga, ali niko ne vraće novac. Bogom da im je prosta kamata, samo kad bi vratili glavnicu.

Među dužnicima imam dosta varoških uglednika, ljekara, profesora, inženjera, koji mi duguju duže od tri – četiri godine, pa ne samo da ne daju kamatu, nego, pošto nemam štednja da sam im novac pozajmio, sada često poriču da su mi dužni. Ostaje mi da čekam da se smiluju i vrate dug, ili da se bijem, da ih primoram da vrate dug. Kako da zaratim sa tolikim narodom? Bogami se ne nadam ničemu dobrome od toga novca, pa se prišeti kako je i on sam do velikog novčanog iznosa došao nečasno. Pomisli u sebi: Kaka ga je đavo donio – bojim se da će ga tako đavo odnijeti. Ne mogu ja ništa sada tome.

Kako sada da nešto učinim, da se brukam pred svom rodbinom, kako pred mojima, kako pred Garinom rodbinom, a što je najgore, kako da se brukam pred samim sobom, poslije ženidbe Garom, lomataše se preporođeni Istok. Jer sva ta ujdurma oko nasilne naplate ne može proći bez golemoga zveka, pa može da pukne bruka. Ne znam šta da činim. Ovako više ne ide, zamišljeno bi počesto sam sa sobom razgovarao.

Prepade se Mijojka od Istokove prijeke naravi, da ne krene, kao što je imavao običaj, da silom naplaćuje dugove. Ne daj Bože, da ponovo počne da luduje, i da manita kao što je do skoro činio.

*
* *
*

Često je govorio, da ako ne riješi ove svoje probleme, došlo mu je da nekoga ubije. Znala je Mijojka, da ako nešto Istok odluči mora tako biti, pa kad bi čelo prslo. Mora biti kako je on zamislio, i nema toga ko će ga zaustaviti. Sve nade je polagala u snagu Garine nemjerene ljubavi prema Istoku, da će svojom nježnom riječi i umilnim nastupom omekšati njegovu naprasitu i divlju narav.

-Neće valjda moj sin tim sramotnim i žestoko opasnim putem, promišljaše Mijojka. To što je ranije činio, računala sam, mladost - ludost. Ne daj Bože, da nekome ojadi dom, kao što to čine neki kamatari po varoši, te silom ili ucjenjivanjem pomoću utjerivača dugova pootimaše kuće, imanja i auta ljutim nevoljnicima, što su uzimali novac na zajam od tih derikozna, ostavljajući te nesrećne dužnike bez ičega, praktično na ulici.

Kao da je čula šta Mijojka razmišlja, sada Selma progovori, bez imalo straha da će Istok da se naljuti, znajući koliko njeno mišljenje uvažava, skoro mazno se obrati Istoku što je umilnije mogla:

-Mili, moramo se prihvatiti nekoga posla, po cijenu toga da bi morali otići u tvoja Laništa pa da i ja moram da kopam na imanju, mada to nikad nijesam činila, i nemam pojma o obradi imanja, niti o eventualnom držanju stoke. Ti dobro znaš, koliko bi to bila tragično bolna odluka za mene. Mogla bih se prihvatiti toga težačkog posla samo ako bismo došli u situaciju da skapavamo od gladi.

Ne možemo da živimo od penzije tvoje majke. A i da možemo, neće ona živjeti toliko da nas cio naš vijek izdržava. Šta ćemo sutra, kad dođu, ako Bog da, đeca? Dobro razmisli, ali te molim da iz glave izbaciš tvoje razmišljanje o uzaludnom

nadanju, da ćeš naplatiti dugove od tvojih dužnika, a kamo li te proklete kamate, i da nastaviš sa poslovoima, kojima si se počesto bavio ranije. Neću više da ide grijeh na tebe, na mene, i šutra na našu decu. To je prokleta para. Ne bih željela da se desi nama ono što se dešavalo dostini, koji su na raznorazne načine platili ta svoja nedjela kamatašenja.

Nije mi nimalo žao ako glavni krivci postradaju, nego što su često nedužna đeca i najbliža rodbina stradali. Neko u saobraćajnoj nesreći, neko u oružanom obračunu, neko u podmetnutom požaru..., i tobože se sve to slučajno dešavalo.

-Pa šta predlažeš?, duboko se zagledajući u čarobno plave Garine oči, upita ju Istok.

-Ako se budeš ti složio, zvao nas je moj otac, da ljetos odemo u Petrovac, i da tamo probamo da radimo u onoj očevoj prodavnici suvenira. Proširili bismo i vrste i količine robe, a da se u Boga nadamo, da će biti dobra turistička sezona. Mislim da je to pravo rješenje, pošto očekujem da bismo, osim plata zaradili da nam ostane nešto novca, znajući kako smo prošli u prošloljetosnoj sezoni. Ako taj posao bude napredovao, zašto ne bismo to stalno radili?!

Uostalom, ako ti se to ne sviđa, mi se možemo vratiti našoj kući u B., pa ćemo tada pokušati na nađemo neko rješenje, mada sumnjam, da se može naći u ovom beznađu, đe je sve stalo, osim teškog i mukotrpnog života. Možemo se nadati samo pomoći svojih roditelja, koji bi to jedva dočekali da nam pomognu, kako se ne bismo mučili. Ali ne misliš valjda da treba stalno da čekamo pomoć tvoje majke i svojih roditelja. U redu je poneka povremena pažnja, ali cio vijek da im se navramimo, bilo bi sramota, jer smo mladi i zdravi, pa makar kopali kanale, to ne možemo dozvoliti.

Nemoj da razmišljaš o nekim glupim, malograđanskim gledanjima, kako si došao u tazbinu da radiš, i da ćeš da budeš

prizetko. Nećeš valjda slušati dokone torokuše i abronoše, kako te zbog toga ogovaraju. Ne daj Bože, da počnu da te one hvale! Izbij sebi iz glave te gluposti. Utuvi da sam i ja dijete svojih roditelja, koje ima sva prava kao moj brat, koji uostalom neće ni biti ljetos u Petrovcu, jer, po osnovu neke međunarodne razmjene studenata ide cijelo vrijeme trajanja njegovog raspusta u Englesku, na neko studijsko usavršavanje, kao ponajbolji student završne godine. Kako mi je pričao, ima tamo i neku đevojku, sa kojom je u ozbiljnoj vezi.

Možda ostane tamo i za stalno. Možda bi moj brat trebalo da se malo zastidi kako je mene žestoko prekorijevao što sam se udala za inovjernika, a evo, ova njegova je katolkinja. Sad mu to ne smeta, samo sam ja počinila grijeh, po, onda izrečenim njegovim riječima, što sam se udala za tebe, inovjernika. Sada svoje postupke opravdava, i ne nalazi mane što mu je Meri hrišćanka - katolkinja.

Sa pravom ćeš da me pitaš a šta ćemo sa tvojom majkom. Ako hoće može i ona da ide sa nama, ili da ostane ođe u svojoj kući. Neka izabere po svojoj volji. Uostalom tu su joj sve kćeri i unučad i neće nikad biti sama. Ako bi se, ne daj Bože desilo nešto, pa da se eventualno razboli, mi bismo za čas dotrčali do naše dobre majke, kako i Selma od milošte zvaše Mijojku, poštujući crnogorsku tradiciju, da vidimo kako bismo našli ponajbolje ljekare za njenu eventualnu boljku.

-Vidi, kumim te velikim Bogom, kako vrlo razložno o svemu razmišlja. Nije iz moje Gare pobjeglo usađeno umijeće, da krene u poslove trgovine, kojom se pretežno bavljahu njeni preci. Predlaže da se bavimo i mi trgovinom, kao i mnogi njeni sunarodnici, u čemu ispoljavahu nenadmašnu vještinu. Možda ne bi bilo loše da oprobamo to što ona predlaže, a da se uzdam u njenu vještinu u trgovini.

Iz istih stopa Istok se okrenu majci hoteći da čuje i njeno mišljeneje, saopštavajući joj šta predlaže Selma, pošto već bijaše spreman da bez dalje priče prihvati Selmin prijedlog. Obradova se Mijojka što će se njen Radule, kako počne da počesto zove od kako se oženio, ali skoro šapatom, poluglasno, i dalje strahujući da glasno izgovori njegovo ime, čuvajući ga tako od zlih očiju, koje mogu da mu nanesu zlo. Konačno će se skrasiti na jednom mjestu i početi da se bavi poslom, kome nema nikakve zamjerke, jer poštenom radu niko ne nalazi nikakvu manu.

Istok, pošto prećutno pristade na Selmin prijedlog, više nije prepoznavao samoga sebe. Nije mogao ni da pretpostavi da ga može neko ovako obrlatiti, da se prosto ne pita sa samim sobom. Za njega se lijepi svaka riječ koju izgovori njegova Gara. Pa ne da prekorijsava sebe, što sluša svoju ženu, nego iz njega izbija neki ponos, što je našao tako lijepu i pametnu stopanicu, te ima od koga da čuje nešto, što je od interesa za oboje. Nije mu ni na kraj pameti bilo da bi mogla neka djevojka ili žena tako lako skoliti, da prosto ne umije da se brani, ali eto našla se ova ljepojka, koja ga svakog trenutka vragolasto zavodaše, kao da su tek počeli da se zabavljaju.

*

* *

Gara se začepitila za njega, kao mahovina za bukovo stablo, kao lišaj za kamen. Šeti se Istok kako su se kao deca sprdali tako po nekome ili nečemu, govoreći, kako se u takvim slučajevima zakačilo nešto i neko za nekoga, kao čičak za paši rep, ili se zalijepilo kao taksena marka. U sebi se nasmija, toj đetinjoj doskočici. Pa neka. Njemu se to sviđalo i da je to ono što mu odgovara najviše, biti tako vezan za svoju Garu.

Šeti se kako su se dokone komšijske ogovarače sa svojim muževima smijali, sa sprdnjom prepričavajući to kao neku

izuzetnu dogodvštinu, kad bi videli kako učitelj Miladin čisti cipele svoje supruge, nastavnice, dovedene u B. iz Kragujevca, ili kako bi se kupili kao na predstavu, kad bi krenuo da raširi oprani veš, ili kad bi iznio tepihe iz kuće da ih praherom otpraši, i čiste vrati u kuću.

Konačno je shvatio kolika je vrijednost žene, koja zbog svoje plemenitosti i požrvovanosti zaslužuje svako poštovanje, bez primitivne nadmenosti muške moći, ako se želi skladan zajednički život. U sebi se po stoti put zaricao, kako će i on svoju Garu držati kao malo vode na dlanu, i da se neće ustručavati da uradi bilo šta, što bi bila pomoć Gari, bilo u kući, bilo van kuće.

Zašto bi to kome smetalo što imam za koga da se zakačim. Za moju nemjerenu ljepotu, moj davno sanjani san, da sam našao ženu uz koju ću da se u svakom trenutku pridržavam kao pijan za plot, da se oslonim u veselim i ili teškuim trenucima moga života. Eto što ti je sudbina: ja, ona seoska goropadnost, pred kojom su uzimali mnozina, kad bi me uhvatilo ono moje manitovanje. Sada uživam u svakom trenutku, kad je Gara uz mene, čini mi se mogao bih da poletim. Istok se prosto topi od miline, slušajući njen blagi glas i priču sa laganom mješavinom primorskog tepanja u govoru.

E moj brajko, nije za džabe, moj đed Stamat neprestano ponavljao i prekorijsavao sina Nastadina, zbog vječitog izbivanja iz kuće, koji se pravdao nebrojenim sastancima i radnim obavezama, ostavljajući Mijojki da rješava sve nastale probleme. Glasiti crnogorski barjaktar, moj dobri đed Stamat je nepretano ponavljao: kuća stoji na ženi, a ne na zemlji. Da nije Mijojke ova kuća bi bila zaparložena, pošto smo Petra i ja već dobrano ostarivši, zanemoćali, žalostivo je primjećivao već oronuli đed Stamat.

- Po svaku cijenu, makar na moju štetu, moram se raskusurati sa onima, koji mi nešto duguju, uz to što ću kao

jemin kletvu poštovati Garin i Mijojkin amanet, da nikoga ne nosim na duši, kao sopstveni grijeh, kako to odpametova moja Gara. Još jednom ću da pokušam da naplatim dugove, pa ako bi – bi, a ako ne bi, da smo zdravo! zaključi Istok.

Mijojku, moju tihu, smjernu i dobrodušnu majku ću ponuditi da ide sa nama u Petrovac, a ako ne bude htjela, mi ćemo nju iz Petrovca zvati telefonom makar dva puta dnevno, tako da se neće osećati usamljeno. Ako nam ne bude govorila stvarno kako se oseća, pa sakrije da nam kaže da je bolesna, da nas ne bi prepadala, tu su sestre, koje će mi reći pravu istinu, u kakvom mi je stanju majka, već sada pomalo žalostivo razmišljaše Istok, razmišljajući da će sada ona ipak ostati sama, bez obzira što su tu kćeri i unučad, pošto oni žive u svojim kućama, a moja majka sama u ovolikoj kućerini.

I tako još jednom stoji na raskršću, sa kojeg treba da krene, ne znajući da li je izabrao pravi put. Dobro je razmislio, jer ovim putem kojim je krenuo, sa ove pomalo zagonetne i neizvjesne krstoputevine, to čini vjerovatno za svagda! Eto uhvatiće se u kolo iz kojega nema izlaska, pošto će imati posla samo sa ozbiljnim ljudima, kakvi bijahu Garini roditelji.

Misli Istok da nema potrebe da se više lomata, hoće li na ovu ili onu stranu. Ali ipak sa malo rezerve razmišljaše: ako mi ne bude dobro u Petrovcu, vjerovatno neće biti problema da se sa Garom dogovorim, da prodamo imanje u Laništima, koje se može sada lako prodati, mada bi to nevoljno učinio; dobjegaocima sa Kosova, čiji su preci porijeklom iz podbijesničkog kraja. Ako to bude morao da učini, onda bi sa svojom Garom pokrenuo neki posao, koji mu Gara predloži, uzdajući se u njenu promućurnost, istovremeno znajući da je ona vještija u odabiru vrste posla kojim bi se bavili. I na toj raskrsnici treba poturiti kapu na koljeno i dobro produmati kud će i da li je pravi put kud bi krenuli. Eto

cio vijek po neko raskršće sa mnogo nepoznatih puteva...

-Dobro bi bilo da je ovo zadnja raskrsnica sa koje sam krenuo zajedno sa Garom. Znam da treba naći pravi put, sada odabrati onaj pravi, jer nijesam više sam, sa velikom šetom razmišljaše Istok, ali da li ćemo ga naći...?

RJEČNIK MANJE POZNATIH RIJEČI

amidža	stric
azar	skoro
bazati	bezciljno skitati
boni	bolesni
brvnara	kuća od drvene građe
buljučari	stočari sa brojnim stadima ovaca
vareni	kuvani
vagan	omanja drvena posuda
vakat	vrijeme
vijeljka	uvenula biljka
vitice	spletena kosa u pletenice
gunj	ogrtač od tkanog, valjanog sukna
derman	lijek
divanija	čovjek silne snage
domanuti se	došetati se
duge	drvene daske određenih dimenzija, od kojih se pravi drveno suđe
đuveglja	momak, budući muž
žgadija	stokupljevina, svaštočinja

zapazno	upamćeno
zarok	opklada
začepiniti se	zakačiti se
zdraviti glavu	izjaviti saučešće
zor zorile	na silu
jaglika	proljećni, intenzivno žuti cvijet
jardum	posebno, sa malo soli, nešto duže kuvana ovčja varenika, dok se ne zgusti
jemin kletva	bezpogovorno potvrđena zakletva
kabao	drvena posuda u kojoj se donosi voda
kablič	omanj drveni sud, obično se u njemu drži kiselo mlijeko
kabuliti	odobravati
karijega	ručno pravljen seljačka stolica
karlica	elipsoidnog oblika sud, napravljen dubljenjem u jasenovom ili javorovom trupčicu
kvartir	stan, prenoćište
klenuti	zaspati na trenutak
kob	sudbina
kolaš	vrsta pištolja
kolež	opšta kuknjava od žalosti
kolomboć	kukuruz
kompijer	krompir
kromid	crni luk
krpati se	nepotrebno se lomati
kurtalisati	osloboditi

lazina	čistina, mali livadak usred šume
landarati	slobodno udarati
mal	domaće životinje
mlješavina	punomasni jesenji sir
mljeska	startno, polazno mjesto
najlak	polako, lagano
navramiti se	napasti, navaliti se
ofuk	pojači brezov ili ljeskov prut
obršiti	loše proći
paćnica	uredna domaćica
pante	orijetke grede iznad otvorenog ognjište
podrepnica	pogrdan naziv za slaba čovjeka
posivka	lopata
pokarabasiti	poremetiti
prečavine	kožni, ovčijom oputom, naopućeni opanci
prkno	stražnjica
produmati	razmisliti, razmotriti
razbedoviti	razabrati
raskutarati	raščistiti
saz	istočnjački žičani muzički instrument
sjazi	skupi
skapulati	jedva se dovući do nekog mjesta
spučati	zakopčavati

stanak	omanja drvena koliba u katunu
stima	gostoprیمان doček
stopanica	supruga
surgumisati	protjerati
sutuka	slutnja
suturanje	naglo, nabujalo kretanje vode ili sniježne lavine
trijebiti	sakupljati kamenje i granje sa njiva i livada
taptisati	spopasti
ćumpica	veća količina cvijeća na jednom mjestu
upret	ognjište
utronjao	oneredio
udžupiti	stajati nepomično
frandosi	otisci od udaraca prutom ili kaišem
frkunić	poodrastao đetić
hairli	srećno
cklad	omanja uzbrdica, obično na kraju imanja
čegrst	svađa
čičâk,	sitna smrčeva šuma
čora	posprdni naziv za djevojčicu

džaklja	šarama narodnog umijeća tkana
	đačka torba
džemadan	gornji dio crnogorske nošnje
šargija	istočnjački žičani instrument
šućur	hvala
štruglja	drveni sud u koji planinke muzu koze, ovce i krave

Ljubomir M. Mudreša, književnik i publicista:

Književna kritika romana „Na raskršću“,
 autora Đorđija M. Ojdanića

Novi roman „Na raskršću“ autora Đorđija M. Ojdanića, napisan u stilu pripovijedanja, otrže od zaborava: likove romana i prepoznatljivost prostora u vremenu dešavanja, otkrivajući pri tom mnoge tajne lične (i)li kolektivne o kojima se – do izlaska romana u javnost šaputalo ili se (ne)namjerno, ili se (ni)malo nije pisalo. Pisan jotovanim crnogorskim jezikom, autor romana, iz bogatstva jezičkog izraza, čitaocima nudi mnoštvo (ne)namjerno zaboravljenih riječi – koje su u živom govoru odolijevale presiji asimilatora crnogorske kulture, da se potisnu ili bolje rečeno da ih nema – što po sebi potvrđuje činjenicu da su pisci održali živi crnogorski jezik i sačuvali njegovu individualnost, naučnu i nacionalnu komponentu, te je otuda to bila osnova za njegovu

ustavnu inauguraciju u zvanični pisanoj crnogorski jezik.

Lingvistima i studioznoj književnoj kritici, za ovu priliku, preporučujem dalje proučavanje Ojdanićevog jezičkog izraza pisanog crnogorskog jezika.

A kad je riječ o poenti autorovog viševremenskog literarnog angažmana, onda treba nedvojbeno istaći Ojdanićevo vrsno i sveobuhvatno poznavanje: tradicije, koja se uporedno poistovjećuje kao običajno pravo, na osnovu koga postoje čak i međunarodni pravni uzusi, vjerski suživot, uticaj ideologija i individua na običnog čovjeka, te istorijskih činjenica i događanja na balkanskom prostroru – posebno u Crnoj Gori.

Likovi romana su višestranopisani a prije svega, pisac se usredsredio na psihološko – individualne osobenosti ličnosti. I ne samo njih, već i njihovih sagovornika. U tim dijalozima autor je majstor: iznenadnih zapleta, uzroka, nedoumica, posljedica i radnji u kojima čitaocima ne nuda gotova rješenja, već ih hronologijom događanja, radnji i likova ostavlja da sami nađu izlaze iz spleta političko – društvene zbilje.

Glavni lik romana, Istok, rođen je u Vasojevićima. Opisujući njegov rodni kraj, autor do tančina čitaocima dočarava: iskonsku ljepotu tog dijela Crne Gore, sudar patrijahalnog načina života i vremena u kome provodi djetinjstvo i drugo. Nenapadno, autor romana na početku pripovijedanja uvodi druge likove romana, i pri tom znalački dočarava rad i život čeljadi na tom prostoru.

Kult roditelja, najbližih srodnika i splet razno – raznih događanja Ojdanić vješto smješta u srdešte dramskog pripovijedanja u čemu, rekoh, vještinom vođenja dijaloga ili pak monologa, uvodi ih u sukob sa tradicijom i nadolazećim vremenom, u kome su neke iskrivljene vrijednosti (p)ostale pravila življenja. Tako, recimo, Istok dolazi u sukob sa ocem – ne prihvatajući njegove batine kao način vaspitavanja dece, te

otuda izlaz iz takvog odnosa traži u bjekstvu od kuće i ilegalnom prelasku preko italijanske granice.

Uvođeci čitaoca u opšte političko – društvene i socijalne prilike u kojima ortodoksna komunistička ideologija drži sve pod okom i uvom, čime postavlja opšte nametnutu praksu bezpogovornog kolektivnog slušanja vlasti – Ojđanić pripovijeda ponašanje nekih likova romana i njihov kadrovski iskorak u organima vlasti. Posebno se autor romana osvrće na krvavi raspad Druge Jugoslavije i ponašanje nekih visokih komunističkih kadrova, koji preko noći komunizam zamjenjuju nacionalističkom homogenizacijom, kako svoje sopstvene, tako i pripadnike svoje nacije van republičkih granica, a time i oživotvorenje staro – novih velikodržavnih projekata na Balkanu i novo prekranje granica u krvavom raspadu SFR Jugoslavije.

Crna Gora nije ostala po strani, već se u njoj po dobro uhodanoj matrici prelijeva nacionalizam iz susjedstva. Samo zahvaljujući svjesnosti pripadnika nacionalnih većina i manjina – izbjegnuto je ponovno samouništavanje Crne Gore.

Đorđije Ojđanić, vještinom pripovijedanja događanja u Crnoj Gori, podastire istorijske činjenice već odigranih događanja, i ističe aktivnosti pojedinih aktera tih događaja.

Glavni junak romana nije mogao o(p)stati po strani društveno – socijalne zbilje toga vremena. U opštem siromaštvu, bezparici, nezaposlenosti i drugih problema koji su zadesili nesrećnu državu, Istok ulazi u svijet kriminala. I kad želi da se toga poroka kurtališe – opet na raskršću, kao i mnogo puta ranije. Kojim putem ići dalje? Za njega, visokoobrazovnog mladog čovjeka – ostaje velika nepoznanica. I ne samo za njega!

Ovim romanom Đorđije Ojđanić ostavlja dubok trag u savremenoj crnogorskoj književnosti. I ne samo u njoj!

BORISLAV CIMEŠA:

O romanu „Na raskršću“, autora
Đorđija – Đola Maksimova Ojđanića

TRAGANJE ZA SINTEZOM

Ako u ovoj romanesknoj prozi tražite moderne i postmoderne poetike, strategije pripovijedanja, pisanje, a ne deskripciju, otkrivanje, a ne objašnjavanje, interziranje, a ne eksteriorizaciju, naraciju protkanu intertekstualnošću (citiranošću), to nećete naći. Ako tražite fragmentarnost i nefabularnost umjesto fabule, detaljizma umjesto grosizma, nadrealno i magično realno namjesto realnog, prepletene vremenske ravni i horizonte namjesto hroničkog bilježenja radnje i razrade fabule, ni to nećete uspjeti da pronađete.

Pisac jednostavno prednost daje klasičnom, tradicionalnom i realnom u odnosu na moderno i postmoderno kreiranje teksta. On više vjeruje u starije i oprobane, narative i kreacije od novih promišljanja. Zato se opredjeljuje za klasičnu fabulu, radnju sa glavnim junacima, za strukturu sa pozitivnim i negativnim likovima književne radnje i pravolinijskom hronologijom u njenom vremenskom kontekstu. Ipak, i pored toga, ovaj roman počinje, gotovo nadrealnim pejzažom čestitanja rođenja sina, koje u svojoj likovnoj „gradaciji“ ide do običaja razodijevanja do nagosti srećnog oca.

Ali tvrdi naturalizam začinjen komparacijom sa Gagari-novim letom u kosmos da druguje sa bogovima, ubrzo ustupa mjesto realnoj priči o novorođenom Istoku Kojadinoviću.

Fabula se dalje razvija na okosnici gerentokratskog sukoba oca i sina, Nastadina i Istoka. Njen epilog će odvasti nepokornog Istoka u avanturu odmetništva od roditeljskog doma. U novom zapadnom svijetu, po kanonima književne bajke, odmetnik, gotovo narativno naivno postaje miljenik boginje Fortune. Sudbina ga povezuje sa bogatom Italijankom Sandrinom, i njenim burdeljom, kao centrom zapadnog urbanog kosmosa. Epizoda sa Đovanom širi Istoku i mogućnost tvrdog naturalizma, seksusa, fizičke upotrebe čovjeka. Ponovni povratak Sandrini centrirana ga u taj naturalistički kontekst egzistencije i otvara mu mogućnost i izazov služenja novcu i mrtvim stvarima, animalnim zadovoljstvima.

Istok smišlja dramatičan plan: kao što je očev i roditeljski novac otuđio bjegom u svijet, sada umjesto bludnika postaje pljačkaš tuđeg blaga. Sandrininog klijenta Karmela pljačka u namjeri stvaranja uslova za povratak u zavičaj.

Pri tome ni kurtizana Sandrina neće biti pošteđena Istokovog razbojništva. Međutim u Istoku se sukobljavaju moralne dileme, koje ostaju zapretane u njegovoj duši. One će svoje razrješenje potražiti i dobiti razrješenje tek u kasnoj fazi Istokovih avantura.

Piščeva dramaturgija vodi Istoka kroz niz Scila i Haribda odmetničke egzistencije peripetija pravo do zavičaja. Ponovo Istok prolazi vlastita etička preispitivanja na putu povratka rodnom domu. Strahuje od susreta sa ukućanima, a naročito sa ocem. Pisac mu dodjeljuje ulogu srećnika po drugi put. Istok, neočekivano, postaje miljenik sreće i nasuprot vlastitih strahova biva uvažen u svom domu kao persona grata, a ne razbojnik. Prolazi kroz moralno čišćenje i želi da kroz još jednu od brojnih raskrsnica kroči s one strane negativne prošlosti.

Narednu etapu njegovog životovanja i iskušenja donose procesi tranzicije. Tranzicije društva, koje iz nečega prelaze u

nešto. A iz toga što zovemo nešto u ništa. Potpuno relativizovanje svih vrijednosti postaje obilježje predpolitičkog tranzistornog društva. Na ratištu, đe se sučeljavaju obrisi borbe za očuvanje vlasti preko instrumentalizovanih nacionalizama, Istok polako, ali sigurno se preobraća iz negativca u pozitivca, iz „poslušnog psa“ u „nekontrolisanog vuka“. Iz bandita u čovjeka. Na novim životnim raskrsnicama, suočen sa egzistencijalnim problemima, polako će napuštati poziciju tajkuna, kojem je oteto blago sudbina počela polako da otima, jer ga kao kamataša – zelenaša iznevjeravaju dužnici.

Na narednoj životnoj raskrsnici Istok raskršćuje i sa burdeljskim načinom života, trgovinom ljudskim mesom i dostojanstvom. U sve zrelijem Istoku čovjek pobjeđuje životinju u sebi. Ni smrt očeva, ni bol za velikim gubitkom, ne vode ga očaju u čvrstoj namjeri da na glavnoj životnoj raskrsnici postane čovjek. Čovjek slobodan i čovjek slobode, a ne rob strasti, poriva, niskih pobuda.

U hepiendu, zaključnom nastavku, Istok upoznaje Garu (Selmu), koju simbolički vjeriva u svetinji manastira. Tom prilikom u pravoslavnom hramu otkriva mu se njen inovjerni identitet. Uprkos vjersko – religijskoj distinkciji i predrasudama, u njegovom i njenom srcu ljubav je nadjačala sve otpore. Storijska o Selmi i Istoku postaje originalna replika priče o Pavinopoljskom Ahmetu i Pavi. Ali i više od analognih stereotipa. Ljubav i čovječnost pobjeđuju svoje antipode. Istok doseže duhovne regione homo humane. Njegova pobjeda nad sobom i zlom u sebi postaje potpuna. Negativac se realističkom metamorfomom preobrazio ne u mrava ili ništa, već u pozitivca, u istinskog, punog čovjeka.

Piščevo i Istokovo traganje za sintezom dostiglo je svoj cilj. Ideja romana transformisala se u roman ideje. Ideja „rađa-

nja“ čovjeka, prešla je vlastitu tranziciju obrnuto od one strane kojom se „humano“ pretvorilo u „konzumerističko“. Iz ničega nije nastalo ništa, nešto ili svašta, već se u svojoj evoluciji interakcijama obnovio, potvrdio i revalizovao čovjek. Pobjednik nad stvarima, fetišima, niskim strastima, nad atomima i „kosmosima“ ništavila.

Roman „Na raskršću“, i pored stilske neujednačenosti, žanrovskom konzistencijom, pošto se u njemu uz romaneskno – prozni prosede prepliću elementi filmskog scenarija sa ekstremnom dramaturgijom i koncepta novinske reportaže, opravdava glavnog junaka ideju i autora.

Jezik ovog djela je klasičan crnogorski sa jotovanom formom i obiljem drevnih riječi našeg standardnog jezika, fondom zarobljenih i zaboravljenih riječi – dragocjenosti, te cijelim jednim rječnikom lokalizama, arhaizama i provincijalizama kojima se revalorizuje drevna narodna mudrost. „Na raskršću“ je roman tranzicije u čovjeku i tranzitorne pometnje u društvu.

Izlaz iz te pometnje i tranzitornog haosa moguć je ovim romanom samo tranzicijom u akteru tog društvenog i često globalnog procesa. Niko čovjeku neće riješiti njegove tranzitorne probleme, ako ih ne riješi on sam. Taj put vodi ni lijevo ni desno ni u krug, već pravo naprijed iz haosa u sebi i oko sebe, čime se budi nada i učvršćuje vjera u čovjeka.

O AUTORU



Prvo jutro poslije Đurđeva dne, u Lubnicama, preteškog ratnog ljeta Gospodnjeg 1941. godine, u domu Maksima Radomirova Ojdanića, počeo je svoj životni kurikulum, ugleđavši nesagledivu ljepotu lubničkih obzorja i bjelasičkog donebesja, novorođeni Crnogorac, koji je odmah po rođenju bio „počastvovan“ četničkom pratnjom, da sa još petoro lubničke dece i njihovim majkama budu sprovedeni do manastira Đurđevi Stupovi, đe je obavljeno krštenje, dajući mu ime Đorđije po svecu o kojrm je rođen. Na taj način se pakostilo njihovim očevima, opredijeljenim za komunističku ideju i Revoluciju, a koji ni prije ni poslije rata nisu bili „precrkli“ za crkvenim običajima. Smislila je to da na taj način, ta neuobičajena „pratnja“, kako roditelje krštene dece diskreditovati pred ostalim revolucionarima.

Teške poratne dane uslovljene bolešljivošću i opštom nemaštinom dječak provodi u rodnim Lubnicama, učeći prva slova iz bukvara i otadžbinske ljubavi, u brvnari, pretvorenoj u školu, jednoj od rijetko očuvanih seoskih kuća od njemačkog

i italijanskog bombardovanja; kod Trifuna Senića, jednog divnog čovjeka, priučenog seljaka-učitelja, đe završava tri razreda osnovne škole, da bi se potom preselio sa roditeljima u Ivangrad (Berane). Tu završava osnovno i gimnazijsko naukovanje, kao jedan od najboljih đaka u generaciji, a inženjerske studije završava na Tehnološkom fakultetu u Beogradu, čime se posebno ponosi.

Radni vijek proveo je radeći u užoj Srbiji i na Kosmetu, da bi najveći dio svog radnog vijeka proveo u Ivangradu (Beranama) i Titogradu (Podgorici), obavljajući čitav niz odgovornih poslova, kao tehnički direktor, ili direktor, u firmama, koje su u vrijeme njegovog rada u njima bile izuzetno uspješne radne organizacije.

Objavio je više književnih prikaza i eseja, kao i niz naučnih radova iz oblasti tehničkih nauka. Sa grupom inženjera i tehničara iz Kombinata aluminijuma, kooautor je obimne studije „Zagađenost zetske ravnice“. Napisao je i knjige „(Ne) poznate Lubnice“, „Vasojevići i Cetinje“ i roman „Žeđ krvi“. Objavio je feljtone „Crnogorska vertikala igumana Mojsija Zečevića“, „Vojvoda Miljan Vukov i njegovo vrijeme“, kao i „Krvna osveta u Crnoj Gori i Ševernoj Albaniji“.

O njegovom stvaralaštvu govorili su i pisali: Ratko Deletić, Milivoje Obradović, dr.Božidar Šekularac, Borislav Cimeša, Sreten-Ćeno Zeković, Branko Babović, dr. Draško Došljak, Braho Adrović, Rade Ilić, Ljubomir Mudreša, Dr. Čedomir Bogićević, Čedomir Lješević, Tomislav Kusovac, Cico Popović, Danilo Čelebić...

Živi i stvara u Podgorici, koju je prigrlio kao svoje rodne Berane.